

הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2020/21

עורך ראשי: פרופ' שאול חורב
ערך והפיק: אהוד גונן

אוניברסיטת חיפה
University of Haifa
جامعة حيفا

HMS

המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית
Maritime Policy & Strategy Research Center

שער 1: התפתחויות עולמיות

השנה החולפת עמדה בסימן התפרצות מגפת הקורונה לצד המשך חוסר יציבות עולמית במובנה הגאופוליטי, דבר שהתבטא בירידה בסדר העולמי המבוסס על כללים ומוסדות בין לאומיים שהוקמו החל מתום מלחמת העולם השנייה, ובמקום זאת התקיימה סביבת ביטחון מורכבת ותנודתית יותר מכל מה שחווינו בעשורים האחרונים. התחרות האסטרטגית הבין מדינתית ממלאת כיום את היעדים העיקריים של מדיניות הביטחון הלאומית של מדינות מובילות, ובמיוחד הביטחון הלאומי של ארצות הברית.

הסחר העולמי נפגע, אולם פגיעה זו אינה אחידה מבחינת פריסתה הגאוגרפית בעולם, ומבחינת הסקטורים שנפגעו. הקורונה פגעה בסדרי החלפת הצוותים באוניות, וגרמה לשיבושים קשים בניהול כוח האדם הימי. ימאים רבים מצאו עצמם "אסירים" באוניות לתקופות ארוכות מאוד מבלי יכולת לרענן את השורות ולהתחלף. אתגרי הקורונה לא פסחו גם על הציים המלחמתיים של מדינות העולם שנערכו בהתאם.

בנושא הטרור והפירטיות נראה שהנתונים בתחומים אלו מעודדים, וכי יש זה כמה שנים ירידה יציבה בכמות התקפות הפירטיות במזרח אפריקה לכדי תקיפות בודדות בשנה, וירידה בהתקפות הטרור הימי. אם כי ההוצאות של בעלי האוניות להגנת כלי השיט שלהם בנושא עדיין נמצאות במגמת עלייה.

קיימת עדיין הגירה משמעותית בדרך הים באזורנו, ובעיקר מהחוף הלובי לכיוון איטליה, וכן מהחוף הסורי דרך טורקיה לכיוון יוון. למרות שמדובר בעשרות אלפי מהגרים בשנה, הרי שיש ירידה מתמשכת לעומת השנים 2017–2018 שבהן היו יותר ממאה אלף מהגרים.

הציים המרכזיים בעולם עמדו בפני אתגרי הקורונה כמו גם אל מול המשך ההתפתחויות הגאופוליטיות בזירות השונות בעולם ובכלל זה המשך שינוי הסדר העולמי לעבר סדר עולמי דמוקרטי-סמכותני (לעומת דמוקרטי-ליברלי). הדבר בא לידי ביטוי בבניית הכוח בצי המעצמות ובקביעת איומי היחוס.

זירה חשובה המושכת תשומת לב רבה בעת האחרונה, הן מצד מעצמות העולם, ומנהן מצד שחקנים מקומיים ואזוריים היא **זירת הים האדום**. בנתיב שיט זה עובר חלק ניכר מהסחר העולמי בדרכו לתעלת סואץ, וחופיו משמשים לאחרונה כר למרוץ השפעה אזורי בהשתתפות מצרים וערב הסעודית לצד טורקיה, איחוד האמירויות ושחקנים אחרים.

באזור הים השחור ומזרח הים התיכון. נראה, שרוסיה ממשיכה לדאוג לחיזוק מעמדה האזורי במזרח הים התיכון, בד בבד עם שמירה על ריבוי קשרים שהיא מטפחת, וזאת מתוך כוונה להעצים השפעתה. שאיפתה היא לעמוד מנגד בלי להתערב באופן ישיר ביריבויות שבין הצדדים השונים במרחב. הצי הרוסי מעמיק אחיזתו באזורנו, בעיקר באמצעות

הבסיסים החכורים שלו בסוריה (טרטוס וחמימים), ובשיתוף פעולה עם מצרים, שכלל תרגיל משותף בשנה החולפת בים השחור עם הצי המצרי. רוסיה פועלת להגברת נוכחותה גם בלוב וגם בים האדום באמצעות הסכם לשימוש בפורט סודאן. נראה שלאור ריכוז המאמצים והמשאבים הרוסיים בצד המערבי של מדינת ענק זו משאירה רוסיה את אזור מזרח האוקיינוס השקט למאבק שבין סין וארצות הברית.

המצב הגאואסטרטגי והגאופוליטי בים סין הדרומי, שבו נמשך סכסוך ריבונות זה שנים רבות בין סין ומדינות האזור הולך ומקבל מורכבות גבוהה יותר לאור כמה אסטרטגיות ופעילויות הננקטות על ידי סין, והמבוססות בחלקן על התרבות וההיסטוריה הסינית שהקנו לסין את היתרון הנוכחי בסכסוך.

התפתחויות גלובליות במרחב הימי

שאול חורב

כמו בשנים הקודמות, הערכת המצב של דוח זה מתמקדת אומנם במזרח הים התיכון והים האדום, אך אי־אפשר לנתק את ההתרחשויות בזירה הזאת מההתפתחויות הגלובליות האחרונות בכלל, ובמרחב הימי בפרט, וזאת עקב זיקות הדוקות בין אירועים במרחב הגלובלי והשפעתן על הזירה הקרובה לישראל.

שנת 2020 התאפיינה בהמשך חוסר יציבות עולמית במובנה הגאופוליטי, דבר שהתבטא בירידה בסדר העולמי המבוסס על כללים ומוסדות בין־לאומיים שהוקמו החל מתום מלחמת העולם השנייה, ובמקום זאת התקיימה סביבת ביטחון מורכבת ותנודתית יותר מכל מה שחווינו בעשורים האחרונים. התחרות האסטרטגית הבין־מדינית ממלאת כיום את היעדים העיקריים של מדיניות הביטחון הלאומית של מדינות מובילות, ובמיוחד הביטחון הלאומי של ארצות הברית.

הסדר הבין־לאומי הנוכחי נמצא בתהליך מעבר המונע על ידי יחסי הגומלין בין השחקנים הראשיים שלו: ארצות הברית, סין ורוסיה, ובמידה פחותה האיחוד האירופי. גם מעצמות עולות אחרות מערערות על הסדר הזה, ואם יצליחו, בסופו של דבר הן ייצרו סדר עולמי רב־קוטבי.¹ נשיא רוסיה, ולדימיר פוטין, מנצל הן את הפניית מרב תשומת הלב של ממשל טראמפ בארצות הברית לאזור מזרח אסיה (Pivot to Asia), והן את חוסר הסדר הכלכלי והפוליטי של האיחוד האירופי. ואקום הכוח שנוצר בעקבות מדיניות זו של ארצות הברית במזרח התיכון עודד את טורקיה ואיראן להעצים את מאמצייהן להרחיב את השפעתן במזרח הים התיכון. במובן זה ההסכם שנחתם בין ישראל לבין איחוד האמירויות הערביות בספטמבר 2020 בבית הלבן תקע טריז במהלכי הנגד של איראן וטורקיה. המגמה הזאת של שינוי הסדר העולמי הליברלי, שהחלה כבר לפני שנת 2020, הועצמה עקב מגפת הקורונה, ותהליכי הסגירות שזו כפתה על העולם, הן בתחום תנועת האנשים, והן בתחום תנועת הסחורות.

סין היא המתחרה האסטרטגית העיקרית של ארצות הברית, והיא משתמשת בעוצמה הכלכלית שלה להפחדת שכניה בד בבד עם מיליטריזציה של מאפיינים אזרחיים בים סין הדרומי. בשנים האחרונות סין "החלה למשוך בכל החוטים העומדים לרשותה" בעת ובעונה אחת. הסכסוך בים סין הדרומי הפך למקור דאגה בין־לאומית מרכזית: התנהלותה חסרת הפשרות בנוגע לאוטונומיה של הונג קונג צוברת תאוצה, וההד התקשורת השלילי ברחבי

1 Schulze, P. W. (Ed.) (2018). *Multipolarity: The promise of disharmony*. Frankfurt: Campus Verlag

העולם איננו מרתיע את סין; העימות הצבאי האחרון עם הודו הותיר כמה עשרות חיילים הרוגים ופצועים משני הצדדים. נשיא ארצות הברית דונלד טראמפ וסגן ראש ממשלת סין ליו הוא חתמו בתחילת ינואר 2020 על הסכם בבית הלבן, שקיצץ כמה מכסים אמריקניים על סחורות סיניות תמורת התחייבויות סיניות לרכוש יותר מוצרים חקלאיים מאמריקה, מוצרי אנרגיה ומוצרים תעשייתיים, ולטפל בתלונות ארצות הברית על הפרת זכויות קניין רוחני. עם זאת, שלב א' של ההסכם אינו יוצא לפועל בהתאם להבטחותיו (בייג'ינג וושינגטון אינן מצליחות להגביר את היקפי הסחר של סחורות שצוינו עוד לפני התפרצות מגפת הקורונה). לפי דעתם של אנליסטים, סביר להניח שמצב זה יימשך, וייתן את הטון גם בהמשך שנת 2020. הכישלון עצמו אינו מפתיע, אך גודלו בהחלט כן.²

רוסיה מתגלה כמשקל נגד משמעותי למערב במזרח התיכון בכלל, בסוריה, ולאחרונה גם בלוב בפרט, וממלאת תפקידים צבאיים ודיפלומטיים משמעותיים באזור. ולדימיר פוטין הוא בעל חזון בולט יחיד: להחזיר את רוסיה שוב לתפארתה. רוסיה הפרה בשנים האחרונות את גבולותיהן של מדינות סמוכות, ומטילה וטו על החלטות כלכליות, דיפלומטיות וביטחוניות של שכנותיה. עם זאת, הנכונות הרוסית לחבור מדינית לסין כנגד ארצות הברית מעלה לאחרונה כמה סימני שאלה. תמיכתה של סין בשנים האחרונות בשליט בלארוס אלכסנדר לוקשנקו, בניסיונותיו לשמור על עצמאות מרוסיה של פוטין, שלחץ לשילוב פוליטי וכלכלי מעמיק יותר בין מינסק למוסקבה; כמו גם הניסיון הסיני להכתיב לרוסיה את מחירי הדלק שחלק ניכר ממנו היא רוכשת מרוסיה (מעל 30%), ובהתחשב בכך שייצוא הדלק מהווה יותר מ־16% מהתל"ג הרוסי – כל אלה עלולים להביא את פוטין לשקול **להאט את התקרבותו לסין בשנים הבאות**.³ עדות לכך אפשר לראות בהשתתפותו הבולטת של הצי הרוסי בתרגיל הדו־צדדי שנערך בתחילת ספטמבר 2020 במפרץ בנגל כחלק מתרגיל הנערך על ידי חיל הים ההודי (יריבתה האסטרטגית של סין) כל שנתיים מאז 2003, ונושא את השם INDRA.⁴

האיחוד האירופי: לפני התפרצות מגפת הקורונה התכונן האיחוד האירופי, בהנהגה חדשה של נשיאת הנציבות האירופית אורסולה פון דר ליינ (Ursula von der Leyen), לנקוט גישה אסרטיבית יותר ביחסי האיחוד עם סין וארצות הברית. הדבר התבטא בהגברת הרגולציה הטכנולוגית, אכיפה או שימוש מחמירים יותר בכללי המסחר ובמכסים, ואף בהגברת

Reuters Staff, What's in the U.S.-China Phase 1 trade deal, *Reuters Business News*, January 15, 2020. <https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-china-details-factbox-idUSKBN1ZE2IF> 2

Stanislaw Skarzynski and Daniel Wongs, Putin's Russia Seeking a New Balance Between China and the West? *The Diplomat*, August 28, 2020. <https://thediplomat.com/2020/08/is-putins-russia-seeking-a-new-balance-between-china-and-the-west> 3

Abhijnan Rej, Indian and Russian Navies Begin Exercise in the Bay of Bengal, *The Diplomat*, September 04, 2020. <https://thediplomat.com/2020/09/indian-and-russian-navies-begin-exercise-in-the-bay-of-bengal> 4

שיתוף הפעולה הצבאי בין המדינות החברות הנותרות בגוש האירופי. עם הגעתו של נגיף הקורונה לאירופה, שינתה זו את האוריינטציה המהותית שלה – במקום להיאבק בארצות הברית ובסין בתחום הגאופוליטי, האיחוד מתמקד כעת במאבק נגד מגפת הקורונה.

מזרח הים התיכון התאפיין בשנה האחרונה בעלייה ברמת המתיחות בין טורקיה השואפת בהתאם למדיניות "המולדת הכחולה" (Mavi Vatan) להרחיב את תחום השפעתה ושליטתה במזרח הים התיכון, לבין יוון וקפריסין.⁵ הדבר בא לידי ביטוי בחתימה על הסכם שנוי במחלוקת מבחינה בין-לאומית לחלוקת המים הכלכליים בינה לבין המשטר הלווי בטרפולי, תחילת חיפושי גז בשטחים הנמצאים בין קפריסין לרודוס מתוך הישענות על כוח צבאי ימי, ואתגור יוון, יריבתה העיקרית בנושא. כנגד הפעילות הזאת של טורקיה התארגנה קואליציית אד-הוק של מדינות הכוללת את יוון, ישראל, מצרים וקפריסין, שעם כל הסתייגותן מהפעילות הטורקית, נמנעו מלהיכנס איתה לעימות צבאי, והסתפקו בתמרונים ימיים משותפים.⁶

אזור המפרץ הפרסי ומפרץ עומאן היו באביב 2019 זירת התנגשות בין איראן לארצות הברית, בריטניה ומדינות המפרץ, כולל פגיעה במכליות שהובילו נפט, ושני הצדדים עמדו כמעט על סף עימות נרחב וישיר. ארצות הברית הנמיכה את המתיחות באזור על ידי שלילה זמנית של תגובה צבאית ישירה, אך הודיעה על סנקציות חדשות כנגד איראן כדי להניא אותה מתוכניתה הגרעינית. נראה כי למרות הרטוריקה, לא ארצות הברית ולא איראן מעוניינות בשלב הנוכחי בעימות צבאי אמיתי. בקיץ 2020 נאבקות הן ארצות הברית והן איראן עם התפרצויות של נגיף הקורונה, וסביר שלשני הצדדים יש תמריץ נמוך מאוד לפתוח בפעולות צבאיות אחת כנגד השנייה.

מערכת היחסים הבין-לאומיים ומעמד האומות המאוחדות: מגפת הקורונה השפיעה לרעה על היחסים הבין-לאומיים בין מדינות רבות, העצימה וחיידה מחלוקות דיפלומטיות, וגרמה למתיחות דיפלומטית נרחבת. אומנם מועצת הביטחון של האו"ם קיבלה החלטה הדורשת הפסקת אש עולמית, אך לא נראה שהנושא מקבל תמיכה מעשית של חברות המועצה. היחסים הדיפלומטיים הושפעו רבות בגלל המתיחות סביב סחר והובלה של תרופות, בדיקות אבחון וציוד לבטי חולים למחלת נגיף הקורונה. מנהיגים של מדינות אחדות האשימו מדינות אחרות בכך שלא הכילו את המחלה ביעילות, וכתוצאה מכך התפשט הנגיף ללא

5 Ami Ayalon and Shaul Chorev, the 'East Med' is the crucible for the region's problems, *The Jerusalem Post*, August 24, 2020. <https://www.jpost.com/opinion/the-east-med-is-the-crucible-for-the-regions-problems-639803>

6 Military Cooperation between Israel, Greece and Cyprus, *European Security & Defense*, March 10, 2020. <https://euro-sd.com/2020/03/allgemein/16506/military-cooperation-between-israel-greece-and-cyprus>

בקה. האשמות נוספות הגיעו ממדינות מתפתחות באמריקה הלטינית ובאפריקה, כי הן אינן יכולות למצוא חומרים במידה מספקת לבדיקת מחלת הקורונה, בין היתר מכיוון שמדינות אחרות באירופה ובארצות הברית מבזבזות את המשאב.⁷

סביבת ביטחון הופכת להיות מורכבת יותר ויותר עקב שינויים טכנולוגיים מהירים המתרחשים בעולם כולו, אתגרים מצד יריבים בכל מרחבי הפעילות השונים, לרבות מרחב החלל והמרחב הקיברנטי (הסייבר) וטכנולוגיות המחשוב והבינה המלאכותית (Artificial Intelligence). כך לדוגמה על פי דיווחים בתקשורת, איראן תקפה את תשתית המים של ישראל, וישראל הגיבה ב־9 במאי 2020 במתקפת סייבר נגד תשתיות בנמל האיראני בבנדר עבאס.⁸ אתגרים אלו בסביבת הביטחון נעשים אף מורכבים יותר בסביבה שבה תקשורת ההמונים ממלאת תפקיד חשוב, ומגיבה בזמנים קצרים לאירועים המתרחשים בכל מקום בעולם. ההתקדמות הזאת בטכנולוגיית התקשורת והנגישות הכללית של טכנולוגיות אחרות גורמות להעצמת (Empowering) "שחקנים" לא־מדינתיים, והם ימשיכו להרחיב באופן מעריכי (Exponential) את היכולת להשפיע על אנשים ואירועים, הן בתוך המדינה והן בעולם הרחב.⁹

תופעות ההגירה והעיור של אוכלוסיות יוצרות נטל נוסף על מדינות היעד להגירה, ושבר בחברה האזרחית שלהן. הדבר עלול ליצור כר נוח לגידול בהקצנה והתפתחותם של משטרים לאומניים במדינות דמוקרטיות ליברליות. מלחמת האזרחים הסורית שינתה את אזור המזרח התיכון באופן קיצוני, ויצרה אסון הומניטרי של יותר מחצי מיליון הרוגים, ומיליוני פליטים שברחו לטורקיה, לבנון, ירדן וכן לאירופה, ויצרו את התנאים להתפתחויות שתוארו לעיל. חלק משמעותי מההגירה לאירופה הוא בדרכי הים הן מסוריה (דרך טורקיה) והן מצפון אפריקה, בעיקר דרך לוב. אזורים שבהם קיים מחסור כלכלי קשה, או מחסור בשירותים אזרחיים שונים (מים, חשמל וכדומה). שינויי אקלים, התפרצויות מחלות זיהומיות או ארגוני פשע רב־לאומיים – אלה יכולים להוות כר נוח להתפתחות איים של חוסר יציבות או מדינות כושלות (Failed States).

7 Bradley, Jane, In Scramble for Coronavirus Supplies, Rich Countries Push Poor Aside, *The New York Times*, April 9, 2020, <https://www.nytimes.com/2020/04/09/world/coronavirus-equipment-rich-poor.html>

8 *El Jazeera*, Israel cyberattack caused 'total disarray' at Iran port: Report, May 19, 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/05/israel-cyberattack-caused-total-disarray-iran-port-report-200519163117789.html>

9 National Intelligence Strategy, of the United States of America 2019. pp. 4-5 <https://assets.documentcloud.org/documents/5691327/National-Intelligence-Strategy-2019.pdf>

הגידול במספר הדמוקרטיות "הפגומות" ברחבי העולם מעלה את החשש שיש דעיכה בכוחה של הדמוקרטיה הליברלית. תומאס אמברוסיו (Ambrosio) מתאר ומסביר את התופעה של שחיקת הלגיטימיות הדמוקרטית. עליית כוחה של רוסיה תחת פוטין וסין תחת שי ג'ינפינג (Xi Jinping) מסמנת שינוי במבנה הנורמטיבי של המערכת הבין-לאומית. דמוקרטיה היא כבר לא הפרדיגמה הדומיננטית, ולמשטרים הסמכותניים יש יותר כוח ויותר כוח 'חד'¹⁰ (Soft and Sharp Power) להפעלה. עלייתן של מפלגות ומנהיגים פופוליסטים ימניים משלימה גם היא את חוסר שביעות הרצון מהדמוקרטיה והרצון ההולך וגובר למודלים של שלטון סמכותני.¹¹

בתחום הכלכלה הגלובלית נמשכת המגמה שעליה עמדנו גם בדוחות הקודמים, של שינוי הדרגתי במרכז הכובד (Center of Gravity) בתחומים הגאופוליטי, הכלכלי והגאואסטרטגי מהמערב לכיוון מזרח אסיה. מחקר חדש של חברת מקינזי (McKenzie & Company) מציג את מהירות מעבר מרכז הכובד העולמי (GDP) למזרח אסיה. בשנת 2019 למזרח אסיה יש נתח עולמי הולך וגדל של סחר, הון, אנשים, ידע, תחבורה, תרבות ומשאבים. מתוך שמונה סוגים של זרימות חוצות גבולות גלובליות, רק פסולת זורמת בכיוון ההפוך, ומשקפת את החלטת סין ומדינות אסיה אחרות להפחית את ייבוא האשפה ממדינות מפותחות. אסיה מהווה כיום כשליש מהסחר העולמי בסחורות, לעומת רבע לפני עשר שנים. בערך באותה תקופה, חלקה של תנועת הנוסעים הבין-לאומית בתעופה האזרחית עלה מ-33% ל-40%, וחלקו בתזרים הון גדל מ-13% ל-23%, שינוי הנובע מהעלייה בחשיבות אזור זה כמשמעותי ביותר להתפתחות הכלכלה העולמית. אם מגמה זו תימשך, הרי שעד שנת 2040 מדינות מזרח אסיה עשויות לייצר יותר מ-50% מהתמ"ג העולמי, ולצרוך כמעט 40% מהצריכה העולמית.¹²

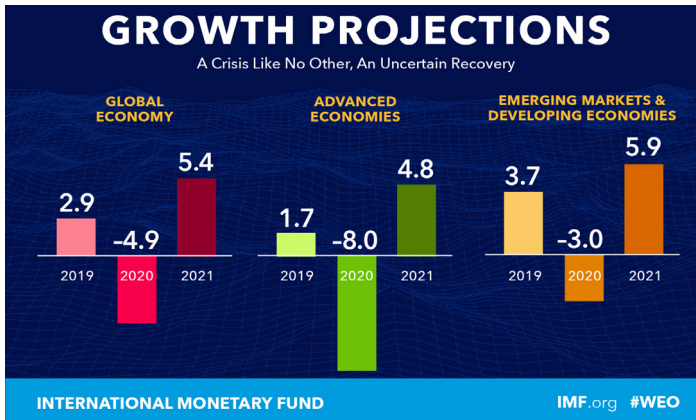
הצמיחה העולמית צפויה בשנת 2020 לרדת בשיעור של 4.9%, 1.9 נקודות אחוז מתחת לתחזית הכלכלית העולמית מאפריל 2020. למגפת הקורונה הייתה השפעה שלילית יותר מהצפוי על הפעילות במחצית הראשונה של 2020, וההתאוששות ממנה צפויה להיות הדרגתית יותר מהתחזיות הקודמות.¹³

Sharp power is the use of manipulative diplomatic policies by one country to influence and 10
undermine the political system of a target country

Ambrosio, T. (2018). Authoritarian norms in a changing international system. *Politics and 11
Governance*, 6(2), 120–123

McKenzie & Company, the future of Asia: Asian flows and networks are defining the next 12
phase of Globalization, September 18, 2019, <https://www.mckinsey.com/featured-insights/asia-pacific/the-future-of-asia-asian-flows-and-networks-are-defining-the-next-phase-of-globalization#> [Accessed September 20, 2020]

13 WORLD ECONOMIC OUTLOOK UPDATE, June 2020

איור 1: תחזית הגידול הצפויה בכלכלות, נכון ליוני 2020

טבלה 1: תחזית מעודכנת לצמיחה הכלכלית בעולם (שינויים שנתיים בתמ"ג באחוזים)

(real GDP, annual percent change)	PROJECTIONS		
	2019	2020	2021
World Output	2.9	-4.9	5.4
Advanced Economies	1.7	-8.0	4.8
United States	2.3	-8.0	4.5
Euro Area	1.3	-10.2	6.0
Germany	0.6	-7.8	5.4
France	1.5	-12.5	7.3
Italy	0.3	-12.8	6.3
Spain	2.0	-12.8	6.3
Japan	0.7	-5.8	2.4
United Kingdom	1.4	-10.2	6.3
Canada	1.7	-8.4	4.9
Other Advanced Economies	1.7	-4.8	4.2
Emerging Markets and Developing Economies	3.7	-3.0	5.9
Emerging and Developing Asia	5.5	-0.8	7.4
China	6.1	1.0	8.2
India	4.2	-4.5	6.0
ASEAN-5	4.9	-2.0	6.2
Emerging and Developing Europe	2.1	-5.8	4.3
Russia	1.3	-6.6	4.1
Latin America and the Caribbean	0.1	-9.4	3.7
Brazil	1.1	-9.1	3.6
Mexico	-0.3	-10.5	3.3
Middle East and Central Asia	1.0	-4.7	3.3
Saudi Arabia	0.3	-6.8	3.1
Sub-Saharan Africa	3.1	-3.2	3.4
Nigeria	2.2	-5.4	2.6
South Africa	0.2	-8.0	3.5
Low-Income Developing Countries	5.2	-1.0	5.2

Source: IMF, *World Economic Outlook Update*, June 2020

Note: For India, data and forecasts are presented on a fiscal year basis, with FY2020/2021 starting in April 2020. India's growth is -4.9 percent in 2020 based on the calendar year.

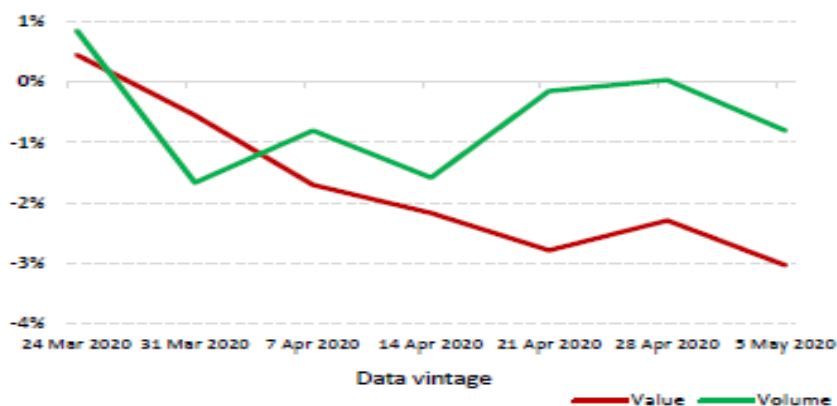
מגפת הקורונה

אל השינויים והאתגרים שנסקרו לעיל התווספה במהלך שנת 2020 **מגפת הקורונה** שגבתה עד כה את חייהם של מיליוני אנשים ברחבי העולם. חוקרי מדע המדינה ספורים מנסים לבחון אם **המגפה תהיה בבחינת נקודת מפנה** (Inflection Point) בתחום היחסים הבין-לאומיים. לטענת חלק מהם, התפתחויות כלכליות ורפואיות המעיטו את ההשפעה הגאופוליטית של מגפות במאות האחרונות. לטענתם בחינה של האופן שבו יורס הקורונה החדש השפיע על חלוקת הכוח והעניין בחצי השנה הראשונה של שנת 2020, מצביע על כך שלווירוס הקורונה לא תהיה השפעה טרנספורמטיבית על הפוליטיקה העולמית.¹⁴ עם זאת, חוקרים אחרים מציינים שחוסר הנכונות של מועצת הביטחון של האו"ם "לקחת פיקוד" על "האירוע העולמי" של מגפת הקורונה מעלה חשש שהמשבר ההולך ומעמיק עלול לגלוש לסכסוכים בין-לאומיים. ארגון הבריאות העולמי (WHO) שהיה אמור להיות "הפרויקטור העולמי" בניהול המשבר, איננו זוכה לתמיכתה של ארצות הברית, שעוד טרם המשבר הפסיקה את תמיכתה הכספית בארגון. אם משבר הקורונה יימשך, הוא עלול לגרום להתגברותם של מתחים כלכליים, חברתיים ואפילו פוליטיים, דבר שעלול להביא מדינות נוספות ללכת בעקבותיה של ארצות הברית, ולהפסיק את תמיכתן הכספית בארגון הבריאות העולמי. בתרחיש כזה יישאר האו"ם עם משאבים מוגבלים, ולא יוכל לקחת על עצמו את האחריות של "פרויקטור עולמי", ואף לא להגן על הצעדים שכבר עשה הארגון בתחומים שונים ברחבי העולם. למרבה הצער, פעולות עצירת התמיכה הכספית בגופים כאלה בתקופת מגפת הקורונה, לא רק על מגזר הבריאות אלא גם על מגזרים קשורים אחרים, עלול לשמש כתקדים בין-לאומי מסוכן בדיפלומטיה העולמית וביחסים הבין-לאומיים. על כך ראוי לציין כי מלבד מגפת הקורונה, העולם עדיין נתון לאיומים חמורים וקשים אחרים כמו שינויי אקלים ורעב. תוכנית המזון העולמית הצביעה על כך שעד סוף השנה, בעקבות הופעתו של נגיף הקורונה, מספר האנשים העומדים בפני רעב חריף בעולם יוכפל, ושיעורו יגיע ליותר מ־265 מיליון בני אדם. נסיגה מסוג זה עלולה גם לגרום לכך ששיפורים שכבר הושגו בשנים האחרונות, ובמיוחד לגבי להסכם פריז, עלולים להימחק כמו לא היו.¹⁵

Daniel W. Drezner, *The Song Remains the Same: International Relations After COVID-19*, 14 *International Organization* 74, Supplement 2020, The IO Foundation, 2020, 1–18 <https://www.cambridge.org/core/journals/international-organization/article/song-remains-the-same-international-relations-after-covid19/COFAED193AEBF0B09C5ECA551D174525>

Zaheer Allam, *Oil, Health Equipment, and Trade: Revisiting Political Economy and International Relations During the COVID-19 Pandemic*, *Surveying the Covid-19 Pandemic, and its Implications*. 2020: 119–127 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7378506>

לפני התפרצות המגפה, הסחר הימי ששינע את אספקת המזון, האנרגיה וחומרי הגלם העולמי, כמו גם מוצרים ורכיבים תעשייתיים מוגמרים, עמד על יותר מ־108.9 טריליון טון־קמ"ר לשנה. סחר ימי זה היה אחראי ליותר מ־80% מהסחר העולמי (בנפח), ו־60% עד 70% מהסחר העולמי לפי ערך. שני מיליון יורדי ים הפעילו את צי הסוחר העולמי, דבר שהפך את התחבורה הימית לחיונית לשגשוג פיתוח בר־קיימא.¹⁶ עם זאת, כפי שהראתה התגובה המוקדמת לריסון התפשטות מגפת הקורונה, הפעולות שביצעו מדינות בהן צמצום נסיעות וסגירת גבולות, השפיעו לרעה על הקישוריות העולמית בכל מגזרי התחבורה (יבשתית, ימית ואווירית), דבר שהביא לשיבוש שרשראות האספקה וזרימת הסחר העולמי (איור 2).

Source: UNCTAD calculations

איור 2: הירידה בהיקף הסחר וערכו הכספי כתוצאה ממגפת הקורונה

בעקבות זאת, אספקה וזמינות של מוצרים חיוניים כמו מזון או תרופות הפכו לבעייתיים יותר, מה שפגע ביכולתן של המדינות להגיב למגפה ולהתאושש ממנה. גם קהיליית הימאים עצמה סבלה מחוסר היכולת להצטוו לסיפונות ולרדת מהן, וזאת בעיקר עקב מגבלות תנועה שהוטלו על ידי מדינות מסוימות והפחתת טיסות הנוסעים, שגרמו לכך שיורדי הים היו קורבנות למשבר הקורונה, ועשרות אלפים מהם לא הצליחו לרדת מהאוניות שעליהן שירתו תקופות ארוכות מאוד, או להצטרף לאוניות ולהחליף צוותים קיימים. נכון לאוגוסט 2020, ההערכה הייתה שיותר מ־300,000 יורדי ים נדרשו לעלות או לרדת מאוניות הסוחר. היקף הסחר העולמי בסחורות צנח ב־17.7% במאי 2020 בהשוואה לאותו חודש בשנת

16 IMO, Coronavirus (COVID-19) – Joint Statement on the contribution of international trade and supply chains to a sustainable socio-economic recovery in COVID-19 times, Circular Letter No.4204/Add.31 17 September 2020 <http://www.imo.org/en/MediaCentre/HotTopics/Documents/COVID%20CL%204204%20adds/Circular%20Letter%20No.4204-Add.31%20Covid-19-%20Joint%20Statement%20On%20The%20Contribution%20Of%20International%20Trade.pdf>

2019. הירידה בחמשת החודשים הראשונים של השנה הייתה רחבה, אם כי השפיעה במיוחד על היצוא מארצות הברית, יפן והאיחוד האירופי. ההתכווצות הכלכלית בסין הייתה קטנה יותר מהממוצע העולמי מכיוון שסין שלטה בהתפרצות המגפה ופתחה מחדש את כלכלתה במהירות גבוהה יחסית.

מגפת הקורונה גם לא פסחה על **ציים מלחמתיים** גם אם חלק מההשפעות נשאר חסויות או מוסתרות מהציבור הרחב. המקרה התקשורתי שזכה להדים הרבים ביותר עקב המשמעויות הפיקודיות שהתלוו אליו היה בנושאת המטוסים האמריקנית 'תיאודור רוזוולט' בחודש מרץ 2020 בזמן הפלגה מבצעית. אנשי הצוות שחלו בווירוס הקורונה פונו, והספינה נקראה לעגינה בבאי גואם (אי בחסות אמריקנית במערב האוקיינוס השקט). הקברניט, אל"מ ברט קרוזייר (Brett Crozier), היה מעוניין לפנות את רוב הצוות מהספינה כדי למנוע את התפשטות המגפה, אך הממונים עליו נרתעו. לאחר כמה ימים שלח הודעה בדואר אלקטרוני לשלושה מקציניו העליונים ולשבעה קברניטי חיל הים האחרים, ובה הוגדרה תוכנית לפינוי הספינה במידה רבה מכיוון שאי-אפשר היה להכיל את הנגיף על סיפונה. המכתב דלף לעיתונות, ולמחרת הורה הצי להוריד את רוב הצוות לחוף, וממלא מקום מזכיר הצי האמריקני תומאס מודלי (Thomas Modly), השעה את מפקד האונייה מתפקידו. פעולותיו של מודלי היו שנויות במחלוקת, ונאומו המאוחר יותר בפני הצוות על סיפון תיאודור רוזוולט ספג ביקורת ציבורית. בעקבות זאת התפטר מודלי מתפקידו כעבור כמה ימים. עד אמצע אפריל מאות מאנשי הצוות כולל קרוזייר עצמו נמצאו חיוביים לנגיף, ואחד מהם נפטר. ועדת חקירה של הצי האמריקני שמונתה לבחון את האירוע, הגישה את מסקנותיה ב־19 ביוני, והגיעה למסקנה שהחלטותיו של קרוזייר בנוגע לטיפול במגפה היו שגויות, והמליצה שלא להחזירו לפיקוד על נושאת המטוסים.¹⁷

הצי האמריקני שנטל חלק במאבק בנגיף הקורונה העמיד החל מחודש מרץ 2020 לרשות הערים ניו־יורק ולוס אנג'לס את אוניות בית החולים שלו 'קומפורט' (USNS Comfort) ו'מרסי' (USNS Mercy) בהתאמה. מרסי עזבה את נמל לוס אנג'לס ב־15 במאי לאחר שטיפלה רק ב־77 חולים שלא חלו בקורונה, וקומפורט חזרה לנמל הבית שלה בנורפוק וירג'יניה שבועיים קודם לכן לאחר שטיפלה ב־182 חולים בניו־יורק. המשימות בשתי הערים והמטופלים המעטים שטופלו על סיפון האוניות העלו מחדש שאלות לגבי עתידן

Schmitt, Eric; Gibbons-Neff, Thomas (19 June 2020). "Navy Inquiry Faults Two Top Officers Aboard Roosevelt for Handling of Virus", *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/06/19/us/politics/carrier-roosevelt-coronavirus-crozier.html>

של אוניות ותיקות אלה, שבתוכנית בניין הכוח של צי ארצות הברית, לא מתוכנן לבנות להן ספינות מחליפות.¹⁸

גם בציים אחרים השפיעה המגפה על פעילותם, כך לדוגמה בצי הבריטי המלכותי נדחתה בתחילת ספטמבר יציאתה לאימונים של נושאת המטוסים 'המלכה אליזבת' (HMS Queen Elizabeth), עקב כמה אנשי צוות שנמצאו חיוביים לנגיף.¹⁹

מגמות עיקריות בסחר הימי העולמי

יותר מ-80% מהסחר העולמי לפי נפח, ויותר מ-70% מערכו הנספי משונעים בים, מטופלים בנמלי הים השונים ברחבי העולם, כך שלא ניתן שלא להפריז בתרומתה וחשיבותה של התחבורה הימית לסחר העולמי ולפיתוחו. הספנות ונמלי הים נמצאים בחזית הגלובליזציה שהביאה בעשורים האחרונים שגשוג לצרכנים ולספקים במדינות מפותחות ומתפתחות כאחד. מתוך הכרה בתפקידו האסטרטגי של מגזר זה כלל המסגרות המטפלות בפיתוח בר-קיימא מדגישות במגזר זה ומכירות בו כמנוע לצמיחה ופיתוח בר-קיימא.

יש קשר ברור בין צמיחה כלכלית לבין עלייה בסחר הימי. מחקרים שנערכו בנושא זה הראו שעלייה של אחוז אחד בצמיחה הכלכלית העולמית הגדילה את היקפי הסחר ב-2.5 אחוזים.²⁰

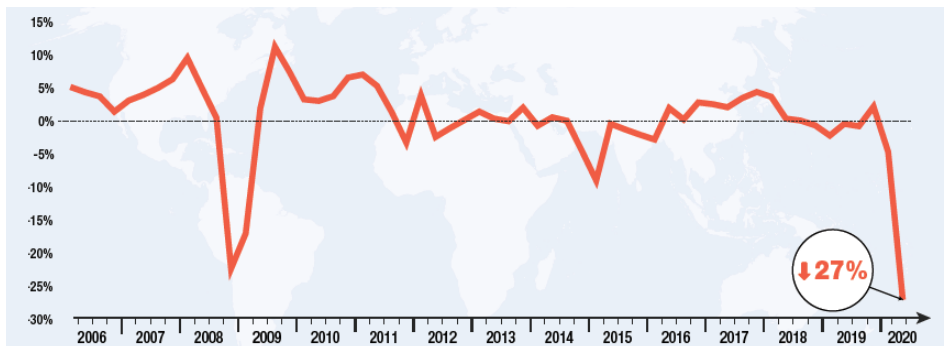
בעוד שהסחר העולמי כבר הואט לפני מגפת הקורונה, השיבושים הכלכליים והחברתיים שנגרמו על ידי המגפה הביאו לירידה דרמטית בסחר (איור 3). ערך הסחר הבינלאומי בסחורות ירד בערך ב-5 אחוזים ברבעון הראשון של שנת 2020 וצפוי לרדת עוד בשיעור של 27 אחוזים ברבעון השני של שנת 2020.²¹

18 Gidget Fuentes, Beyond Mercy: Navy's COVID-19 Hospital Ship Missions and the Future of Medicine at Sea, *USNI News*, May 25, 2020. <https://news.usni.org/2020/05/25/beyond-mercy-navys-covid-19-hospital-ship-missions-and-the-future-of-medicine-at-sea>

19 The HMS Queen Elizabeth has postponed sailing from Portsmouth after crew members tested positive for Covid-19, *BBC News*, September 7, 2020 <https://www.bbc.com/news/uk-england-hampshire-54064886>

20 Cristina Constantinescu, Aaditya Mattoo, and Michele Ruta, The Global Trade Slowdown: Cyclical or Structural? IMF Working Paper. 2015 International Monetary Fund, January 2015 <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2015/wp1506.pdf>

21 Global trade trends and short-term forecast, Trade contraction from COVID-19 deeper than the financial crisis, *UNCTAD*, June 20, 2020, P. 2 https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcmisc2020d2_en.pdf

איור 3: הצמצום בסחר עקב מנגיף הקורונה לעומת המשבר הכלכלי של שנת 2008/9

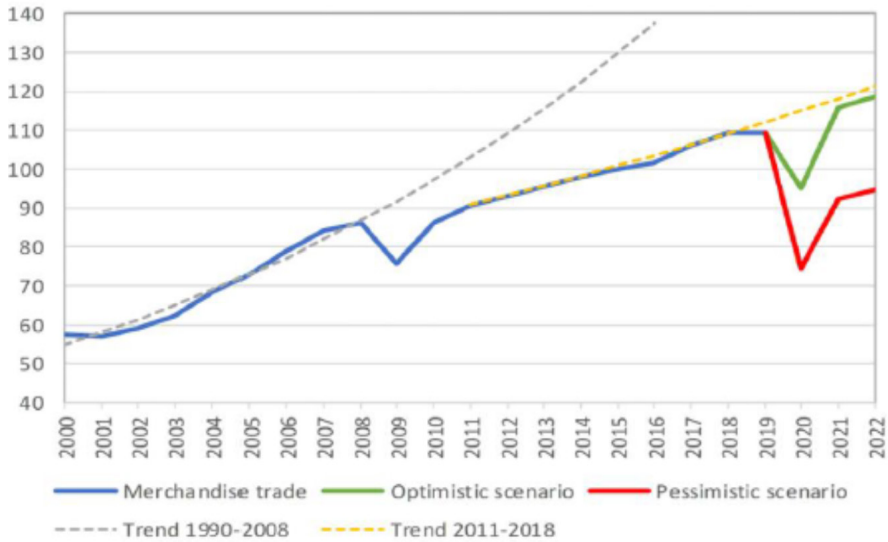
איור 4 להלן מציג את הירידה החדה בסחר העולמי של סחורות ברבעון הראשון והשני של שנת 2020.

איור 4: הירידה התלולה בסחר העולמי בסחורות ברבעון הראשון והשני של שנת 2020

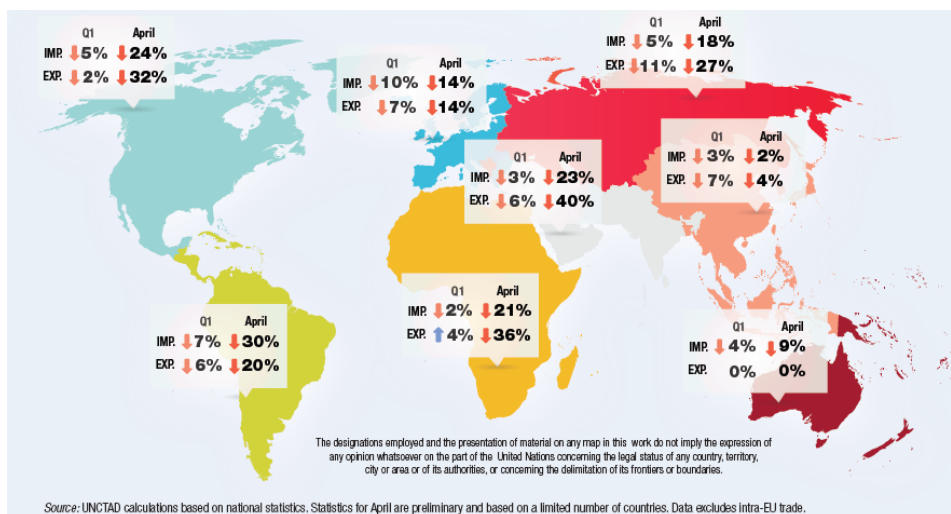
מחקר סטטיסטי שנערך בכמה כלכלות גדולות מחזק עוד יותר את התמונה העגומה של הסחר הבינלאומי. ראשית, נתוני הסחר העדכניים מצביעים על הידרדרות נוספת באפריל ובמאי. שנית, פרט לחודשיים הראשונים של 2020, הנתונים לגבי סין מצביעים על כך שהיא הצליחה טוב יותר מכלכלות גדולות אחרות, דבר שהתבטא בייצוא של סין שצמח באפריל 2020 ב-3 אחוזים. למרות זאת, הנתונים האחרים לגבי סין מראים שהתאוששות כזו עשויה להיות קצרת מועד, שכן הייבוא והייצוא צנחו בכ-8 אחוזים בחודש מאי 2020. נוסף לכך נראה שהסחר הפנים-אזורי ירד בשיעור נמוך בהרבה עבור מדינות במזרח אסיה ואזור הפסיפיק.

באיחוד האירופי ירד הסחר הפנים-אזורי בקצב דומה לזה של הסחר הכללי. לעומת זאת, הנתונים הסטטיסטיים של ארצות הברית מצביעים על ירידה חזקה בהרבה בסחר הבין-אזורי.

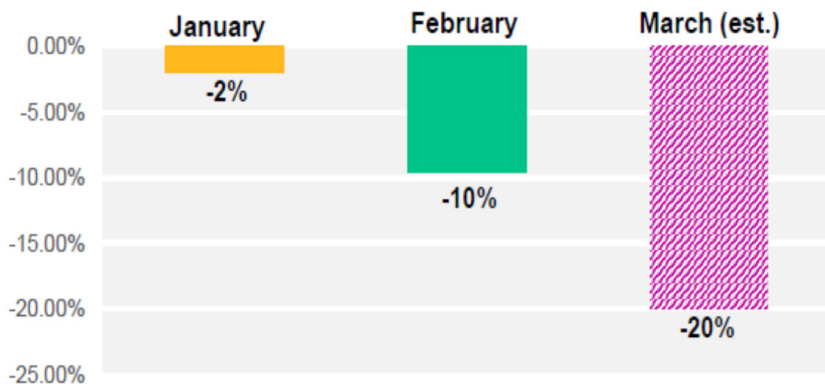

World merchandise trade volume, 2000-2022. Source: WTO

איור 5: הירידה בנפח הסחר העולמי ביחס למגמה משנת 2000

איור 6: ירידה בסחר העולמי לפי אזורים בעולם

© 2020 Willis Towers Watson. All rights reserved.

איור 7: השינוי בנפח הובלת מכולות בשנת 2020

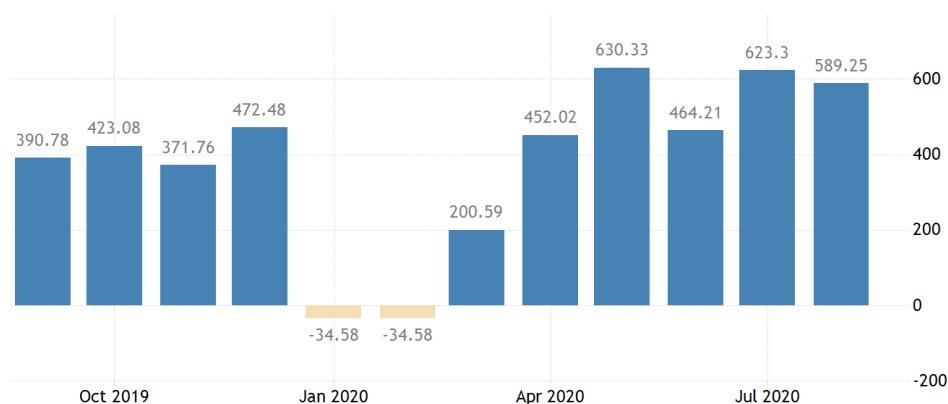
הביקוש לנפט ומצב צי המכליות: בסוף שנת 2019 היה צי מכליות הנפט העולמי בעל קיבולת של כ-568 מיליון טונות (Dead Weight Tons DWT). למרות העלייה בייצור ממקורות אנרגייה חלופיים, מקור האנרגייה העיקרי עדיין הוא הדלק הפוסילי. השלמת הבנייה של מכליות חדשות שנבנו במספנות הסיניות תהיה נמוכה מעט מהתחזיות הקודמות. תעריפי ההובלה של מכליות למוצרי נפט יושפעו לרעה מהביקוש הנמוך ביסודו. ובכל זאת, ארגון בעלי האוניות העולמי (BIMCO) צופה ששיעורי ההובלה הממוצעים לשנה יהיו גבוהים יותר מרמות השוויון (Breakeven Level).²²

התפרקות שיתוף הפעולה בין חברות אופ"ק (The Organization of the Petroleum Exporting Countries – OPEC) הביא לעלייה דרמטית בייצוא הדלק המיוצא על ידי סעודיה. לעומת זאת, מגפת הקורונה הורידה בצורה דרסטית את הביקוש העולמי לנפט. הצפי הוא שהצריכה העולמית תפחת בחישוב שנתי עבור שנת 2020, בהשוואה לשנה הקודמת. הביקוש לדלק עבור כלי התחבורה פוחת, ובמיוחד בדלק סילוני, עקב הצמצום בנפח הטיסות האזרחיות בתקופת מגפת הקורונה ובנפח הפעילות הכלכלית.

השימוש בצי מכליות הדלק כמאגר לעודף היצע בתקופת מגפת הקורונה: הטלת סגרים במהלך מגפת הקורונה כדי להאט את התפשטות המחלה הפחיתו את הביקוש הגולמי העולמי לדלק לסוגיו כ-30 מיליון חביות ליום, והחריפו את עודף האספקה, בשעה שיכולת האחסון של דלק ביבשה התקרבה באפריל 2020 למקסימום האפשרי. הדבר גרם ליצרני הדלק העיקריים להשתמש במכליות הענק (Super Tankers) כאמצעי חלופי לאגירת מלאי הדלק הגולמי שלהם. מכליות ענק מהסוג הזה המסוגלות לאגור כ-2 מיליון חביות נפט, גבו עבור

אחסון יותר מ־5 דולר לחבית לחודש, פי חמישה מהמחיר בשנה הקודמת. בסוף אפריל 2020 עמדה כמות הדלק הגולמי שאוחסנה בים על 140 עד 160 מיליון חביות.²³

עודף הסחר של סין התרחב בצורה משמעותית ל־58.93 מיליארד דולר באוגוסט 2020, לעומת 34.72 מיליארד דולר באותו חודש בשנה הקודמת, והרבה מעבר לציפיות השוק של 50.5 מיליארד דולר (איור 8). הייצוא עלה ב־9.5 אחוזים, הקצב המהיר ביותר מאז מרץ אשתקד, בעוד הייבוא ירד במפתיע ב־2.1 אחוזים. עודף הסחר במדינה עם ארצות הברית עלה ל־34.24 מיליארד דולר באוגוסט 2020 לעומת 32.46 מיליארד דולר ביולי.²⁴

SOURCE: TRADINGECONOMICS.COM | GENERAL ADMINISTRATION OF CUSTOMS

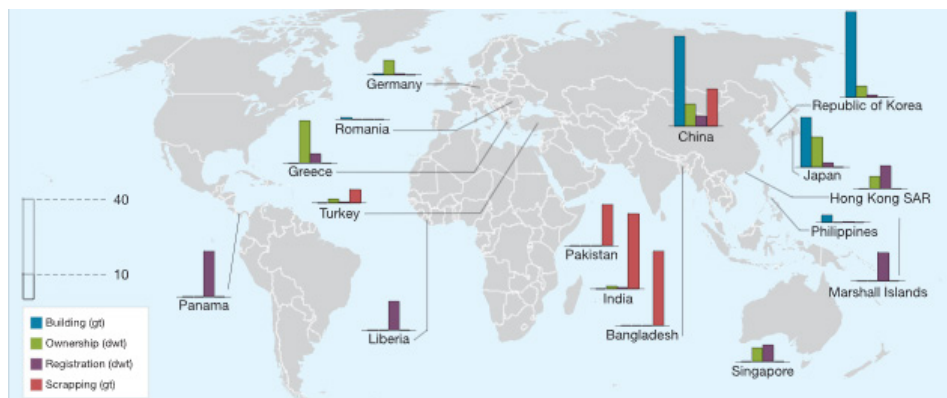
איור 8: עודף הסחר של סין אוקטובר 2019 – יולי 2020

בתחום הספנות העולמית **שלושת דגלי הרישום המובילים** (Flags of Registration) הם דווקא של כלכלות שאינן בעלות אוניות מרכזיות, כגון פנמה, איי מרשל וליבריה. הונג קונג וסינגפור עוקבות אחריהן במקום הרביעי והחמישי בהתאמה.

כמעט מחצית מהטונז' העולמי הוא בבעלות חברות מאסיה, ואחריהן בעלים אירופים וצפון אמריקנים. סין היא בעלת שיעור הספינות הגדול ביותר בעולם, אך לצי הסוחר היווני והיפני יש כושר נשיאה גבוה יותר.

Oil tankers fill up as coronavirus crushes crude demand, *Hellenic Shipping News Worldwide*, 23 April 30, 2020, <https://www.hellenicshippingnews.com/oil-tankers-fill-up-as-coronavirus-crushes-crude-demand>

²⁴ ,China Balance of Trade, Tradingeconomics <https://tradingeconomics.com/china/balance-of-trade> [Accessed October 3, 2020]

איור 9: בניית אוניות, בעלות על אוניות, רישום אוניות וגריטת אוניות על פי אזור גאוגרפי²⁵

נתיבי שיט חדשים

הרצון להתמודד עם הבעייתיות של נקודות המשנק (Choke Points) הקיימות התבטא בשנים האחרונות בתוכניות יומרניות לכרייה של תעלות חדשות, והרחבתן של תעלות קיימות בעולם. לפני יותר משנתיים הסתיימה בהצלחה הרחבתה של תעלת סואץ, ועל הפרק נשאר שני מיזמי כרייה יומרניים: **תעלת ניקרגואה** במרכז אמריקה ו**תעלת קרא** במרכזה של תאילנד. באופן כללי אפשר לציין שלא חלה כל התקדמות בשני מיזמים אלה, ונראה כי מימושם בטווח הנראה לעין לא עומד על הפרק.

תעלת קרא (Kra Canal): למרות ההסכם שנחתם בשנת 2016 בין סין ותאילנד על פרויקט ארוך-טווח לבניית **תעלת קרא**, המכונה גם "התעלה התאילנדית", לא חלה כל התקדמות ממשית בפרויקט זה. התעלה אמורה לחצות את אזור קרא בדרום תאילנד, ולספק נתיב הפלגה חדש אשר יקצר את משך ההפלגה מהמזרח לאירופה באמצעות עקיפת מִצְרֵי מאלאקה. בספטמבר 2020 נראה היה כי ממשלת תאילנד בוחנת חלופת תחבורה יבשתית לתעלה המוצעת, ובכך גם סותמת את הגולל על תקוותיה של סין לחלופה אסטרטגית למצר מאלאקה. תאילנד בוחנת כעת את הקמתם של שני נמלי ים עמוקים, וקישור יבשתי (רכבת וכביש) בין השניים. עבור סחורות רגילות תוכנית זו (אם וכאשר תתממש) תקצר, לפי דברי שר התחבורה התיאלנדי סאקסיאם צ'ידיצ'וב (Saksiam Chidchob), ביומיים עד שלושה את משך הגעת הסחורות ממזרח אסיה למפרץ בנגל.²⁶

Sources: UNCTADstat (UNCTAD, 2018a), Clarksons Research. <https://stats.unctad.org/handbook/MaritimeTransport/MerchantFleet.html> [Accessed October 3, 2020]

Thailand Takes a Step Back from Kra Canal Proposal, The maritime Executive, September 21, 2020. <https://www.maritime-executive.com/article/thailand-takes-a-step-back-from-kra-canal-proposal>

נושא הראוי לבחינה הוא הקמת מסדרונות לוגיסטיים יבשתיים, שלגבי אחד מהם, האפשרי במזרח התיכון, מובא מאמר בהערכת מצב זו.

הנתיבים באוקיינוס הארקטי

בשנה האחרונה, ולנוכח המגמה המואצת של הפשרת הקרחונים, עלה לסדר היום החל ממחצית המאה הבאה (2050) השימוש בנתיב הטרנס־קוטבי (Transpolar Passage) (איור 10). הדבר זוכה לעניין רב דווקא אצל ממשלת סין הרואה בכך נתיב חלופי אל שוקי היעד שלה.

איור 10: המעבר הטרנס קוטבי – מצב הקרחונים באמצע המאה (2050)

אם קרח הים הארקטי ייעלם אפילו לקיץ אחד בלבד, כפי שמציין מסמך הערכת הספנות הימית הארקטית, הדבר יגרום ל"היעלמותו של קרח ים רב־שנתי במרכז האוקיינוס הארקטי".²⁷ להתרחשות כזאת יש השלכות משמעותיות על תכנון, הקמה ותקנים תפעוליים של כל הפעילות הימית הארקטית העתידית. בהיעדר קרח קשה ורב־שנתי, כל מים שיקפאו מחדש יקבלו צורה של קרח עונתי הרבה יותר דק ואפשרי למעב. במילים אחרות, לא תידרשנה שוברות קרח בעלות הנעה גרעינית (כפי שמצטיידת בהן רוסיה כיום). במהלך העשורים הקרובים, בקיץ, ייתכן מעבר בים הקרח הצפוני גם בספינה רגילה (גם אם חברות הביטוח וקוד הקוטב עדיין מחייבות ספינות עמידות בפני קרח).

Arctic Council, Arctic Marine Shipping Assessment 2009 Report, Arctic Council Norwegian 27 Chairmanship 2006-2009, P. 34 https://www.pame.is/images/03_Projects/AMSA/AMSA_2009_report/AMSA_2009_Report_2nd_print.pdf

בעוד רוב העולם איננו מתייחס בחומרה מספקת לשינויי האקלים המתרחשים סביבנו, יש רק מדינה אחת שמתכוננת לנושא והיא סין. האומה הגדולה בעולם עוקבת בעניין אחר התחממותו המהירה של כדור הארץ. גם אם האנושות הייתה מפסיקה היום לפלוט את כל גזי החממה, אלה שכבר נפלטו לאטמוספירה, יגרמו קרוב לוודאי להשפעות התחממות לאורך שנים רבות. כיוון שנראה שהעולם איננו עושה מספיק להגביל את פליטות גזי החממה שלנו, אנו הולכים לעבר עולם חם יותר – עולם שבו שכבת הקרח הארקטית עשויה להיעלם בקיץ עד 2050, ואולי אפילו מוקדם יותר.

במדיניותה הארקטית, שפורסמה בינואר 2018, מכנה סין את המעבר הטרנס־ארקטי "המעבר המרכזי". היא אינה מתייחסת לתופעה בצורה דרמטית כלשהי, כי אם באותו הטון הענייני המאפיין את מסמכי המדיניות הסינית: "...נתיבי הספנות הארקטיים כוללים את המעבר הצפון־מזרחי, המעבר הצפון־מערבי והמעבר המרכזי". המדיניות הארקטית הסינית מזכירה גם את דרך המשי הקוטבית, שלעיתים קרובות נתפסת כמילה נרדפת לדרך הים הצפונית. אך יש לזכור, כי מדיניות זו מציינת שעל ידי שיתוף פעולה עם בעלי עניין אחרים סין שואפת "לבנות" דרך משי קוטבית "באמצעות פיתוח נתיבי הספנות הארקטיים".²⁸

בדוח שהוצא עבור הקונגרס האמריקני ועודכן בספטמבר 2020, מצוין שצי ארצות הברית הוציא בשנים האחרונות סדרה של מסמכי אסטרטגיה ומפות דרכים שהתייחסו להיבטים גאופוליטיים וגאואסטרטגיים באזור הארקטי.²⁹ האחרונה שבהן היא תחזית אסטרטגית שפורסמה בינואר 2019, וקובעת שהצי האמריקני יגן על ארצות הברית מפני התקפה, וישמור על האסטרטגיה של האומה והשפעתה באזור הארקטי. כוחות הים יפעלו כדי להרתיע כל סוג של תוקפנות ולשמור על השלום באזור. בנוגע למשברים שעלולים לפרוץ באזור קובעת האסטרטגיה שיידרש לפתור משברים בתנאים המקובלים על ארצות הברית, בעלי בריתה ושותפיה.

היעדים האסטרטגיים הבאים הוגדרו לצי האמריקני באסטרטגיה שפורסמה בשנת 2019:

- להגן על הריבונות האמריקנית והמולדת מפני התקפה
- להבטיח שהאזור הארקטי יישאר יציב ונטול סכסוכים
- לשמור על חופש השיט והניווט
- לקדם שותפויות של גורמים פנים־אמריקניים וכן עם בעלי ברית ושותפים להשיג את היעדים הנ"ל.

Mia Bennett, The Arctic Shipping Route No One's Talking About, *The Maritime Executive*, 28 August 5, 2019 <https://www.maritime-executive.com/editorials/the-arctic-shipping-route-no-one-s-talking-about>

Changes in the Arctic: Background and Issues for Congress, Updated September 10, 2020, 29 pp. 127–128 <https://fas.org/sgp/crs/misc/R41153.pdf>

מעבר לסקירות מעמיקות שניתנות בדוח של הקונגרס בנושא, לא נראה שקיימת מדיניות ברורה של ארצות הברית ה"מתורגמת" גם לאמצעים שיפותחו במהלך בניין הכוח האמריקני לעשורים הקרובים. כמו כן לא נראה שארצות הברית מזהה את האזור כאזור פוטנציאלי למאבק בין-מעצמתי.

אשר להשפעות הסיביות של הפלגה בנתיבים אלה, יש חשש שהאוניות שיפליגו באזור וימשיכו להשתמש בדלק כבד מסוג מזוט, יחמירו את המצב עקב השפעות הפליטה של תחמוצות מזיקות של חנקן וגופרית, וכן חלקיקי פחמן שחור, הנשארים בסביבה ימית במשך תקופה ארוכה יותר. באנטרקטיקה יש איסור על שימוש בדלק כבד, אך איסור זה טרם הופעל על ידי הארגון הבין-לאומי הימי (IMO) באזור הארקטי.²⁹

לאורך המעבר הצפון-מזרחי והצפון-מערבי (NSR / NEP) יש מספר יציאות ומקומות לעגינה בנמלים. גם אם יש גישה נאותה בסיוע שוברות קרח לנמלים אלה, רק נמלים מעטים מאוד מצוידים במתקנים החיוניים, כמו עומק מים מספק ותמיכה טכנית חופית הנחוצה לצורך תנועה מוגברת של כלי שיט. גם מערכות התקשורת לאורך הנתיב זקוקות לפיתוח ושדרוג. לצורך כך התניעה הממשלה הרוסית כמה פרויקטים לספק את הביקוש למערכות תקשורת, וכן למרכזי חיפוש, חילוץ והצלה לאורך הנתיב עצמו. רוסיה נערכה לטפל בנושאים אלה עד 2020, אך נראה כי היא זקוקה לתמיכה כלכלית רבה כדי להשלים את התוכניות.³⁰

מים כלכליים בלבדיים – תרומה ונושאים במחלוקת

בהקשר לתיחום המים הכלכליים (Delimitation of the Maritime Borders) בין מדינות סמוכות נותרו עדיין מחלוקות בין-מדיניות רבות מאוד בנוגע לגבולות אזורי המים הכלכליים הבלבדיים, וכן לזכויות דיג באזורים אלה. הסכסוך הבולט בנושא, שהפך כבר להיות לסכסוך בין-מעצמתי מתרחש בים סין הדרומי. תיאור המצב העדכני של סכסוך זה מופיע במאמר של ד"ר בני בן ארי בדוח מצב זה.

באזור מזרח הים התיכון נותרו שלוש מחלוקות מהותיות שטרם הוסדרו:

1. **תביעת צפון קפריסין** בחסות טורקיה לחלק משטח המים הכלכליים שמסביב לקפריסין;
2. **תביעת טורקיה מקפריסין** ויוון לחלק מהמים הכלכליים הבלבדיים של קפריסין ושל יוון (ראו פרק בדוח זה המתאר את מדיניות "המולדת הכחולה" של טורקיה). עיקר המחלוקת בין טורקיה ליוון קשור לסוגיה אם איים מיושבים זכאים למים כלכליים. אמנת הים מ-1982 מגבה את הטענה היוונית, אך קבלת התביעות היווניות במלואן

היא בעייתית מאוד בראייתה של טורקיה, שלה יש חוף ים ארוך בים התיכון (כ-1,800 ק"מ), אך שטח מים כלכליים מוגבל מאוד.

3. **הסכסוך בין ישראל ללבנון** על תיחום קו הגבול הימי שבין שתי המדינות. בהמשך למסמך המדיניות שפרסם המרכז (HMS) בנושא, ובהמשך לחידוש מאמצי הגישור שנערכים על ידי תת־שר החוץ האמריקני למזרח התיכון, פרסם מרכז חיפה בתקשורת כמה מסמכי עמדה בנושא.³¹ גם הפיצוץ אדיר שנמל ביירות ב־4 באוגוסט האחרון גרם לגלי הדף וזעזוע בבירת לבנון. הפיצוץ שנהרג בו מאות בני אדם, נפצעו אלפים והותיר למעלה מ־300,000 חסרי בית, התרחש בלבנון שכבר נמצאה על סף קריסה כלכלית, נאבקות להתמודד עם התפרצות מגפת הקורונה, ועם פער האמון בין האזרחים למדינה הגדול מתמיד. נראה כי בשל רשלנות ממשלתית נגרם פיצוץ של אלפי קילוגרמים חומר כימי נפיץ שהיו מאוחסנים באופן לא תקין בנמל במשך שנים. אם ישראל מחפשת נתיבים לסייע לעם הלבנוני לאחר האסון שפקד אותו, זהו נתיב חשוב, שאם יצליח, יאפשר ללבנון לערוך חיפושים בים, שאולי אפילו יביאו לגילוי שדה גז טבעי שסייע לה בשנים הקרובות. גם אם מדובר בפשרה מצד ישראל, יש כאן הזדמנות שאסור להחמיצה.³² הפעילות הזאת אינה פוגמת באינטרס הישראלי להסדרת הגבול הימי. מבחינת ישראל יש לאחוז בשור בשתי קרניו – מתווך קשוב לישראל וחלון הזדמנויות בלבנון – ולשנות מציאות רבת־שנים. עוד אסדה בים התיכון תהיה טובה כנראה לישראל וגם ללבנון.³³

באוקטובר 2020 פרסם דובר משרד האנרגיה הודעה בזו הלשון:

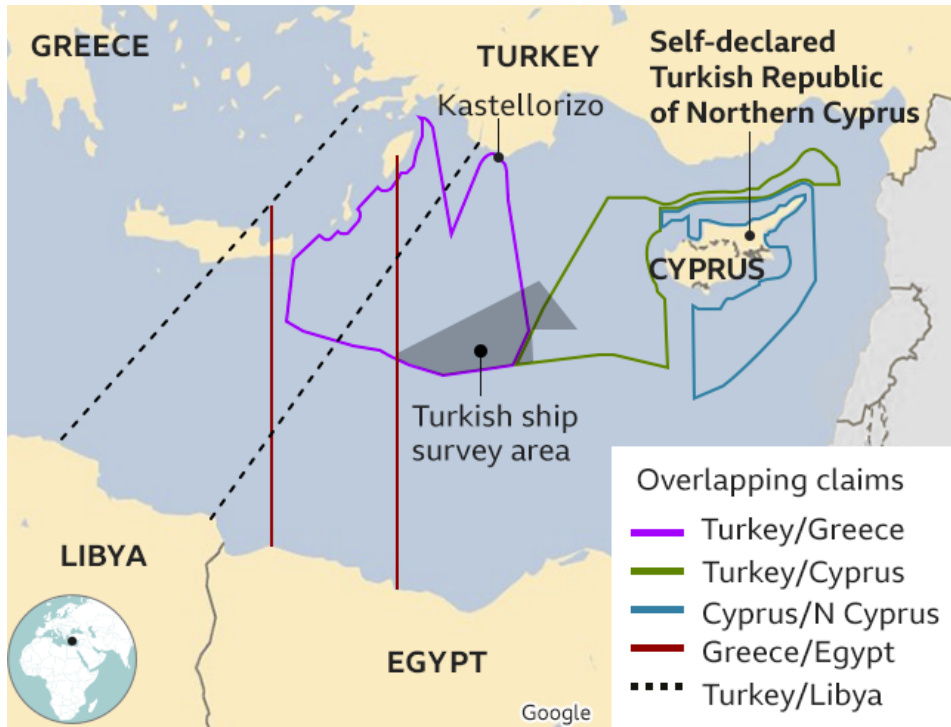
השר שטייניץ מאשר: ישראל ולבנון תקיימנה מגעים ישירים בתיווך אמריקני על גבולות המים הכלכליים שביניהן... בישיבה שהתקיימה לפני כשבועיים בראשות שר האנרגיה ובכירי משרדו, ובהשתתפות גורמים ממשרד ראש הממשלה, משרד החוץ וממשרדי המשפטים והביטחון, סוכמו התנאים של ישראל למשא ומתן. פריצת הדרך בין המדינות נרשמה זמן קצר לאחר מכן, במהלך ביקורו האחרון באזור של עוזר שר החוץ האמריקני דיוויד שנקר.³⁴

31 ראו מחקרו של בני שפנייה, בדרכי שלום בחינת הסכסוך על הגבול הימי בין ישראל ללבנון בראי משפט הים, קתדרת חייוקן לגאואסטרטגיה והמרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית באוניברסיטת חיפה, יולי 2019 <https://ch-strategy.hevra.haifa.ac.il/index.php/studies-and-publications/books>

32 שאול חורב ובני שפנייה, שעת רצון שאסור להחמיצה, **ישראל היום** 14 לספטמבר 2020. https://www.israelhayom.co.il/writer_articles?tid=134015

33 פזית רבינא, מומחים: ישראל יכולה להגיע להסכמה על הגבול הימי עם לבנון, **מקור ראשון**, 21 לספטמבר 2020 <https://www.makorrishon.co.il/international/266647>

34 השר שטייניץ מאשר: ישראל ולבנון תקיימנה מגעים ישירים בתיווך אמריקאי על גבולות המים הכלכליים שביניהן, **משרד האנרגיה, הודעת דוברות**, 1 לאוקטובר 2020. https://www.gov.il/he/departments/news/press_011020

איור 11: אזורי המחלוקת במזרח הים התיכון לרבות בתחום חיפושי הגז, מקור: BBC

אל המחלוקות הנזכרות לעיל התווספו בתקופה האחרונה כמה פעולות חד-צדדיות הקשורות לתיחום המים הכלכליים של מדינות במזרח הים התיכון:

1. **ההסכם הטורקי-לובי** שנחתם ב-27 בנובמבר 2019 ובו חתמה טורקיה על מזכר הבנות עם ממשלת ההסכמה הלאומית בלוב, בראשות פאיז אל-סראג', שבמסגרתו נקבע תחום אזור כלכלי בלעדי ימי (EEZ) בין הממשלות. אזור התיחום עתיד לחסום את החלק המזרחי של הים התיכון ברצועה ימית המתחלקת ביניהן. הדבר עורר גל של מחאות והצהרות בין-לאומיות ובראשן של יוון, מצרים וקפריסין – הנפגעות מהמזכר הטורקי-לובי במישרין או בעקיפין. המהלך הטורקי יכול לשנות ואף ישנה את כללי המשחק בזירה הימית במזרח הים התיכון. הוא בעל משמעות גאואסטרטגית בכלל ולישראל בפרט, וראוי לתשומת לב.³⁵ עבור ישראל, שהיא בבחינת "מדינת אי" שיותר מ-99% מהסחר שלה הוא ימי (ייבוא וייצוא במונחי משקל), זאת מציאות לא מתקבלת על הדעת. אי-אפשר להתעלם מהעובדה ששתיים ממלחמות ישראל (מלחמת "קדש"

35 להרחבה ראו מאמרם של חורב שאול ובני שפנייר, כך עלולה טורקיה לחסום לישראל את הים התיכון, Ynet, 23 בדצמבר 2019 <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5647292,00.html>

ו"ששת הימים"), פרצו על רקע שאלת הזכות לחופש השיט במִצְרֵי טיראן ותעלת סואץ. כך לדוגמה נעצרה אוניית הסוחר "בת גלים" על ידי המצרים בתעלת סואץ ב־1954 בהתעלמות מ"אמנת קושטא" שהבטיחה שיט חופשי בנתיב. מדינת ישראל צריכה להבין את המצב החדש שנוצר, לראות במהלך הטורקי איום אסטרטגי משמעותי, ולשקול את דרכי הפעולה האפשריות.

2. **הנרצות הרשות הפלסטינית על המים הכלכליים שלה:** לקראת כינוס העצרת הכללית של האו"ם בסתיו 2019, פרסמה הרשות הפלסטינית את האזורים הימיים שלה מול רצועת עזה. הפרסום כלל הגדרה של המים הטריטוריאליים, המים הסמוכים והאזור הכלכלי הבלעדי עד לטווח של 200 מילים ימיים (איור 12). הפרסום, שעליו חתום שר החוץ של הרשות הפלסטינית, מסדיר כמקובל בהכרזות מהסוג הזה, את זכויותיה של הרשות בכל אחד מהאזורים. הוא כולל גם רשימה ארוכה של נקודות הגבול המדויקות בים, וכן את המפה של האזור. הפרסום מצא כנראה הן את מצרים והן את ישראל בלתי מוכנות. המצרים הגיבו בהודעה למזכירות האו"ם ב־31 לדצמבר 2019, שבה דחו את הדרישה של הרשות הפלסטינית בטענה שהשטחים שעליהם הכריזו נמצאים בשליטת מצרים, על פי אמנת הים. עוד טענו המצרים שהאזור עליו טוענת הרשות הפלסטינית שייך למצרים, לפי משפט הים, והפרסום מתעלם מכך. יתרה מכך, חלק מאותו אזור כבר חולק בהסכם רשמי בינם לבין קפריסין, כמקובל במשפט הבין־לאומי. כיוון שהמצרים כמו הרשות הפלסטינית הם צד לאמנת הים, הרי שלטענתם זהו הדין התקף, ויש לנהוג לפיו.

תגובתה של ישראל, שאינה צד לאמנת הים בניגוד למצרים ולרשות הפלסטינית, הגיבה באיחור של כמעט ארבעה חודשים, בתאריך 14 בינואר 2020. טענות ישראל מתרכזות בחוסר סמכותה של הרשות להכריז על אזורים כאלה, כיוון שהיא איננה ישות מדינית מוכרת, על פי המשפט הבין־לאומי. מבחינה מעשית, אין להכרזה הזאת כל משמעות, שכן ישראל שולטת בפועל בכל מרחבי המים שמול חופיה, ובכלל זה האזור הימי שמול רצועת עזה. לכן, על אף הזכות המשפטית שעליה טוענת הרשות הפלסטינית, אין לה שום יכולת מעשית לממש את הריבונות שהיא טוענת עליה.

בעוד מצרים מתמודדת עם הסוגיה במסגרת המשפט הבין־לאומי ומעלה טענות משפטיות על כך שאמנת הים אינה מאפשרת את המהלך של הרשות הפלסטינית, ישראל, שאינה צד לאמנת הים, יכולה לטעון רק טענות של חוסר סמכות מצד הרשות הפלסטינית לעצם המהלך. כלומר, במחלוקת הזאת, כמו אולי גם בנושאים אחרים, הישראלים והפלסטינים אינם מדברים "באותה שפה", ולכן קטנה האפשרות ליישב את הסכסוך.

איור 12: הכרזת הרשות הפלסטינית על אזור המים הכלכליים שלה בספטמבר 2019

3. **הסכם בין יוון למצרים:** הסכם תיחום הגבול הימי בין יוון למצרים, שנחתם ב־6 באוגוסט, מהווה תגובת נגד ישירה של שתי המדינות להסכם תיחום הגבול הימי בין טורקיה לממשלת ההסכמה הלאומית בלוב, שנחתם ב־27 בנובמבר 2019.

הפירטיות הימית והטרור הימי

הפירטיות והטרור הימי מציבים איום משמעותי לבטיחות השיט, חיי אדם ורווחת החיים. כמו כן הם עלולים לפגוע במרקם היחסים הבינ־מדינתיים כאשר מדובר על בסיסי יציאה הממוקמים בשטח מדינה מסוימת. גם במועד כתיבת הדוח הנוכחי עדיין אפשר להבחין בין פעילות של פירטיות ימית לבין טרור ימי בכל הקשור לאופי התקיפה, שיטות התקיפה והאמצעים שבהם נעשה שימוש, כמו גם לאזורים שבהם מתבצעות פעילות הטרור הימי והפירטיות. למרות שיש כיום דמיון בין שיטות הפעולה של שניהם (פגיעה בכלי השיט, גניבת המטען הימי ולקיחת בני ערובה), הרי שמטרותיהן שונות: פעולות טרור יש להן מניע אידאולוגי, ולכן חשוב להן הפרסום כדי להפעיל לחץ פסיכולוגי על הממשלים והציבור, בעוד פירטיות משתמשת ברכוש שלכדה ובבני הערובה למטרות רווח בלבד.

איור 13 להלן מציג את סך כל האירועים הביטחוניים שהתרחשו בים הערבי, קרן אפריקה, מפרץ עומאן והים האדום בחתכים של אירועי טרור, חטיפת כלי שיט, מיקוש וכדומה.³⁶ לעומתו דוח הלשכה הימית הבין-לאומית של לשכת המסחר (IMB) לרבעון הראשון של 2019 חושף פחות אירועים של פירטיות ושוד מזוין נגד ספינות, לעומת שלושת החודשים הראשונים של 2018. ברבעון הראשון של 2019 דיווחה IMB על 38 אירועים של פירטיות ושוד מזוין בים, שהם ירידה של 28 אירועים לעומת הרבעון הראשון של שנת 2018. הדוח מציין שהתרחשו 27 אירועי עלייה על ספינות, על שבע ספינות התרחש ירי, ואותרו ארבעה מקרים שבהם ניסו לעלות ולהשתלט על האוניות. לראשונה מאז הרבעון הראשון של 1994 לא דווח על ספינות שנחטפו. מפרץ גינאה ייצג שיעור גבוה של פיגועי פירטיות ושוד מזוין בים, עם 22 תקריות שדווחו ברבעון הראשון של 2019. באזור גם התרחשו כל חטיפות הצוות העולמי – 21 אנשי צוות נחטפו בחמישה אירועים נפרדים.³⁷

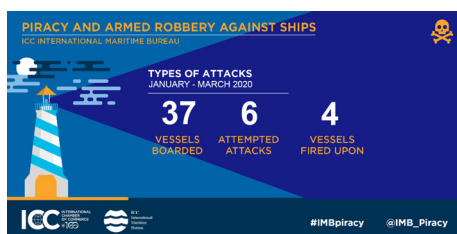

איור 13: אירועי ביטחון ימיים בים הערבי, קרן אפריקה, הים האדום ומפרץ עומאן בשנת 2019

Lydelle Joubert, State of Maritime Piracy 2019, Accessing the Human Cost, *Stable Seas*, July 10, 2020, <https://stableseas.org/publications/state-piracy-2019> 36

Maritime piracy incidents down in Q1 2019 but kidnapping risk in Gulf of Guinea persists, ICC Commercial Crime Services <https://www.icc-ccs.org/index.php/1268-maritime-piracy-incidents-down-in-q1-2019-but-kidnapping-risk-in-gulf-of-guinea-persists> [Accessed September 28, 2020] 37

סיורי ציי מלחמה, אמצעי אבטחה על הסיפון, שיתוף פעולה, החלפת מידע ושקיפות במידע בין הרשויות, הם לדעת מנהל ה־IMB מייקל האולט (Michael Howlett), הגורמים העיקריים המסייעים להתמודד עם פשעי פירטיות ושוד מזוין. עם זאת הוסיף האולט "האיום על הצוות עדיין ממשי – בין אם מכנופיות אלימות או מגנבים חמושים אופורטוניסטים שמתייצבים פנים אל פנים מול הצוות".³⁸

איור 15: אירועי פירטיות ושוד מזוין ברביע הראשון של שנת 2019 – סוגי ההתקפה

איור 14: סך כל אירועי פירטיות ושוד מזוין כנגד כלי שיט ברביע הראשון של שנת 2019³⁹

איור 16: פירטיות וטרור ברביע הראשון של שנת 2019 – סוגי האלימות כלפי אנשי הצוות

נוכח הפעילות הענפה המתבצעת במפרץ עדן וקרן אפריקה על ידי כוח הפועל במסגרת האו"ם, או פעילות עצמאית של ציים כמו הצי הסיני וההודי, הנתונים הם מעודדים. למרות זאת מדווח על מקרה אחד שבו באפריל 2019 נחטפה סירת דיג תימנית בשם "אל־עזהם" ששימשה כספינת־אם בהתקפה על ספינות דייגים מול חופי סומליה באפריל 2019. הכוח המשותף הפועל בחסות האו"ם (EU NAVFOR) הצליח לירות את ספינת הדיג החטופה, עצר את הפירטים ושחרר את 23 בני הערובה שעל סיפונה. החטיפה הדגישה שאיום הפירטיות מחוץ לסומליה לא הוכחד, כי אם מדוּבָּא בלבד.

בנוגע למשמעויות הכלכליות של הפירטיות והשוד המזוין בים לא פורסמו בשנת 2018 נתונים חדשים. נתוני שנת 2017 (איור 17) מצביעים על מחיר כלכלי כולל של 1.4 מיליארד

38 ש.ם.

39 IOC -- Commercial Crime Service, <https://icc-ccs.org/index.php/1259-imb-piracy-report-2018-attacks-multiply-in-the-gulf-of-guinea>

דולר, מתוכם עלות העסקת האבטחה הימית הוא בסך 292 מיליון דולר, ועלות פעילותם של הכוחות הבין-לאומיים העוסקים בנושא היא בסך 199 מיליון דולר (ירידה מעלות של 228.3 מיליון בשנה הקודמת לה).

ECONOMIC COST

\$1.4
BILLION
TOTAL COST

Costs have stabilized
over the last three years

\$292
MILLION
COST OF CONTRACTED
MARITIME SECURITY

(privately contracted armed security personnel)

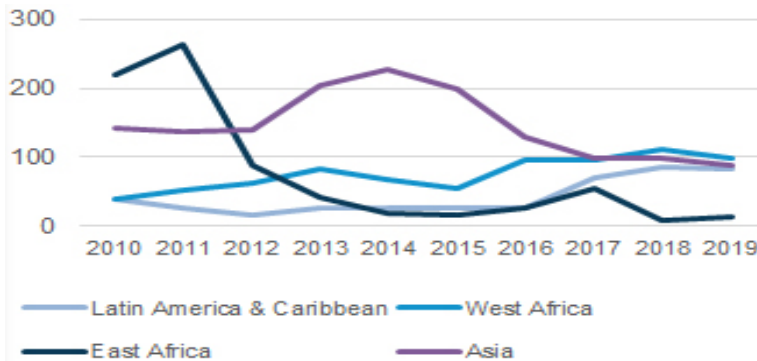

\$199
MILLION
COST OF INTERNATIONAL
NAVAL ACTIVITIES

Down from \$228.3 million in 2016

- The total cost of Somali piracy remains within the historical norm of the past three years
- 13% decrease in the use of privately contracted armed security personnel between January 2015 and December 2017

איור 17: המחיר הכלכלי של הפירטיות והשוד המזוין בשנת 2017⁴⁰

איור 18: כמות פעולות פירטיות ושוד על כלי שיט בשנת 2019 בחלוקה לאזורים⁴¹

הטרור הימי

למרות שלא קיימת הגדרה מוסכמת של טרור, אחת ההגדרות המקובלות היא "השימוש או האיום השיטתי בשימוש במעשי אלימות על ידי אדם או קבוצה כדי לגרום לפחד ולהפחדה של אוכלוסייה אזרחית כדי להשיג שאיפות או מטרות פוליטיות".⁴²

בשנים 2018 ו-2019 פחתו האיומים של טרור ימי מצד ארגונים כמו אל-קאעידה, שהייתה בין היתר אחראית לפגיעה במשחתת האמריקנית קול (USS Cole) בנמל עדן בשנת 2000.

The State of Maritime Piracy 2017, The Assessing of Economic and Human Cost, Ocean Beyond Piracy, Reducing Violence at Sea 40

<https://www.onearthfuture.org/news/maritime-piracy-report-constantly-evolving-threat> 41

Senia Febrica, *Maritime Security and Indonesia: Cooperation, Interests and Strategies*, Oxon, Routledge, 1st edition: 2017, p. 26 42

באותה תקופה הצליחה איראן להרחיב את השפעתה בתימן, ולחזק את החות'ים כאיום על היציבות המקומית של המדינה, ועל נתיבי השיט בקרבת חופי תימן. איראן נעזרה רבות בחות'ים ששימשו כשלוחים (Proxies), מעמד המאפשר לה לא ליטול אחריות ישירה לפעילות הטרור של הארגון. בדוח של שנת 2019 סקרנו חלק מפעולות החות'ים בים האדום, כולל פגיעה בכלי שיט סעודיים, מלחמתיים ואזרחיים.⁴³

איראן איימה מרגע חשיפת תוכניתה הגרעינית לפגוע בתעבורת הנפט מהמפרץ הפרסי במקרה של תקיפת מתקניה הגרעיניים, או מאוחר יותר, במועד פרישתה של ארצות הברית בשנת 2018 מהסכם הגרעין בהטלת סנקציות נוספות על איראן. הסיבה לפריצת "מלחמת המכליות" במאי 2019 במפרץ הפרסי הייתה כזכור עצירת המכלית האיראנית "סטנה אימפרו" (Stena Impero) על ידי הבריטים בג'יברלטר, בעת שהובילה דלק לסוריה, בניגוד לסנקציות של האיחוד האירופי.

מאז התקיפות האיראניות מקיימים כוחות משימה (Strike Force) אמריקניים מפעם לפעם מבצעים לאבטחת חופש השיט באזור מְצָרֵי הורמוז ומפרץ עומאן. בספטמבר 2020 קיים כוח משימה שכלל את נושאת המטוסים "נימיץ" (USS Nimitz (CVN-68) סיור מבצעי ומעבר במצר הורמוז (Transit Passage). הכוח שפעל תחת פיקוד הצי החמישי, כלל גם את סיירת הטילים המונחים "פרינסטון" (USS Princeton) ומשחתת הטילים המונחים "סטרט" (USS Sterett) שבנוסף למעבר במצר הורמוז גם קיימה תרגילים ימיים עם שותפים אזוריים. מעבר מצר הורמוז מקרב את הספינות האמריקניות לשטח איראן ולאיומי חיל הים של משמרות המהפכה האיראניים (IRGCN). הכוח נסמך בפעילותו על מתקני הנמל של הצי החמישי הנמצאים בבחריין.⁴⁴

בתקופות שבין המבצעים התקופתיים של מעבר כוח משימה במצרי הורמוז, שמר הצי האמריקני מאז מאי 2019, שבו הוזעקה לאזור נושאת המטוסים "לינקולן", על נוכחות קבועה של נושאת מטוסים מחוץ למפרץ הפרסי בים הערבי הצפוני ובמפרץ עומאן, כדי לאפשר תגובה אמריקנית מהירה כנגד איראן.

מטרת איראן בתקיפת המכליות, או ביצירת איום מהסוג הזה, היא ליצור מתח ביטחוני באזור המפרץ הפרסי וסמוך לו (החלק המערבי של האוקיינוס ההודי), מתח המכוון לייקר את עלויות השינוע עבור צרכני נפט מרכזיים, וליצור לחץ בין-לאומי על ארצות הברית.

Maritime Terrorism: A Rising Threat from Al-Qaeda and Iranian Proxies, *European Eye on Radicalization*, May 14, 2019 <https://eeradicalization.com/maritime-terrorism-a-rising-threat-from-al-qaeda-and-iranian-proxies-2>

Sam LaGrone, USS Nimitz Now Operating in the Persian Gulf, *USNI*, September 18, 2020 <https://news.usni.org/2020/09/18/uss-nimitz-now-operating-in-the-persian-gulf>

מתוך דאגה **לזליגת הטרור הימי לקרן אפריקה ומצרי באב אל-מנדב**, ביקש הארגון הימי האזורי (Inter-Governmental Standing Committee on Shipping) שספינות הצי של האיחוד האירופי ירחיבו את פעילותן לקרן אפריקה, כדי להתמודד עם כל סוגי הפשע הימיים באוקיינוס ההודי, כולל טרור, הברחות סמים וסחר בבני אדם.⁴⁵

לסיכום, הטרור הימי משנה את אופיו והפך להיות כלי נשק בידי איראן במדיניות שהיא מנהלת נגד ארצות הברית ומדינות המערב, לרבות כנגד משטרים שונים באזור כמו המשטר של תימן וסעודיה. גובה הלהבות של הטרור הזה תלוי בהתקדמות לפתרון הבעיה במישור המדיני, או לחלופין להחרפתה. הפתרון הצבאי כנראה שיכול לסייע לשמור על רמה נמוכה של פעילויות טרור, אך לא להכחידה לחלוטין.

הגירה בנתיבי הים

הגירת פליטים דרך הים התיכון לאירופה איננה תופעה חדשה לעשור הנוכחי, והיא כבר גבתה בעבר את חייהם של אלפים רבים של פליטים בניסיונם לחצות את הים התיכון ולהגיע לאירופה. אך תנועת הפליטים התגברה בעשור האחרון בצורה ניכרת ביותר עקב **פליטי מלחמת האזרחים בסוריה, ופליטים אפריקנים המגיעים ממדינות שמדרום לסהרה (Sub Sahara Countries) לאירופה דרך חופי לוב.**

בעקבות הצעדים שננקטו בנושא על ידי מדינות האיחוד האירופי נראה שזרם הפליטים המגיעים בנתיב הימי הולך ומצטמצם. סך כל הפליטים שעשו דרכם לאירופה בשנת 2020 (נכון לספטמבר 2020) עמד על 55,529 איש, בה בשעה שבשנת 2019 הוא עמד על 123,663 ובשנת 2018 על 141,472. הפליטים שהגיעו לאירופה בדרך הים עד ספטמבר 2020 (יוון, איטליה, ספרד, קפריסין ומלטה) מנו 51,039 ו-4,490 הגיעו בדרך היבשה. בעקבות טביעה או סיבה אחרת מתו לפי הערכות 495 פליטים: בשנת 2019 – 2,277 ובשנת 2018 – 2,277. חשוב לזכור שטורקיה מחזיקה בשטחה מעל שלושה מיליון פליטים ממלחמת האזרחים בסוריה, שהיה חשש כי ימשיכו בדרכם לאירופה. האיחוד האירופי הגיע בשנת 2015 להסכם עם טורקיה תמורת תשלום של שלושה מיליארד אירו, והתחייבות לחדש את הצעת החברות באיחוד האירופי בתמורה לעזרה במניעת מנוסת פליטים שמנסים לפלס את דרכם לאירופה. העסקה, שהוסכמה בפסגה מיוחדת של האיחוד האירופי בבריסל עם ראש ממשלת טורקיה אחמט דבוטוגלו (Ahmet Davutoğlu),

45 Operation ATALANTA flagship ESPS SANTA MARIA and JS OHNAMI met at sea to conduct a PASSEX in the Gulf of Aden, September 21, 2020 <https://eunavfor.eu/operation-atalanta-flagship-esps-santa-maria-and-js-ohnami-met-at-sea-to-conduct-a-passex-in-the-gulf-of-aden>

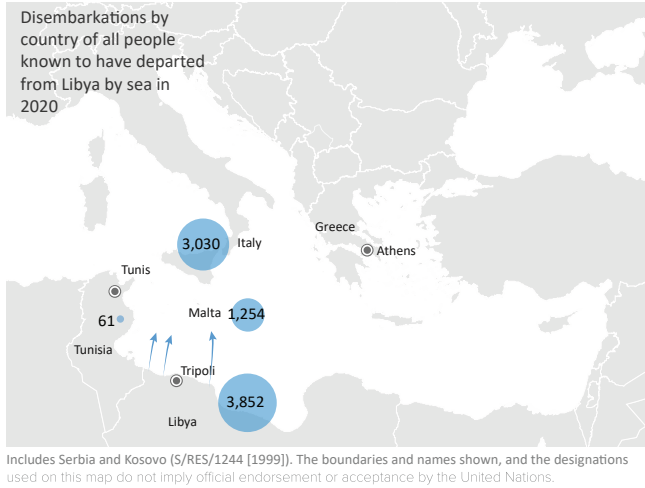
היא חלק מרכזי באסטרטגיה לניהול משבר ההגירה.⁴⁶ עם זאת, בביקורת שהושמעה כנגד נשיא טורקיה באוקטובר 2019 על כניסת צבאו למובלעת הכורדית בסוריה, איים נשיא טורקיה רג'פ טייפ ארדואן (לא בפעם הראשונה), לפתוח שוב את שערי המהגרים לאירופה, כתגובה על הביקורת העולמית המושמעת על פעולתו הצבאית בצפון סוריה.⁴⁷ הדבר מצביע על שברירות הטיפול בבעיית הפליטים, והשימוש הציני שעושים בה הפוליטיקאים.

עם התגייסות העולם למאבק בהתפשטות נגיף הקורונה, מדינות רבות באירופה ומחוצה לה הפעילו אמצעים חריגים לבקרת הגבולות שלהן, והגבילו את הטיסות האוויריות והתנועה היבשתית במעברי הגבול שלהן. נציבות האו"ם לפליטים (UNHCR) וסוכנות הפליטים של האו"ם, קראו למדינות אירופה לשמור על שיטות עבודה אנושיות, ולהכפיל את מאמציהן לחזק את מערכות המקלט באירופה בזמנים קשים אלה. הסוכנות קוראת למדינות אירופה להגביר את התיאום, הסולידריות וחלוקת האחריות, לנוכח התנועות הגוברות של פליטים ומהגרים בים התיכון. סוכנות הפליטים הכריזה שלמרות הנסיבות הקשות ביותר שעומדות בפני מדינות רבות כיום עקב מגפת הקורונה, הגנת החיים וזכויות האדם הבסיסיות חייבות להישאר בחזית קבלת ההחלטות שלהן, והדגישה שחיפוש והצלה ימיים הם, הן חובה הומניטרית והן חובה על פי החוק הבינלאומי.⁴⁸

ברביע הראשון של שנת 2020 עזבו כ־8,600 פליטים ומהגרים את לוב בדרך הים, על פי רישומי נציבות האו"ם לפליטים (UNHCR). נכון לתאריך 31 במאי הורדו 8,200 מהסירות: הרוב המכריע בלוב (47%), ואחריו איטליה (37%), מלטה (15%) ותוניסיה (1%). ההגעה מלוב לאיטליה ומלטה הסתכמה ב־68% מההגעה לאירופה דרך נתיב מרכז הים התיכון בין ינואר למאי השנה, ויתר הנוסעים בדרך הזאת מגיעים מתוניסיה, אלג'יריה, יוון או אלבניה. שיעור האנשים שיצאו מלוב היה גבוה יותר מאשר בתקופה המקבילה אשתקד, אם כי ראוי לזכור שהעזיבות גדלו ממאי לנובמבר 2019 בגלל השפעות הסכסוך המתמשך בלוב. בסך הכול כמות היציאות מלוב פחתה משמעותית מתחילת 2017. ברביע הראשון של שנת 2020 ידוע על 109 בני אדם שמצאו את מותם בים (אירויים 19, 20).

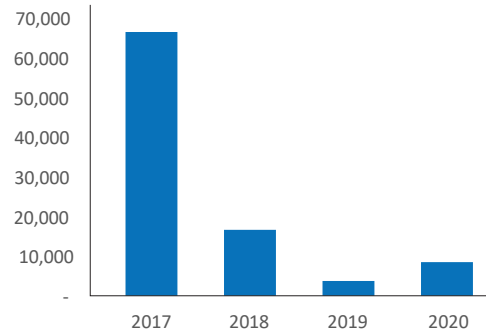
Erdogan threatens to flood Europe with 3.6 million refugees if EU calls Syria operation an 'invasion', *Wn.Co*, October 10, 2019 https://article.worldnews.com/view/2019/10/10/Erdogan_threatens_to_flood_Europe_with_36_million_refugees_i

News comment on search and rescue in the Central Mediterranean by Gillian Triggs, 48 Assistant High Commissioner for Protection at UNHCR, the UN Refugee Agency, *the UN Refugee Agency*, 1 May 2020, <http://www.unhcr.org/news/press/2020/5/5eac53214/news-comment-search-rescue-central-mediterranean-gillian-triggs-assistant.html>

איור 19: מספר הפליטים שעזבו את לוב בדרכם לאירופה בנתיבי הים ברביע הראשון של שנת 2020⁴⁹

Departures from Libya by sea since 2017 (January to May 2020)

איור 20: מספר הפליטים העוזבים את חופי לוב בדרך הים בשנים 2017–2020⁵⁰

נציבות האו"ם לפליטים המליצה שבנוגע לפליטים שהצליחו לעזוב את חופי לוב בדרך הים יש לפעול להגדלת יכולת החיפוש וההצלה במרכז הים התיכון עקב מקרי הטביעה הרבים, והיא מפצירה בכוחות הסיוור לא להחזיר את הנתפסים ללוב, שאינה מקום בטוח לירידה לחוף.⁵¹ יש ספק לגבי היענות הכוחות הימיים הפועלים באזור לאמץ המלצה זאת.

UNHCR, Arrivals to Europe from Libya – May 2020, Regional Bureau for Europe 49 <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/77525> [Accessed September 28, 2020]

ibid 50

ibid 51

על רקע מצב זה שוקל האיחוד האירופי את הרעיון של בניית מרכזי קליטה וסינון בצפון אפריקה למהגרים, בניסיון להרתיע אנשים לערוך מסעות מסכני חיים לאירופה בים התיכון.

צריך לזכור שעצירת זרם הפליטים מלוב למדינות דרום אירופה התחילה לתת אותותיה לאחר שאיטליה החלה לאמן ולממן את פעולת כוח משמר החופים של ממשלת ההסכמה הלאומית בלוב בשנת 2017. כוחות אלה מאומנים במטרה ליירט את הפליטים ולעוצרם עוד בטרם יצאו לים, או בקרבת חופי לוב. בסוף יולי תועדה הריגתם של שלושה צעירים לאחר שיורטו בים על ידי משמר החופים הלובי, שאת פעילותו מממן האיחוד האירופי. אירוע זה שפך אור על גורלם של רבבות מהגרים ומבקשי מקלט שחזרו ללוב כדי להתמודד עם מעצר, התעללות ועינויים מצד המבריחים. הם נמנים עם יותר מ-6,200 גברים, נשים וילדים שיורטו במרכז הים התיכון, וחזרו בשנת 2020 ללוב, ומאז שנת 2017 הנתון הוא סביב 40,000 וייתכן שאף גדול יותר.⁵²

הלוחמה במרחב הקיברנטי

חשיבות הלוחמה במרחב הקיברנטי (הגנה והתקפה כאחד), הולכת וגוברת עם הזמן, דבר המוצא את ביטויו בפיתוח יכולות טכנולוגיות רלוונטיות אצל המדינות השונות, ושימוש תכוף יותר ביכולות אלה. המרחב הימי והפעילות המבוצעת בו רגישים לסוג הזה של לחימה עקב היותה גלובלית, חוצת גבולות ונדרשת לה קישוריות רבה מאוד. אירועי ביטחון סייבר המתרחשים בתשתיות ימיות, דוגמת נמלי ים בעלי חשיבות בין-לאומית יכולים להשפיע על מגזרים רבים ונרחבים בפעילות הסחר והתעבורה הימית.

תקיפת הנמל האיראני באמצעות סייבר בחודש מאי 2020, שיוחסה על ידי ה"וושינגטון פוסט" לישראל, והקושי של האיראנים להתאושש במהירות מהתקיפה זאת, ממחישים את המשמעות של פגיעה חמורה מאוד במרחב הקיברנטי באמצעות פעולה שלא גוררת את הצדדים לעימות צבאי נרחב, אך מסיבה למותקף נזקים כבדים מאוד.⁵³

לאור חשיבות הנושא פרסם המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית באתר הבית שלו שני מאמרים בעניין: מאמרם של איתי סלע ועידו בן משה תחת הכותרת "איומי סייבר על חזית הנמלים" ומאמרם של אופיר כפרי וד"ר כרמלה לוטמר הנושא את הכותרת "שיתופי פעולה בין-לאומיים בביטחון סייבר במרחב הימי".

Mat Nashed, what happens to migrants forcibly returned to Libya? *The Humanitarian*, 52 August 5, 2020, <https://www.thenewhumanitarian.org/news-feature/2020/08/05/missing-migrants-Libya-forced-returns-Mediterranean>

Washington Post: Israel linked to cyberattack on Iranian port, *Reuters*, Tuesday, May 19, 2020, <https://www.chinadailyasia.com/article/130959>

ציי מלחמה עיקריים – מגמות ושינויים

שאל חורב

להלן נסקור את השינויים והמגמות בציי המלחמה הגדולים בעולם ביחס לדוח הקודם של שנת 2019, ונתמקד בזירות הפעולה, אסטרטגיית ההפעלה ותוכנית בניין הכוח של כל אחד מהם. בסקירה על כל אחד מהציים יוקדש קטע ייעודי לפעילותו במזרח הים התיכון, אזור שבו מתרכז עיקר ההתעניינות של המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית.

צי ארצות הברית

לפני סקירת המגמות והשנויים בצי הגדול והחזק ביותר בעולם ראוי לעמוד על היעדים המדיניים-ביטחוניים של ארצות הברית, כפי שנוסחו על ידי מזכיר ההגנה ד"ר מארק אספר (Mark T. Esper).

יעדים מדיניים-ביטחוניים של ארצות הברית: ד"ר מארק אספר (Mark T. Esper), מזכיר ההגנה ה-27 של ארצות הברית, פרסם את עשרת הדגשים שהוא רואה בפעילות משרד ההגנה האמריקני הכוללים, בין היתר, את היעדים האלה: בחינה ואישור מחדש של כל תוכניות בניין הכוח והמענה המבצעי כנגד סין ורוסיה; השגת רמה גבוהה יותר של מוכנות בת-קיימא; פיתוח תוכנית מתואמת לחיזוק הבריתות ובניית שותפויות; התמקדות בסין כיריבה העיקרית לארצות הברית; מודרניזציה של הכוח והרחבת ההשקעה בטכנולוגיות המסוגלות לשנות את כללי המשחק (Game-Changing Technologies); קביעת משחקי מלחמה משותפים, תרגילים ותוכניות אימונים משותפות עם בעלות בריתה של ארצות הברית.¹

האמריקנים הקימו באוגוסט 2019 את **פיקוד החלל האמריקני** (SPACECOM), ובדצמבר 2019 את **כוח החלל האמריקני** (U.S. Space Force), שזהו למעשה הפיקוד הקרבי החדש, והכוח החדש הראשון של צבא ארצות הברית מאז 1947. מטרתיהם לשמור על חופש השימוש, המסחר והניווט בחלל, ומטרות אלה מבטאות את ההכרה בחשיבות הגוברת של החלל כמרחב לחימה חדש. במרץ 2020 הושק לווין תקשורת כמשימת הביטחון הלאומי הראשונה של כוח החלל האמריקני. ארצות הברית הציבה אלפי חיילים אמריקנים **בסעודיה** בקיץ 2019 כדי להרגיע את הסעודים לאחר התקיפה של איראן על מתקני הנפט שלהם בספטמבר 2019. בד בבד דיללה ארצות הברית את הכוחות הצבאיים שלה באפגניסטן ל-8,600 חיילים, וניסתה לקדם פתרון מדיני בין הטאליבן לשלטון הקיים. **בפיקוד האירופי**

1 US Department of Defense, Implementing the National Defense Strategy: A Year of Successes, July 2020 <https://media.defense.gov/2020/Jul/17/2002459291/-1/-1/1/NDS-FIRST-YEAR-ACCOMPLISHMENTS-FINAL.pdf> [Accessed September 20, 2020]

(EUCOM) נעשה שינוי בהצבה של יותר מ-9,500 חיילים אמריקנים שהיו מוצבים על אדמת גרמניה, באמצעות הגדלת פריסות של כוחות מארצות הברית לאירופה לצורך תרגילים ואימונים. פעולות אלה משקפות את מדיניותו של הנשיא טראמפ לצמצום הנוכחות האמריקנית על אדמת אירופה, והקטנת המחויבות התקציבית הנובעת מנוכחות זאת.

ארצות הברית חידשה את מחויבותה לשמור את חופש השיט באמצעות **מבצעי חופש השיט (Freedom of Navigation Operations)** באזורי מחלוקת, בהם בין היתר המפרץ הפרסי ומפרץ עומאן וים סין הדרומי. כזכור, הוקם בספטמבר 2019 כוח בין-לאומי משותף לכמה מדינות כדי להרתיע איומים על הסחר העולמי במפרץ הערבי ובמפרץ של עומאן מפני פרובוקציות ימיות איראניות. יש לזכור כי איראן אינה מכירה במעבר (Transit Passage) בשום חלק מהמים הטריטוריאליים שלה או במצר הורמוז, והטילה מגבלות גם על מעבר בתום לב (Innocent Passage) באזור, בין השאר כדי לקרוא תיגר על ארצות הברית.²

עצירת תוכניתה הגרעינית של צפון קוריאה: פגישה פסגה שנייה בין טראמפ לקים ג'ון און (Kim Jong Un) שהתקיימה בסוף בפברואר 2019 בווייטנאם, הסתיימה בפתאומיות ללא הסכם.³ ייצור הנשק הגרעיני של צפון קוריאה נמשך למרות הסנקציות האגרסיביות. דוח של צוות המומחים של האו"ם שטרם פורסם באופן רשמי אומר, שפיונגיאנג פיתחה ככל הנראה את היכולת לייצר מכשירים גרעיניים ממוזערים שיכולים להתאים לטילים הבליסטיים שלה, ומאיצה גם את ייצור החומרים הגרעיניים שלה.⁴ כמו כן, המשיכה צפון קוריאה את הניסויים לשיגור של **טילים בליסטיים נושאי ראש גרעיני מצוללת**. מכון המתמחה במחקרים על פיתוח הנשק הגרעיני של צפון קוריאה ניתח לאחרונה תמונות לוויין עדכניות של מספנת סינפו (Sinpo shipyard), המציגות את דוברת הניסויים המשמשת לניסויים תת-ימיים בפיתוח הנשק מצוללת. לפי דיווחו, מיקום הדוברת במספנת סינפו "עשוי לאותת על ניסוי תת-ימי מתקרב, אם כי ביצוע שיגור כזה בתקופת סערות הטייפון נראה לא סביר". ההערכה היא שטיל שישוגר מהדוברת יהיה מוגבל לטווח של 185–310 מיל, דבר שלא יהווה שום איום ישיר על יבשת ארצות הברית.⁵

Farzin Nadimi, Clarifying Freedom of Navigation in the Gulf, *The Washington Institute, PolicyWatch* 3154, July 24, 2019, <https://bit.ly/3huMdyY> 2

North Korea nuclear summit ends abruptly with no deal, *NBC News*, February 28, 2019, <https://bit.ly/3rx6QPn> 3

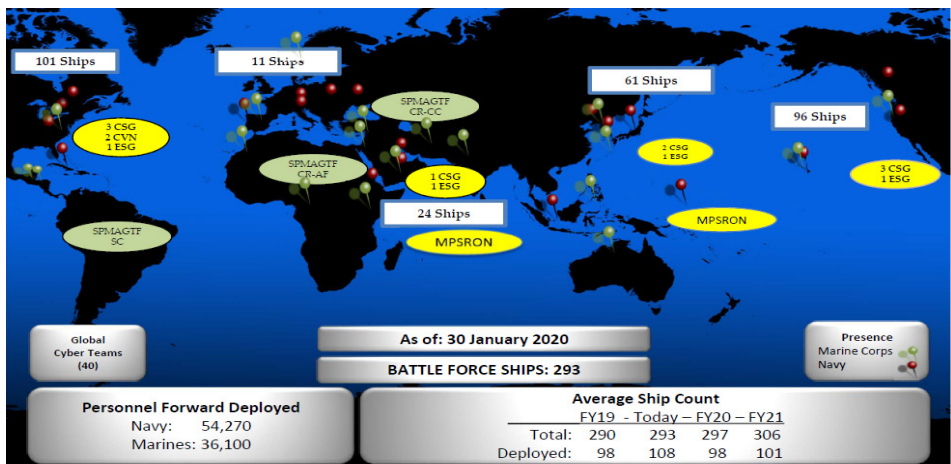
Julia Masterson, UN Experts See North Korean Nuclear Gains, *Arms Control Today*, Arms Control Association, September 2020, <https://bit.ly/3mUHCAn> 4

Hyung-Jin Kim, Seoul: North Korea may conduct underwater-launched missile test, *The Associated Press*, September 17, 2020, <https://bit.ly/38DwSIrn> 5

ארצות הברית מקצה את התקציב הגדול ביותר בעולם לכוחותיה הצבאיים, וכיוצא מכך, הצי האמריקני נשאר עדיין בעל העוצמה הגדולה ביותר. תקציב הצי לשנת 2021 עומד על 207.1 מיליארד דולר, תקציב שאיננו משקף שינוי משמעותי ביחס לתקציב 2020.

המענה המבצעי

איור 1 מציג ממעוף הציפור את המענה המבצעי המבוסס על סדר כוחות (סד"כ) מתוכנן של 306 כלי שיט, מתוכם 101 כלי שיט הנמצאים בפעילות מבצעית בחלוקה לזירות הפעולה השונות בעולם.

איור 1: המענה המבצעי של צי ארצות הברית לשנת 2021⁶

- הדגש לשנת 2021 – דומיננטיות בכל המרחב הימי (All Domain Dominance):
- תעדוף תגבור וחיידוש ההרתעה הגרעינית כדי להבטיח אספקה בזמן של צוללות הדור הבא מדגם קולומביה.
  - המשך חיזוק המוכנות הצבאית כדי שתספק לארצות הברית כוח מוכן ומאומן.
  - אספקת כוח קטלני (Lethal Force) יותר באמצעות השקעות במודרניזציה של הצי ובטכנולוגיות קריטיות.
  - התמקדות במאפשרים ודומיננטיות (Enablers and Dominance) בכל מרחבי העימות: ים, אוויר, יבשה, סייבר, חלל, תקשורת מאובטחת, מודעות לזירת הקרב במרחב החלל ובניית כוח אש משולב.

Department of the Navy FY 2021 President's Budget 6
https://www.secnav.navy.mil/fmc/fmb/Documents/21pres/DON_Press_Brief.pdf
 [Accessed September 21, 2020]

- עדיפות לפלטפורמות 'בעלות יכולות' על פני פלטפורמות בעלות יכולת נחותה (Less Capable Legacy Platforms) המגיבות לאיום המשתנה בקצב מהיר.
- התאמת המענה לאסטרטגיית הביטחון הלאומית (NDS) המוכוונת לתחרות עם מעצמות יריבות (Great Powers Competition).

בתוכנית בניין הכוח של צי ארצות הברית (טבלה 1) כמות כלי השיט החדשים הנכנסים לסד"כ (8) קטנה מהשנים הקודמות (12 בשנת 2020 ובשנת 2019). לפי תוכנית בניין כוח זו נראה שהצי יתקשה להגיע ליעדים שקבע לעצמו מבחינת כמות כלי השיט (355), וכי כדי לעמוד ביעד זה יצטרך הצי למנות בסד"כ גם את כלי השיט הבלתי מאוישים שייכנסו לשירות מבצעי בשנים הקרובות. בשנת התקציב 2021 מתכנן הצי להגדיל את סד"כ כלי השיט שלו מ-297 ל-306, שמתוכם 101 יהיו בפריסה מבצעית.

טבלה 1: תוכנית בניין הכוח של הצי האמריקני

Battle Force Ships (SCN)	FY20			
	FY19	PB20	Enacted	PB21
Columbia Class Submarine (SSBN 826)	AP	AP	AP	1
Ford Class Aircraft Carrier (CVN 78)	0	1	1	0
Virginia Class Submarine (SSN 774)	2	3	2	1
Arleigh Burke Class Destroyer (DDG 51)	3	3	3	2
Freedom/Independence Class Littoral Combat Ship (LCS 1/2)	3	0	0	0
Guided Missile Frigate (FFG (X))	0	1	1	1
America Class Amphibious Assault Ship (LHA 6)	AP	0	*	0
San Antonio Class Amphibious Transport Dock (LPD 17) (Flight II)	AP	AP	*	1
Lewis B. Puller Class Expeditionary Sea Base (ESB 3)	1	0	0	0
Spearhead Class Expeditionary Fast Transport (EPF 1)	1	0	1	0
John Lewis Class Fleet Replenishment Oiler (T-AO 205)	2	2	2	0
Navajo Class Towing, Salvage, and Rescue Ship (T-ATS 6)	1	2	2	2
New Construction Total	13	12	12	8

טבלה 2: תוכנית מחקר פיתוח ניסויים והערכה מבצעית לכלי שיט בלתי מאוישים

Unmanned (RDTE,N)	FY20			
	FY19	PB20	Enacted	PB21
Medium Unmanned Surface Vehicle	1	0	0	0
Large Unmanned Surface Vessel	0	2	2	2
Extra Large Unmanned Undersea Vehicle (XLUUV)	5	0	0	0
Unmanned Total	6	2	2	2

מגפת הקורונה עלולה אף היא להשפיע על קצב בניית הסד"כ האמריקני. בדוח שהוגש לקונגרס מצוין שכל תוכניות בניית הספינות של חיל הים האמריקני, לרבות משמר החופים, עלולות להיות מושפעות ממגפת הקורונה. הדוח מציין במיוחד את תוכנית בניית צוללת הטילים הבליסטית (SSBN) מדגם קולומביה, בשל העדיפות הגבוהה של התוכנית (זו בעדיפות העליונה של חיל הים). לוח הזמנים הצפוף של התוכנית לתכנון ובניית הצוללת

הראשונה בסדרה מצביע על כך, שיש איום על מועד המבצעות הראשונה של הצוללת המתוכנן לשנת 2031. על פי הדוח, לדחיות במבצעות הראשונות תהיינה השלכות חמורות על היציבה ההרתעתית הגרעינית של ארצות הברית (US's Strategic Nuclear Deterrent Posture).⁷

מגפת הקורונה גם גרמה לכך שכלי שיט מלחמתיים של הצי האמריקני שברו שיאי שהייה בים. על פי הודעה לעיתונות של הצי האמריקני, המשחתת האמריקנית סטאוט (USS Stout) שהתה בים במשך 208 ימים רצופים, ושברה את שיאי השהייה של הסיירת סאן ג'קינטו (San Jacinto) ושל נושאת המטוסים אייזנהאואר (USS Dwight D. Eisenhower).⁸

פעילות הצי במזרח הים התיכון

מאז ההכרזה של הנשיא אובמה בשנת 2012 על "הפנייה לכיוון אסיה" (Pivot to Asia Policy), הצטמצמה מאוד פעילות הצי האמריקני במזרח הים התיכון. חשוב גם לציין שמאז שארצות הברית הקטינה את תלותה בנפט המגיע מאזור המזרח התיכון, חשיבותן הגאוגרפית והגאופוליטית של האזור עבור ארצות הברית פחתו מאוד. דוגמה לכך אפשר לראות בחוסר מעורבותה הצבאית-ימית של ארצות הברית במתיחות שבין טורקיה ליוון בקיץ 2020: ארצות הברית הסתפקה בשליחת האונייה הלוגיסטית הרשל וודי וויליאמס (USS Hershel Woody Williams) שהגיעה למפרץ סודה בכרתים, פעילות שנתפסה בטעות בתקשורת כמשימה לפקוח עין על המתיחות המחריפה בין חברות ברית נאט"ו, יוון וטורקיה בגלל זכויות אנרגיה במזרח הים התיכון. דובר הצי השישי הזדרז לתקן את הפרשנות שניתנה, וטען: "הספינה הגיעה כדי לספק תמיכה לוגיסטית מתוכננת, וב-18 באוגוסט הצטרפה לאימונים מתוכננים שתוכננו עם כוחות אזוריים".⁹ הצהרה זו מעידה על כך שלארצות הברית באמצעות הצי השישי, אין יומרות להיות גורם משפיע על האירועים המתרחשים במזרח הים התיכון. במובן זה מדיניותו של הנשיא טראמפ איננה שונה מזו של קודמו אובמה, ובמובנים מסוימים – אפילו מעמיקה את מגמותיה.

המפקד היוצא של הכוחות הימיים של ארצות הברית בים התיכון וצפון אפריקה, אדמירל ג'יימס פוגו (James Foggo), שסיים את תפקידו בתחילת ספטמבר 2020, התבטא לאחרונה בבכנס באמצעות האינטרנט כך: "מזרח הים התיכון הופך לאחד האזורים הקינטיים ביותר

7 Navy Force Structure and Shipbuilding Plans: Background and Issues for Congress, COVID-19 Impact on Shipbuilding Programs, September 17, 2020, pp. 26–27 <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL32665>

8 Mallory Shelbourne, Destroyers USS Stout, USS Kidd Wrap Up Long-Haul Deployments, *USNI News*, September 29, 2020, <https://bit.ly/2KLx13V>

9 Megan Eckstein, USS Hershel 'Woody' Williams In Eastern Mediterranean for Training as Greece-Turkey Tensions Continue, *USNI News*, August 20, 2020. <https://bit.ly/37ypdep>

בעולם", והוסיף: "עלינו להגיע לאסטרטגיה חדשה שתסייע לנו להתקדם בנוף גאואסטרטגי זה, ההופך להיות מורכב יותר ויותר".¹⁰ זו הבחנה נכונה ללא ספק, אך לא נראה שתשפיע על מקבלי ההחלטות בווישינגטון. לדוגמה: הצי השישי שבאופן מסורתי פעל באזור הים התיכון, הופנה השנה למשימות חדשות, ופעל בחודש מאי 2020 לראשונה מאז שנות ה-80 בים בארנטס המשתרע מערבית לחופי נורווגיה.¹¹

אף על פי שארצות הברית איננה משתמשת בממד המדיני של האסטרטגיה הימית במזרח הים התיכון (שימוש בכוחות ימיים למטרות מדיניות), היא מפעילה כלים מדיניים אחרים כדי לשמור על מעמדה כמעצמת-על במזרח הים התיכון. כך לדוגמה, הסירה ארצות הברית למשך שנה את האמברגו שהטילה על קפריסין בשנת 1987, שנועד למנוע מרוץ חימוש שיעכב את מאמצי האיחוד של קפריסין באמצעות האו"ם. האמברגו הוטל למעשה על החלק הדרומי והקפריסאי-היווני של האי, שבו יושבת הממשלה הבין-לאומית המוכרת בקפריסין. כדי לא להכעיס את הטורקים הודיעה ווישינגטון שהיא מסירה את האמברגו למשך שנה אחת – עם אפשרות לחידוש – לתת לה לרכוש ציוד לא קטלני. שגרירת ארצות הברית בקפריסין הודיעה שארצות הברית תמשיך "לעודד" את רשויות הממשלה הקפריסאיות לשלול את שירותי התדלוק הניתנים לצי הרוסי בקפריסין לנוכח התפקיד המעודד חוסר יציבות באזור.¹²

הצי הסיני (People Liberation Army Navy – PLAN)

הגידול בחשיבותם של האינטרסים הימיים הסיניים, שעליהם כבר דיווחנו בהערכות המצב הקודמות, גרם לצי הסיני להמשיך ולהגדיל את תדירות מבצעיו, המִשך שלהם ומרחק פעולתם מסיין.¹³ פעילות זו עומדת בהתאמה עם הדגש שניתן לים על פי המסמך האסטרטגי (White Paper) שפרסמה סין במאי 2015, ואשר נשא את הכותרת – "ההגנה בים הפתוח".¹⁴

Lenny Weston, Russia turning eastern Mediterranean into a militarized hot spot, Navy's Foggo says, Stars and Stripes, June 24, 2020

Thomas Nilsen, U.S. Sixth Fleet enters the Barents Sea with missile defense destroyer, The Barents Observer, May 4, 2020

<https://thebarentsobserver.com/en/security/2020/05/us-sixth-fleet-enters-barents-sea>

Diego Cupolo, US officials say partial lift of Cyprus arms embargo not related to Turkish-Greek tensions, *AI Monitor*, September 2, 2020, <https://bit.ly/3hlg2lr>

Ronald O'Rourke, China Naval Modernization: Implications for U.S. Navy Capabilities—Background and Issues for Congress, Congressional Research Service (CRS), August 4, 2020, <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33153.pdf>

Blasko j. Dennis, "The 2015 Chinese Defense, White Paper on Strategy in Perspective: Maritime Missions Require a Change in the PLA Mindset. *The Jamestown Foundation*, May 29, 2015, <https://www.refworld.org/docid/556c27634.html>

במסמך נוסף שפורסם ביולי 2019 רואה סין את תפקיד הכוחות המזוינים שלה כך: "בהגנה על מים חשובים, איים ושוניות בים סין המזרחי, ים סין הדרומי והים הצהוב. הכוחות רוכשים מודעות מצבית (Situation Awareness) מלאה למים הסמוכים, מבצעים פעולות הגנה על זכויות משותפות ואכיפת החוק, מטפלים בראוי במצבים ימיים ואוויריים, וכן מגיבים בנחישות לאיומי ביטחון, הפרות ופרובוקציות בים".¹⁵

כאמור, סין איננה מוסרת נתונים על תקציב הביטחון שלה, לרבות תקציב ההתעצמות של הצי הסיני (טבלה 5 שמקורה הוא במכון SPIRI שמציין את התקציב של 261 מיליארד דולר בסוגריים). בנוגע לשמירה על האינטרסים של סין מעבר לים, מציין המסמך כך:

*שמירה על אינטרסים סיניים מעבר לגבולותיה, היא חלק חשוב מהאינטרסים הלאומיים של סין. אחת המשימות של הכוחות המזוינים של סין היא להגן באופן יעיל על הביטחון והזכויות הלגיטימיות והאינטרסים של אזרחי סין, ארגונים ומוסדות סיניים מעבר לים, ולצורך כך בונה סין כוחות ימיים, מפתחת מתקנים לוגיסטיים מעבר לים, ומשפרת את היכולות בביצוע משימות צבאיות מגוונות.*¹⁶

הדוח לקונגרס האמריקני מאוגוסט 2020 על המודרניזציה בצי הסיני והשלכותיה לגבי יכולותיו של הצי האמריקני (China Naval Modernization: Implications for U.S. Navy Capabilities) מציין כמה נושאים הקשורים להתעצמותו של הצי הסיני ואסטרטגיית הפעלתו:¹⁷

- המאמץ מתנהל כבר יותר מ-25 שנה, מאז תחילת אמצע שנות ה-90, והפך את הצי הסיני לכוח הרבה יותר מודרני ובעל יכולות חדשות.
- הצי ערך כמות גדלה והולכת של פעולות במים רחוקים יותר, כולל אזורי מים רחבים יותר של מערב האוקיינוס השקט, האוקיינוס ההודי והמים הסמוכים, עד בואך יבשת אירופה. הצי הוא ללא ספק הגדול ביותר מכל אחד מהציים במדינות מזרח אסיה, ובשנים האחרונות גם עולה בכמות ספינות הקרב שלו על הצי האמריקני.
- משקיפים אמריקנים אחדים מביעים דאגה וחשש מקצב בניית ספינות בצי הסיני, במיוחד מבניית ספינות גדולות יותר, ובעקבות כך להפרת האיזון בין גודלו היחסי של הצי הסיני וצי ארצות הברית.

15 Andrew S. Erickson, Full Text of 2019 Defense White Paper: "China's National Defense in the New Era" (English & Chinese Versions), The State Council Information Office of the People's Republic of China, First Edition 2019, July 2019 July 24, 2019, <https://bit.ly/2KXk6fF>

.Ibid 16

17 *China Naval Modernization: Implications for U.S. Navy Capabilities—Background and Issues for Congress Updated*, October 2, 2019, Congressional Research Service <https://crsreports.congress.gov> RL33153 – version 227

- המשרד להערכה נטו (Office Net Assessment), זרוע של משרד הביטחון האמריקני, קובע שבסוף שנת 2020 יהיה לסין כוח ימי מלחמתי של 360 כלי שיט, בהשוואה לסך צפוי של 297 לצי האמריקני באותה תקופה, וכי שיעור זה יגדל ל-400 כלי שיט עד שנת 2025, ו-425 עד שנת 2030.
- ספינות הצי הסיני, המטוסים ומערכות הנשק שלו הופכים להיות מודרניים יותר ויותר, בעלי יכולות רבות יותר מכפי שהיו בתחילת שנות ה-90, וכעת הם דומים ליכולות של רבים מהציים המערביים המתקדמים.
- מאמץ המודרניזציה הימית של סין מקיף מגוון רחב של תוכניות לרכישת פלטפורמה ונשק, כולל טילים בליסטיים נגד ספינות (ASBM), טילי שיוט נגד ספינות (ASCM), צוללות, אוניות שטח, מטוסים, כלי שיט לא מאוישים, ותמיכה במערכות פיקוד ובקרה, תקשורת, מחשבים, מודיעין, מעקב וסיוע.
- מאמץ המודרניזציה הימית של סין כולל גם שיפורים בתחזוקה ולוגיסטיקה, דוקטרינה, איכות כוח אדם, חינוך, הדרכה ותרגילים. איכות החומר ניתנת להשוואה במקרים רבים לזו של הצי האמריקני, וסין סוגרת במהירות את הפער בכל התחומים.¹⁸
- הצי הסיני נחשב לאתגר גדול עבור יכולתו של חיל הים האמריקני מאחר שמטרת הצי הסיני הייתה להשיג שליטה ולשמור עליה בעת המלחמה באזורי "מים כחולים" במערב האוקיינוס השקט – אתגר שלא היה כדוגמתו לצי האמריקני מסיומה של המלחמה הקרה בסוף המאה העשרים. חיל הים של סין הוא האתגר העיקרי כיום למעמדה הממושך של ארצות הברית כמעצמה צבאית מובילה במערב האוקיינוס השקט.
- מאמץ המודרניזציה הצבאית של סין מכוון גם לפתח יכולות למערכה צבאית אפשרית נגד טייוואן, בעת הצורך; להשגת מידה רבה יותר של שליטה על אזור הים הקרוב של סין, במיוחד ים סין הדרומי; לאכיפת השקפתה של סין שלפיה יש לה הזכות להסדיר פעילויות צבאיות זרות באזור הכלכלי הימי הבלעדי שלה (EEZ) המשתרע עד 200 מיל מחופיה;¹⁹ להגנה על סין באמצעות קווי תקשורת ים מסחריים (SLOC), במיוחד אלה המקשרים את סין למפרץ הפרסי; לנטרול השפעת ארצות הברית במערב האוקיינוס השקט, ולכך שיובהר מעמדה של סין כמעצמה אזורית מובילה ומרכז כוח עולמי.²⁰

18 Unclassified ONI information paper prepared for Senate Armed Services Committee, subject "UPDATED China: Naval Construction Trends vis-à-vis U.S. Navy Shipbuilding Plans, 2020–2030," February 2020, p. 3. Provided by Senate Armed Services Committee to CRS and CBO on March 4, 2020, and used in this CRS report with the committee's permission

19 For additional discussion, see CRS Report R42784, U.S.-China Strategic Competition in South and East China Seas: Background and Issues for Congress, by Ronald O'Rourke

20 Roderick Lee, "The PLA Navy's ZHANLAN Training Series: Supporting Offensive Strike on the High Seas," *China Brief*, April 13, 2020

- סין מעוניינת שהצי שלה יוכל להיות חלק ממבצעים שמטרתם תהיה מניעת גישה לשטח (Area Denial/Anti Access); שמסוגלים להרתיע את התערבות ארצות הברית בסכסוך באזור הים הקרוב של סין סביב טייוואן, או מתאר דומה אחר (איור 2). משימות נוספות עבור חיל הים של סין כוללות פעילות ביטחון ימי כנגד פירטיות (Maritime Security Operations), פינוי אזרחים סינים ממדינות זרות במידת הצורך וסיוע הומניטרי או פעולות תגובת אסון (HA / DR).

- עד לאחרונה נראה כי מאמץ המודרניזציה הימי של סין ממוקד פחות בהגדלת גודל הפלטהפורמה הכוללת (כלומר, ספינות וכלי טיס) מאשר בהגדלת כמות כלי השיט האיכותיים. עם זאת, לאחרונה נראה כי מושם דגש גם על גודל הסד"כ של הצי הסיני, הרכבו, כמות ואיכות כוח האדם המשרת בו.

- למרות שמאמץ המודרניזציה הימית של סין שיפר משמעותית את יכולותיה של סין בשנים האחרונות, הצי הנוכחי מוערך כבעל מגבלות או חולשות באזורים מסוימים, כולל פעולות משותפות עם אחרים. **אין ספק שספינות הצי הסיני עדיין נחותות ביכולותיהן מאלו של צי ארצות הברית**, אך ככל שחולף הזמן, גם פער זה הולך ונסגר.

- הפערים העיקריים המזוהים בצי הסיני הם: לוחמה נגד צוללות (ASW), מיקוד לטווח ארוך; יכולת מוגבלת לביצוע אספקה חוזרת בים של ספינות לוחמות הפועלות הרחק מנמלי הבית;²¹ היכולת להכשיר אנשי צוות רבים לכלי השיט החדשים;²² חוסר ניסיון קרבי לאחרונה. סין פועלת לצמצם או להתגבר על מגבלות וחולשות כאלה, אך אסור לטעות בכך שהצי במצבו הנוכחי מסוגל להוציא לפועל משימות שמעניינות את מנהיגי סין. ככל שיכולותיו ישתפרו, יגדל גם מגוון המשימות שהוא יהיה מסוגל לבצע.

נוסף למודרניזציה של הצי הסיני, הגדילה סין בשנים האחרונות משמעותית את גודל משמר החופים שלה שהוא ללא ספק, הגדול ביותר בכל מדינה במזרח אסיה. סין מפעילה גם מיליציה ימית משמעותית הכוללת ספינות דיג רבות ביותר. סין מסתמכת בעיקר על המיליציה הימית ועל משמר החופים שלה כדי לטעון את טענותיה הימיות בים הקרוב שלה ולהגן עליהן, וחיל הים פועל מעבר לאופק ככוח גיבוי פוטנציאלי.

בשנת 2019 הכירה סין בצורך של כוחותיה המזוינים למלא תפקיד פעיל יותר **בקיזום מדיניות החוץ שלה**, והדגישה את האופי העולמי ההולך וגובר שמייחסת בייג'ין לכוחה הצבאי.²³ בשנים האחרונות הנחו מנהיגי המפלגה הקומוניסטית הסינית את הצבא הסיני

.Will Mackenzie, Commentary: It is the Logistics, China, National Defense, June 10, 2020 21
Minnie Chan, China's Navy Goes Back to Work on Big Ambitions but Long-Term Gaps Remain, 22
South China Morning Post, August 22, 2020

לשפר את רמת המוכנות המבצעית שלו. הדבר התבטא בהעלאת היקף האימונים של הצבא, מורכבותם והיקפם.²⁴ דוגמה אחת לכך אפשר לראות בפעילותו של הצי הסיני בסוף שנת 2019 באזור מפרץ עומאן והים הערבי. התמרון הימי המשותף לצי סין, רוסיה ואיראן שנערך בסוף שנת 2019 במפרץ עומאן, התקיים במועד שבו ניסתה ארצות הברית להחריק את הסנקציות כנגד איראן, והיווה קריאת תיגר משמעותית כנגדה.²⁵

טבלה 3: מספר אוניות הקרב של הצי הסיני בין השנים 2000–2030²⁶

Figures include both less-capable older units and more-capable newer units

	2000	2005	2010	2015	2020	2025	2030
Ballistic missile submarines	1	1	3	4	4	6	8
Nuclear-powered attack submarines	5	4	5	6	7	10	13
Diesel attack submarines	56	56	48	53	55	55	55
Aircraft carriers, cruisers, destroyers	19	25	25	26	43	55	65
Frigates, corvettes	38	43	50	74	102	120	135
Total China navy battle force ships, including types not shown above	110	220	220	255	360	400	425
Total U.S. Navy battle force ships	318	282	288	271	297	<i>n/a</i>	<i>n/a</i>

Source: Table prepared by CRS. Source for China's navy: Unclassified ONI information paper prepared for Senate Armed Services Committee, subject "UPDATED China: Naval Construction Trends vis-à-vis U.S. Navy Shipbuilding Plans, 2020-2030," February 2020, 4 pp. Provided by Senate Armed Services Committee to CRS and CBO on March 4, 2020, and used in this CRS report with the committee's permission. Figures are for end of calendar year. Source for figures for U.S. Navy: U.S. Navy data; figures are for end of fiscal year.

Note: n/a means not available.

סין מציגה תפיסת הגנה רב־שכבתית על חופיה, והיא כוללת מגוון אמצעים החל בטילים בליסטיים יבשתיים, טילי שיוט, מטוסי תקיפה, ועבור לכלי שיט שונים הפועלים בכפיפות לשלושה פיקודים (Theaters): צפון, מרכז ודרום (איור 2). תפיסה זו תלויה עד מאוד במערכת פיקוד, שליטה ובקרה שתרכז את הנתונים בידי שלושת הפיקודים המרחביים. במחצית השנייה של שנות ה־2000 ביצעה סין מהפכת מידע בכל הקשור לאתגר זה. לדעת אריקסון וצ'ייס (Erickson and Chase), שחקרו נושא זה בשנת 2011, מנהיגי סין תופסים

ibid viii 24

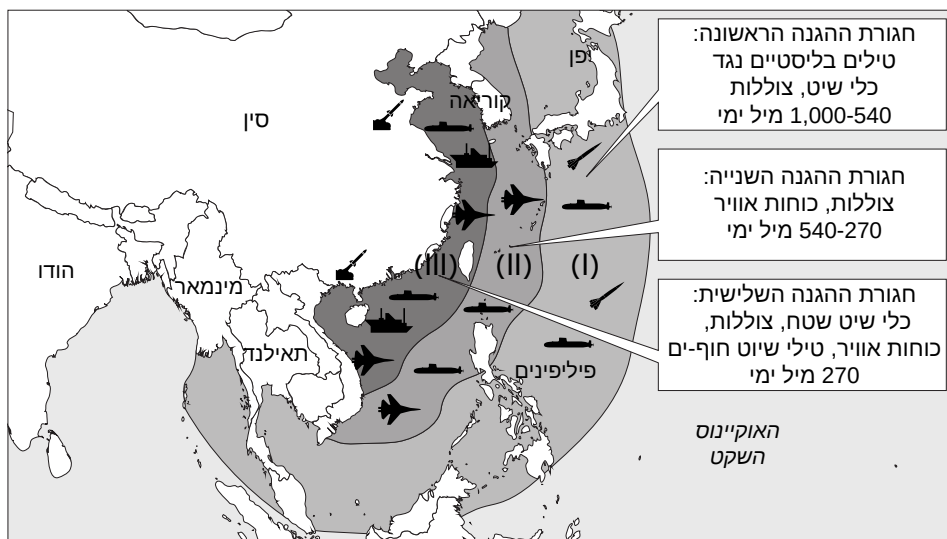
25 הרחבה בנושא ראו מאמרו של עידו גלעד באתר המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית, "התגברות נוכחות הציים הזרים במרחבי הים הערבי", 21 במרץ 2020, עמ' 4. <https://hms.haifa.ac.il/index.php/he/component/content/article/24-2018-10-29-11-11-06/190-ido-gilad-increasing-the-presence-of-foreign-fleets-in-the-arabian-sea?Itemid=108>

26 China Naval Modernization: Implications for U.S. Navy Capabilities—Background and Issues for Congress, Congressional Research Service, Updated September 1, 2020, P. 31, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL33153/243>

את מדינתם כמתמודדת עם סביבה אסטרטגית שבה "התחרות הצבאית המבוססת על אינפורמטיזציה מתעצמת". חיל הים חותר לקראת אוטומציה מוגברת וקישורי נתונים בין מספר רב של מערכות חלל חדשות לניווט, חישה ותקשורת, כמו גם יכולות נגד לוויינים. למערך זה שתי דילמות מרכזיות:²⁷

1. איזון בין תקיפה-הגנה בלוחמת מידע

2. ריכוזיות לעומת ביזור.

איור 2: מערך הכוחות והאמצעים של הצי הסיני למימוש האסטרטגיה של שלילת גישה/אזור בים סין הדרומי

אריקסון וצ'ייס מציינים שהניסיון מציים אחרים מצביע על כך שכאשר החיבוריות גדלה (Connectivity) הריכוזיות עולה בצורה קונקרטית יותר. השאלה היא: האם ישתמש הצי הסיני ביכולות C4ISR המשופרות שלו כדי 'לדחוף' את המידע לדרגים נמוכים יותר ולהעצים מפקדים זוטרים לקבל החלטות? או לחלופין, ינסה למנף יכולות ISR חדשות ויכולת תקשורת הולכת וגדלה לחזק עוד יותר את C2 ריכוזי בדרגים גבוהים יותר? נראה כי האפשרות השנייה מתאימה יותר לגישה הנוכחית של הצבא הסיני. גישה כזו יכולה להיות

Andrew S. Erickson and Michael S. Chase Informatization and the Chinese People's Liberation Army Navy, in Phillip C. Saunders, Christopher Yung, Michael Swaine, and Andrew Nien-dzu Yang, eds., *The Chinese Navy: Expanding Capabilities, Evolving Roles* (Washington, DC: Center for the Study of Chinese Military Affairs, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, 2011, Chapter 10, http://www.andrewerickson.com/wp-content/uploads/2012/01/Erickson-Chase_PLAN-Informatization_NDU_2011.pdf)

טובה לפעילות ב"מים ירוקים" (Area Denial), אך לא ב"מים כחולים" במרחק גדול מסין שבהם נדרשים מפקדים ליכולת בניית תמונה ימית עצמאית ועצמאות מחשבתית.

איור 3: חלוקת כלי השיט המלחמתיים של הצי הסיני להגנת סין תחת אחריות המפקדות השונות²⁸

פעילותה של סין במזרח הים התיכון: בעשור האחרון מעמיקה סין את מעורבותה במזרח התיכון ובמזרח הים התיכון, והיא משתמשת ב"בארנק התפוח" שלה, כדי להבטיח השפעה על בעלי ברית מרכזיים באזור כאמצעי לקידום שאיפותיה העולמיות. בתחילת 2020 הודיע שר החוץ של מצרים סאמח שוקרי (Sameh Shoukry), שקהיר תמשיך לשתף פעולה עם סין ביוזמת החגורה והדרך (Belt & Road Initiative BRI), והדגיש את המענקים הכלכליים של סין כגורם מרכזי לעניין המצרי בחיזוק שיתוף הפעולה הדו-צדדי. נמל פיראוס ביוון הפך בעת עבור סין לשער העיקרי למרכז ודרום מזרח אירופה. ההשקעה של חברת הספנות הסינית קוסקו (COSCO) בנמל פיראוס הגדילה את תפוקת המכולות של הנמל ל-4.9 מיליון

Benjamin Brimelow, What newly released Pentagon maps reveal about China's growing military reach, *Business Insider India*, September 13, 2020, <https://www.businessinsider.com/new-pentagon-maps-show-chinas-increasing-military-power-and-reach-2020-9>

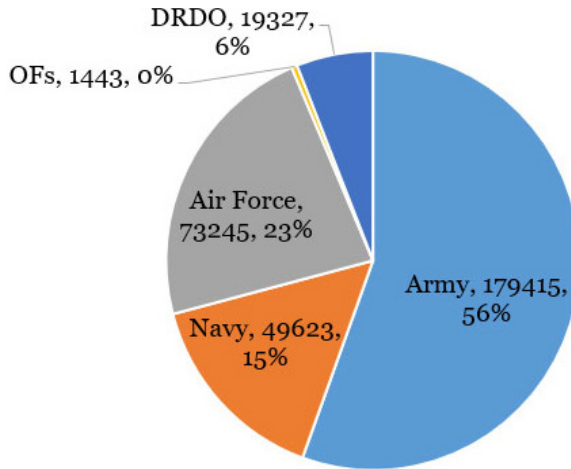
TEU בשנת 2018, מה שהפך את פיראוס לנמל הים השני בגודלו בים התיכון, וה־36 בגודלו בעולם. ביצועים אלה של הנמל אפשרו לחברת קוסקו להשיג תחילה בעלות של 51%, ולאחר מכן להגדיל את נתח בעלותה בנמל ל-100%. חברת קוסקו המשיכה לרכוש מניות במסופי הנמלים של Zeebrugge (85%) וגם ולנסיה (51%) ומעל 35% במתקנים בבילבואה (Bilboa), ואדו ליגורה (Vado Ligure) שבאיטליה. נוכח מצב זה הזהיר שגריר ארצות הברית ביוון, ג'פרי פיאט (Geoffrey Pyatt) את הממשל היווני כי הוא מקווה שההפרטה המתוכננת של נמל אלכסנדרופולי (Alexandroupoli) תמשוך משקיעים אמריקנים או אירופים, ולא סינים או רוסים. למרות התגברות הפעילות וההשפעה הסינית במזרח הים התיכון, לא נערכו בשנת 2020 פריסות או תרגילים של הצי הסיני במזרח הים התיכון.

הצי ההודי

בשני העשורים האחרונים יש עלייה מתמדת בחשיבותו האסטרטגית של האזור ההודי-פסיפי (Indo-Pacific Region) עקב הפעילות הכלכלית העולמית הגוברת. נושא המוצא את ביטויו גם בתנועת מרכז הכובד הכלכלי (Economic Center of Gravity) מזרחה, וניעות חברתית (Social Mobility) המתרחשת בו. המצב הוא תוצר של פעילות מסחרית ענפה באזור, וצורך ההולך וגובר למתן אבטחה ביטחונית במובנה הרחב (Maritime Security) למדינות האזור ולתושביו. האזור הופך להיות מרכז הסחר העולמי ואספקת האנרגיה. שני שלישים ממסחר המכולות העולמי עובר באזור הזה, שתי הכלכלות העולות – הודו וסין וגם הכלכלה המפותחת של יפן תלויות בנתיבי הים באזור ההודי-פסיפי לצורך סחר ואספקת אנרגיה. מלבד האיום של הפירטיות, האבטחה בנתיבי הים הללו חשובה שכן שתי נקודות המשנק (Choke Points) הימיות החשובות – באב אל־מנדב ומצר מלאקה ממוקמות משני צידיו של האזור. האזור הוא גם ביתם של יותר מ-50% מאוכלוסיית העולם, עשיר במשאבים ומינרלים ימיים.

חשיבות האזור איננה שוללת נקודות מבט שונות לגביו: הודו רואה את האזור כמרחב כולל, פתוח, משולב ומאוזן. היא מדגישה ללא הרף קשרים אסטרטגיים, אתגרים והזדמנויות משותפים בין האוקיינוס ההודי לאוקיינוס השקט. לעומתה ארצות הברית רואה באזור הזה מקום שחייב להיות חופשי ופתוח, ומדגישה את חשיבותם של כללים או נורמות התנהגות באזור, ובכך מנסה להכיל (to Contain) את תפקידה של סין באזור. איגוד מדינות דרום מזרח אסיה (The Association of Southeast Asian Nations – Asean), תופסות את האזור כמערכת פוליטית שנוצרה על ידי שיתוף פעולה של קבוצות חברתיות שונות, במיוחד אנטגוניסטייות, (Consociation), על בסיס כוח משותף, ובכך מביאות את סין לתוך האזור לא רק למען מענה לאינטרסים מסוימים, אלא מחפשות דרכים לשותף איתה פעולה באזור.

תקציב הצי ההודי לשנת 2021–2020

איור 4: חלוקת תקציב ההגנה ההודי בין הזרועות וגורם הפיתוח של הצי, חלקו של הצי ההודי מהווה 15% מכלל תקציב ההגנה ההודי (70.5 רופי = 1 דולר)²⁹

טבלה 4: תקציב המודרניזציה של הצי ההודי (70.5 רופי = 1 דולר)

Modernisation Head	2019-20 (BE) (Rs in Crore)	2019-20 (RE) (Rs in Crore)	2020-21 (BE) (Rs in Crore)	% Increase in 2020-21 (BE) over 2019-20 (BE)
Aircraft & Aero-Engine	2,400	1,150	4,640	93.3
Heavy & Medium Vehicles	45	25	30	-33.3
Other Equipment	3,500	3,600	3,000	-14.3
Joint Staff	929	929	1,022	10.0
Naval Fleet	12,182	15,434	12,746	4.6
Naval Dockyard/Projects	3,050	4,017	4,182	37.1
Total	22,106	25,155	25,620	15.9

גודל והרכב הצי המלחמתי ההודי

פיתוח יכולות של "צי מים כחולים": בהתחשב באתגרים העומדים בפני הצי ההודי באוקיינוס ההודי, חשוב מאוד להודו לפתח צי המסוגל לפעול למשך זמן ארוך במרחב ההודי-פסיפי. מלבד פיתוח היכולת הימית הרגילה, מדגישים בשנים האחרונות גורמי פיקוד בצי ההודי את

Laxman Kumar Behera, India's Defence Budget, 2020-21 The Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses (MP-IDSA), February 04, 2020

<https://idsa.in/issuebrief/india-def-budget-2020-21-ikbehera-040220>

הצורך להיות מצוידים בסד"כ של שלוש נושאות מטוסים, אחת לכל פיקוד באוקיינוס ההודי (מערבי, דרומי ומזרחי).

הסד"כ הנוכחי של חיל הים ההודי כולל כ-150 ספינות שטח וצוללות. נכון ליולי 2020 הצי ההודי מפעיל נושאת מטוסים אחת, נושאת מטוסים נוספת בתהליכי בנייה, מזח תחבורה אמפיבי (Amphibious Transport Dock), 8 ספינות נחיתה, 10 משחתות, 13 פריגטות, צוללת התקפה מונעת גרעינית אחת, 2 צוללות טילים בליסטיים, 15 צוללות תקיפה קונבנציונליות, 23 קורבטות, 10 ספינות סיור ימיות גדולות, 4 מכליות צי, ספינות עזר שונות וסירות סיור קטנות.

אחד מהיעדים העיקריים במסגרת המודרניזציה של הצי ההודי הוא **שיפור יכולות ההרתעה של הודו כנגד שכנתה הצפונית פקיסטן**. הדבר מתבטא בהגדלת כמות נושאות המטוסים, צוללות גרעיניות וקונבנציונליות, טילי שיוט, טילים בליסטיים, בניית משחתות ומטוסי תקיפה וסיוור. הודו מתכוונת לרכוש מגוון רחב של כלי נשק מתקדמים לארסנל הימי שלה כולל: טילים מתקדמים נגד ספינות, טורפדו וכלי טיס ללוחמת שטח ונגד צוללות. במהלך ביקורו הרשמי הראשון של הנשיא טראמפ בהודו בפברואר 2020, סוכמה בין שתי המדינות עסקת נשק בשווי שלושה מיליארד דולר, הכוללת בין היתר גם אספקת 24 מסוקי MH-60R Seahawk עבור הצי ההודי, שמטרתם לשפר את יכולות הלוחמה נגד הצוללות והשטח. המסוקים שיסופקו לצי ההודי יהיו מצוידים בתקשורת מאובטחת שתאפשר להם להשתלב בפעילות מבצעים עתידית עם כלי שיט וכלי טיס אמריקניים, או עם ציים מערביים אחרים המצוידים ביכולות אלה.

הממשל האמריקני הודיע ב-15 באפריל 2020, שנענה לבקשתה של הודו לספק לה 10 טילי AGM-84L הרפון בלוק II וגם 16 טורפדו לשיגור מכלי טיס בהיקף של 155 מיליון דולר. רכישה של מערכות נשק ימיות מתקדמות כגון אלה עלולה אפוא לערער את יציבות מסגרת ההרתעה הקיימת בדרום אסיה. היא עלולה לעודד את הודו לשקול להתמודד עם מגוון היכולות הימיות הקיימות בפקיסטן.

בגלל אילוציה הכלכליים, **פקיסטן** יריבתה המסורתית של הודו, איננה מסוגלת להתחרות עם הודו בהיקף ההצטיידות והמודרניזציה של הצי הפקיסטני, ובהתאם לכך עומדות בפניה שתי אפשרויות: האחת בטווח הארוך – לרכוש מערכות נשק דומות אם כי יקרות מהשוק הבינלאומי כמו מרוסיה או סין או משתיהן, שתמורתן פקיסטן יכולה לשלם במטבע פוליטי עבור רכישות אלה. השנייה, לפתח בצורה מוגבלת את יכולותיה הקיימות מתוך התבססות

על דוקטרינה של "צי בפועל" (Fleet in Being) המסוגל לפגוע בצי ההודי במקרה של עימות אפשרי באמצעות אמל"ח נגד כלי שיט שטח וצוללות.³⁰

הפעילות המבצעית של הצי ההודי

פעילות חיל הים ההודי נעשית בצל שכנתה הצפונית סין, והתחדשות סכסוכי הגבולות באזור לאדק (Ladakh). בשנת 2020 התחדשו סכסוכי הגבולות היבשתיים בין הודו לסין, ונוסף להם נשאר מוקד מתיחות אחר בין שתי המדינות באוקיינוס ההודי, שם הגדילה סין את נוכחותה בצורה ניכרת ביותר. ממד אחד של המתיחות מתבטא בהיבט צבאי, שבו צוללות סיניות משיטות באזור הזה, וכלי שיט צבאיים מבצעים לעיתים סיורים. אך הממד הנוסף הוא פרויקטי הפיתוח (ובעיקר נמלים) שבונה סין במדינות כמו סרי־לנקה, בנגלדש והאיים המולדביים הנחשבים ל"חצר האחורית" של הודו, ואזור ההשפעה המסורתית שלה. בכך מהווה סין איום על האינטרסים ההודיים באוקיינוס ההודי: לסין יש אחיזה בנמל המבנטוטה (סרי־לנקה), שנמצא במרחק של רק כמה מאות קילומטרים מחופי הודו. סין מספקת ציוד צבאי לשכנותיה של הודו כגון צוללות למיאנמר, פריגטות לסרי־לנקה, ציוד לבנגלדש ותאילנד, ובכך באופן מסוים היא מנסה לקיים דריסת רגל ושליטה מסוימת באזור הזה.³¹

הצי ההודי נמצא בכוננות גבוהה מאז התחילו ההתנגשויות הצבאיות בין הודו לסין בגזרת לאדק, וחלק מכלי השיט נפרסו באוקיינוס ההודי. במסר חריף לסין על רקע המתיחות הגוברת בגבול חבל לאדק, ספינות מלחמה של חיל הים ההודי וכוח תקיפה (Strike Force) של הצי האמריקני בהובלת נושאת המטוסים הגרעינית נימיץ (USS Nimitz) ערכו במחצית יולי 2020 תרגיל מעבר (PASSEX) באזור האוקיינוס ההודי (ICR). בתרגיל השתתפו ארבע ספינות מלחמה של הצי ההודי וארבע ספינות של צי ארצות הברית. קדם לתרגיל זה תרגיל מקיף באיי אנדמן וניקובר (Andaman and Nicobar Islands), השולטים בנתיבי הסחר הימיים של הספינות הסיניות. כמו כן, חיל הים ההודי והצי היפני (Japan Maritime Self Defense Force) ערכו תרגיל דומה ביוני 2020.

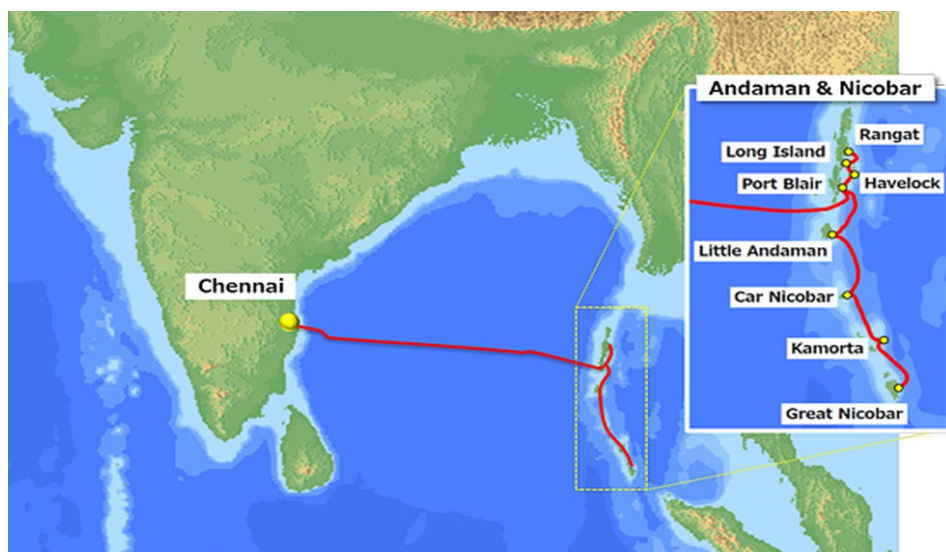
בעקבות המתיחות בגבול הודו-סין בגזרת לאדק ערכו מפקדיו הבכירים של הצי ההודי במחצית אוגוסט 2020 ועידה בת שלושה ימים, שנועדה להעביר מסר מדיני כלפי סין. קצין

Haris Bilal Malik, Pakistan's Befitting Response to India's Offensive Naval Buildup, *Modern Diplomacy*, May 10, 2020, <https://moderndiplomacy.eu/2020/05/10/pakistans-befitting-response-to-indias-offensive-naval-buildup>

The Big Picture - Indo-Pacific: Strategic Importance, *Drishhti*, September 7, 2019, <https://www.drishhtiias.com/loksabha-raiyasabha-discussions/the-big-picture-indo-pacific-strategic-importance>

בכיר הודי התייחס בתקשורת להתכנסות ואמר: "הוועידה מקבלת חשיבות רבה יותר לרקע האירועים האחרונים בגבולות הצפון שלנו, יחד עם האתגרים חסרי התקדים שהציבה מגפת הקורונה, ותספק להנהגה הימית הגבוהה יותר פורום לדון בהתנהלות פעולות, קיום ואחזקת נכסים ורכש".³²

כחלק מהרכבת קואליציה של מדינות נגד סין, בוחנת הודו את הזמנת הצי האוסטרלי להצטרף לתרגיל הימי השנתי שהיא עורכת בנושא את השם "מלבר" (Malabar Naval Exercise). בתרגיל הזה עתידים להשתתף גם ציי יפן וארצות הברית. אם ההצעה ההודית תאושר על ידי הממשלה האוסטרלית, כל המדינות חברות הדיאלוג הביטחוני המרובע (The Quadrilateral Security Dialogue – Quad) ישתתפו בתרגיל הימי שיערך במפרץ בנגל כדי לאותת לסין שהתוקפנות בים לא תישאר ללא תגובה.³³

איור 5: מפרץ בנגל – איי אנדמן וניקובר

Pawan Bali, Amid tensions with China, Indian Navy begins three-day Naval Commanders Conference, *Deccan Chronicle*, August 20, 2020, <https://www.deccanchronicle.com/nation/current-affairs/190820/amid-tensions-with-china-indian-navy-begins-three-day-naval-commander.html>

Pawan Bali, Indian, US navies carry out passage exercise in Indian Ocean amid China tensions, *Deccan Chronicle*, July 20, 2020, <https://www.deccanchronicle.com/nation/current-affairs/210720/indian-us-navies-carry-out-passage-exercise-in-indian-ocean-amid-china.html>

בעקבות התקריות הימיות שהתרחשו **במִצְרֵי הוֹרְמוֹז ובמִפְרָץ עוֹמָן** במאי 2019, ובהן הותקפו כמה מכליות, ובגלל התלות של הכלכלה ההודית בנפט המגיע מאזור זה, השיק חיל הים ההודי במחצית יוני 2019 את מבצע סנקאלפ (Operation Sankalp) באזור המפרץ הפרסי ומפרץ עומאן, כדי לאבטח מכליות המפליגות בהנפת דגל הודו המפליגות באזור. את המשימה הוציאו לפועל שני כלי שיט מלחמתיים של הצי ההודי (INS Chennai). נוסף לכך קיימו מטוסי סיור של הצי ההודי טיסות סיור באזור.³⁴ ראוי לציין שהודו שותפה לתפעולו האזרחי של נמל שאח־בהר (Chabahar) האיראני. אחיזה הודית זאת מצביעה על החשיבות שמגלם האזור עבור הודו, בין כמעצמה זרה ימית עולה, אך גם כשִׁכְנָה קרובה אליו. הודו עתירת אינטרסים, בעיקר כלכליים-אנרגטיים הכרוכים בהיותה צרכן לנפט ומוצריו אשר מופקים באגן המפרץ הפרסי, ומובלים באמצעות נתיבי השיט הימיים באזור.³⁵

לסיכום, הודו והצי ההודי תופסים מקום של מעצמה ימית הנמצאת באזור אסטרטגי חשוב ביריבות המתפתחת בין ארצות הברית לסין. היריבות המובנית ביחסים בין סין להודו מביאה את הודו להתקרב לארצות הברית, דבר שנעשה לאחר שנים רבות שבהן הייתה אחת מהמדינות המובילות של גוש המדינות הבלתי מזדהות. הצי ההודי עובר תהליכי בניין כוח מרשימים, המציבים אותו כ"צי מים כחולים אזורי" בזירת הפעולה של אזור האוקיינוס ההודי-האוקיינוס השקט.

הצי הרוסי

מאז תחילת גל הרפורמות האחרון בכוחותיה המזוינים של רוסיה בשנת 2009 מעבירה ההנהגה הרוסית את המסר, כי חיל הים הרוסי סיים את תקופת המשבר, חוזר לגדולתו, ומסוגל למלא משימות המתאימות לצי של מעצמה גדולה. הדבר בא לידי ביטוי בשני אירועים בולטים:

1. **סיפוחה של קרים (Crimea)** והשגת שליטה רוסית על עיר הנמל סבסטופול (Sevastopol), שהיא גם נמל הבית של הצי הרוסי לים השחור, ובקרבתה שוכנות מספנות צי זה, וממלאות תפקיד חשוב בתחזוקתו.

34 Indian Navy launches Operation Sankalp in Gulf of Oman, *Business Standard*, June 20, 2019, https://www.business-standard.com/article/news-ani/indian-navy-launches-operation-sankalp-in-gulf-of-oman-119062001126_1.html#:~:text=Indian%20Navy%20launched%20Operation%20Sankalp,to%20undertake%20maritime%20security%20operations

35 ראה מאמרו של עידו גלעד "התגברות נוכחות הציים הזרים במרחבי הים הערבי", 21 למרץ 2020, המרכז לחקר מדיניות ואסטרטגיה ימית אוניברסיטת חיפה, <https://hms.haifa.ac.il/index.php/he/component/content/article/24-2018-10-29-11-11-06/190-ido-gilad-increasing-the-presence-of-foreign-fleets-in-the-arabian-sea?Itemid=108>

2. **הרחבת משימות הצי** בשש זירות הפעולה שלו (האוקיינוס האטלנטי, הארקטי, אנטרקטיקה, האוקיינוס ההודי, האוקיינוס השקט והים הכספי), מתוך מתן עדיפות לנוכחות קבועה של הצי הרוסי בים התיכון, והעצמת כוחו בזירת האוקיינוסים הארקטי והאטלנטי.

תוכנית בניין הכוח של הצבא הרוסי וסדרי העדיפויות מפורטים בתוכניות ל-10 שנים, הנקראות "תוכניות חימוש ממלכתיות" (GPV). שנת 2020 כלולה בתוכנית העשור של השנים 2011–2020, שייחסה עדיפות תקציבית לצי הרוסי ולזרוע החלל. תוכנית בניין הכוח האחרונה, GPV 2027 (המכסה את השנים 2018–2020), ייחסה עדיפות לנוכחות הקרקע של רוסיה ונחות התגובה המהירה שלה (לרבות נחות תגובה מהירה ימיים).

הצי הרוסי כולל למעלה מ-280 כלי שיט (כ-69 צוללות ו-217 כלי שטח) מסוגים שונים, אך קיימת הערכה סותרת לגבי כשירותם המבצעית של חלק מכלים אלה.

הצי הרוסי מאורגן בארבעה ציים (Fleets): הצי הצפוני, צי האוקיינוס השקט, צי הים השחור והצי הבלטי, ושייטת אחת (Flotilla) בים הכספי. יעדיו העיקריים הם: מניעת שטח ימי (Area Denial) מהאויב והגנה על רוסיה המתבססת על הרתעה גרעינית באמצעות צי הצוללות הרוסי.

עקב מגבלת משאבים המשפיעה על גודלו של הצי, הצי הרוסי מתמקד בהגנת חופי המולדת, שכן הוא בעל יכולת מוגבלת להפעיל כוחות משלוח (Expeditionary Forces) הרחק מעבר לים. **הצי הצפוני** מאגד את כוח הצוללות הגרעיניות של רוסיה, וגם אחראי על האוקיינוס הארקטי והים הצפוני. מאז כיבוש חצי האי קרים על ידי רוסיה, צי הים השחור התפתח, גדל והפעיל מתוכו כלי שיט רבים שפעלו במזרח הים התיכון, ובמיוחד באזור החוף הסורי. הצי הרוסי אחראי על יחידות התותחנים להגנה על החוף ונמלי רוסיה, והוא מצויד בטילי חוף-ים ניידים וטילים לפגיעה בכלי שיט של האויב.

חשיבותו העולה של **אזור האוקיינוס הארקטי**: הצי הרוסי המשיך בבנייתן של שוברות קרח בעלות הנעה גרעינית שיאפשרו את הובלתן של שיירות באזורים שבהם קיימת סכנת פגיעה בקרחונים. צי שוברות הקרח הנוכחי של רוסיה כולל 40 ספינות, מהן 11 ספינות חדשות שתוכננו או נמצאות בבנייה. מתוך 40 הספינות כ-27 הן שוברות קרח הפועלות באוקיינוס, חלקן מונעות בהנעה גרעינית. בספטמבר 2017 השיק הצי הרוסי את שוברת הקרח השנייה "סיביר" (Sibir) מתוך סדרה של שלוש שוברות קרח, שלדברי הרוסים הן שוברות הקרח הגדולות והחזקות בעולם. אורכה הוא 173 מטר, והיא מסוגלת לפלס נתיב בשכבת קרח שעובייה עד 2.8 מטר. שוברות הקרח נבנות על פי תכנון סוכנות הגרעין הרוסית (Rosatomflot) לפעולה במי האוקיינוס הארקטי ובשפך הנהר יניסיי (Yenisei).

תוכנית ההתעצמות של הצבא הרוסי לשנת 2020 קובעת להקצות כמעט 120 מיליארד יורו, כ-22% מתקציבו, למודרניזציה של חיל הים. במסגרת התוכנית הזאת, צי הים השחור אמור לקבל 15 ספינות חדשות (תשע ספינות שטח ושש צוללות קונבנציונליות) עד שנת 2020. הספינות החדשות הראשונות נכנסו לשירות פעיל כבר בשנת 2014.³⁶ הנשיא פוטין אף הטיל על התעשיות הצבאיות והביטחוניות לפעול לשם אספקה וייצור של כלי שיט, שתינתן להם עדיפות בהתקנת מערכות טילים ימיים על-קוליים מדגם "זירקון" (3M22 Zircon). בדברי שר ההגנה הרוסי בדצמבר 2019 צוין, כי שילוב הטילים יעשה בחמישה כלי שיט חדשים אשר קצב בנייתם המזורז צפוי במהלך 2020, וכן במסגרת שדרוגי מערכות שמתוכננים לביצוע בפלטפורמות קיימות של הצי. בעיה מהותית ומתמשכת של הצי הרוסי היא רמת התמיכה הלוגיסטית בכלי השיט הרוסיים, הפוגעת ברמת המוכנות המבצעית של הצי הרוסי המלחמתי בזירות הפעולה השונות שלו. בעוד שנמל טרטוס הסורי נותר בסיס התמיכה הימי היחיד בים התיכון לספינות רוסיות, חשיבותו הצבאית נותרה בכל זאת שולית. במסגרת תוכנית הנשק 2011–2020 רוסיה תכננה לפתח תשתיות לצי הרוסי גם בנמל לטקיה. יתר על כן, שר ההגנה הרוסי, סרגיי שויגו (Sergey Shoigu), ציין את האפשרות, שכוח המשימה העתידי ישתמש גם בתמיכה הלוגיסטית של נמלי קפריסין, יוון ומונטנגרו. נוכל לומר, כי לקחי הצי הרוסי ממעורבותו במלחמת האזרחים בסוריה מצדיקים את תוכנית ההתעצמות והמודרניזציה היקרה של הצי הרוסי שהחלה בשנת 2011, וכאשר תושלם היא תאפשר פריסת כוח משימה ים תיכוני מודרני.³⁷

ביוני 2020 חשפה רוסיה לראשונה בפומבי את **מדיניות ההרתעה הגרעינית שלה**, ובה ביקשה לפרסם את אופי האיומים והתנאים לשימוש בנשק גרעיני, וכן את אסטרטגיית ההרתעה הגרעינית שלה. רוסיה הבהירה שתראה כל שיגור של טיל בליסטי כנגדה כשיגור טיל הנושא ראש גרעיני, וזאת עקב חוסר האפשרות לדעת מראש מהו המתעד שהטיל נושא (קונבנציונלי או גרעיני).³⁸ אנליסטים מערביים מתייחסים למדיניות זו בספק, וגורסים שכיום כלי נשק קונבנציונלי ממלאים תפקיד חשוב בתפיסת ההרתעה של רוסיה, למרות שבתוך הצבא הרוסי יש הסכמה לכך שהיכולות הקונבנציונליות אינן מספיקות לצורך הרתעה. בהתאם לכך חושבים חלק מהאנליסטים שרוסיה מקיימת אסטרטגיית "הסלמה

Dmitri Boltnev, Reform of the Russian Navy, in Mikhail Barabanov (Ed.), *Russia's New Army*, Moscow, Center for Analysis of Strategies and Technologies, 2011, p. 83

Igor Delanoë, Russian Naval Ambitions in the Mediterranean, Focus, Foreign Policy/Defense, "Russian Naval Ambitions in the Mediterranean", Russia 2014, Editions du Cherche Midi, French-Russian Observatory Yearbook 2014, publication from the French-Russian Observatory, April 2014, pp. 383-384. (commissioned)

Russian Armed Forces: Military Doctrine and Strategy, *Strategic Deterrence and Escalation Management*, August 20, 2020, <https://fas.org/sgp/crs/row/IF11625.pdf>

להסרת הסלמה" (Escalate to Deescalate Strategy) – אסטרטגיה שבה רוסיה עלולה לאיים בשלב מוקדם של קונפליקט צבאי בשימוש בנשק גרעיני כדי לא להסתכן בתבוסה.

כפי שצוין כבר בדוחות הקודמים של המרכז (HMS) הנשיא פוטין אישר ב־26 ביולי 2015 את מסמך **הדוקטרינה הימית החדשה של הפדרציה הרוסית**, שבו מפורטת האסטרטגיה של הצי הרוסי (Morskaja Strategija), משימותיו ותוכנית בניין הכוח שלו. דוקטרינה זו החליפה את הקודמת שאושרה בשנת 2001. כמו כן היא קבעה, כי הצי הרוסי יתמקד **בשלושת היעדים** האלה: יכולת מכה גרעינית באמצעות הזרוע התת־ימית, שילוב הצי ביכולת התקיפה היבשתית באמצעות טילי שיוט (כפי שבאה לידי ביטוי בתקיפת מטרות בסוריה) והגנה על חופי המולדת (לרבות שטחים המוחזקים על ידי רוסיה במזרח הים התיכון) ובשליטת אפשרות פעולה לצייים אחרים באזורים אלה (Anti-access/Area-denial – A2/AD). שתי המשימות האחרונות מתוך יעדים אלה ניתנות לביצוע בצורה טובה מאוד, הן על ידי צוללות והן על ידי כלי שיט שטח קטנים בגודל פריגטות וקורבטות. מכאן עולה, שבאסטרטגיה הימית הרוסית הנוכחית המשימות של כלי השטח הגדולים שצוינו לעיל מוגבלות ביותר.

במסגרת יום הצי של שנת 2020 נערך ב־28 ביולי משט ימי בסנט־פטרסבורג, ובו הכריז הנשיא פוטין שרוסיה תוסיף ספינות, כלים וכלי נשק חדשים לצי שלה כדי להפגין את כוחה הגובר. עוד אמר שרוסיה זקוקה לצי חזק כדי להגן על האינטרסים שלה, ולצורך כך יוכנסו במהלך שנת 2020 עוד 40 ספינות מדגמים שונים לשירות מבצעי, וצוין שבתקופה האחרונה התחילה בנייתן של שש ספינות נוספות בשלוש המספנות המובילות ברוסיה.³⁹

לפי דוח לקונגרס האמריקני, היכולת של התעשייה הביטחונית הרוסית לפתח ולייצר מערכות עתירות טכנולוגיה חדשות היא מוגבלת, ואילו ציים תקציביים עלולים להוביל להחלטות על רכש של מערכות זולות יותר, אך מוכחות.⁴⁰ למרות מחירי נפט נמוכים ותחזית כלכלית שלילית, סביר להניח שרוסיה תממן את תוכנית בניין הכוח (GVP 2027) ב־330 מיליארד דולר (שהם כ־3%–4% מהתל"ג), שזוהי למעשה תוכנית בהיקף מוגבל יותר מאשר זו של GPV 2020. הלחץ הכלכלי עלול בעתיד לצמצם עוד יותר את היקפה. עד כה נהנה הצי הרוסי ממימון גבוה יחסית ביחס לזרועות האחרות, דבר שאִפשר לו לפנות לבניית כלי שטח חדשים, צוללות ופיתוח חימוש מדויק לאחר שנים של תקציב מוגבל. בבניית ספינות שטח העדיף הצי הרוסי את פיתוחן של ספינות מלחמה "קטנות", בעלות כוח אש גבוהה

39 Michael Daventry, Putin reveals plan to expand Russia's navy with 40 new vessels, *Euro News*, July 26, 2020, <https://www.euronews.com/2020/07/26/putin-reveals-plan-to-expand-russia-s-navy-with-40-new-vessels>

40 Russian Armed Forces: Military Modernization and Reforms, *Congressional Research Service*, In Focus, July 20, 2020, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11603>

ומדויקת, שאפשר להסב אותן בצורה מודולרית למשימות שונות המאפשרות גמישות בהפעלת הכוח. הצי הרוסי התמקד בפיתוח נשק ארוך-טווח בעל יכולת פגיעה מדויקת.

גילם של חלק גדול מכלי השיט של הצי הרוסי עולה על 30 שנה, ונדרשים להם שיפוצים שונים כדי להאריך את משך השירות שלהם. המספנות הרוסיות מתקשות לבנות ספינות גדולות בדחי של יותר מ-7,000 טונות. עקב כך, רוסיה מסתמכת יותר ויותר על פריגטות חמושות בסוגי נשק שונים, המצוידות במערכות שיגור אנכיות לאמצעי לחימה כנגד ספינות (טילים היפר סוניים, טילי שיוט וטורפדו נגד צוללות). עם זאת, התוכנית לפיתוח טילים, ובמיוחד טילי שיוט, נתקלת בלא מעט קשיים מכיוון שמאז ומתמיד הסתמכה רוסיה בייצור מנועים על יצרנים מאוקראינה, דבר שהופסק בשנת 2014. למרות תוספות תקציב שהועברו בעשור האחרון למספנות הרוסיות, הן עדיין לא מצליחות לעמוד ביעדי תוכנית בניין הכוח, וצוברות פיגורים של שנים במועד אספקתם ביחס למועדים המתוכננים.⁴¹

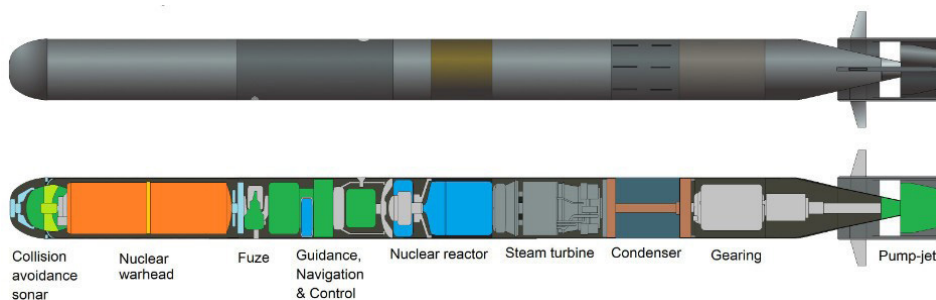
כפי שכבר דווח בדוח הקודם, ניתוח זירת הלחימה העתידית שערך הצי הרוסי הביא להבנה כי **הלחימה החופית** (Littoral Warfare) תלך ותתפוס נפח גדול יותר בפעילות הצי בשנים הקרובות. בהתאם לכך החליט הצי הרוסי לזנוח את בנייתן של אוניות מלחמה גדולות (נושאות מטוסים וסיירות), ובאמצעות חשיבה מבצעית רדיקלית לאפיין, לתכנן ולבנות כלי שיט קטנים יותר (בסדר גודל של פריגטות וצוללות קונבנציונליות), מצוידים במערכות לחימה מתקדמות, שיספקו יתרון על אלה של האויב ברמות האסטרטגית, המערכתית והטקטית.

בדוח של 2019 פרסמנו את ההתקדמות בפיתוחו של טורפדו רוסי חדש "פוסידון" שהוא הטורפדו הגדול ביותר שפותח אי פעם במדינה כלשהי. הטורפדו בקוטר של כ-2 מטרים (6.5 רגל) ובאורך של יותר מ-20 מטר (כ-65 רגל), גדול פי שלושים מטורפדו רגיל. הנשיא פוטין הודיע כי שיגור ניסוי אמור היה להתקיים באביב 2019 מצוללת רוסית.⁴² הטורפדו אמור להיות מסוגל לשאת ראש גרעיני וראש קונבנציונלי, צפוי להיכנס לשירות בשנת 2027, ולהיות משוגר מצוללות אוסקר 2 (Oscar II), או מהצוללות החדשות מדגם בלגורוד (K-329 Belgorod). עקב ממדי הטורפדו, עדיין לא ברורה התצורה המדויקת של ששת צינורות הטורפדו "פוסידון" בצוללת, ואחד המומחים מעלה את הסברה שהם יותקנו במעין משגר סיבובי כדי למזער את כמות וגודל דלתות השיגור, ולאפשר טעינה קלה יותר של הטורפדו אל תוך הצוללת. הפרויקט עצמו הוא יומרני ביותר, אם כי בהיבט המענה

Russian Armed Forces: Capabilities, Navy, Congressional Research Service (CSR), July 20, 41 2020, P. 2, <https://fas.org/sgp/crs/row/IF11589.pdf>

H. I. Sutton, Russian Poseidon Intercontinental Nuclear-Powered Nuclear-Armed Autonomous Torpedo, *Covert Shores*, February 22, 2019, http://www.hisutton.com/Poseidon_Torpedo.html [Accessed September 25, 2020] 42

האסטרטגי הוא מוצא תווך (התת-ימי) שבו הוא חסין מכל מערכות ההגנה הקיימות כנגד טילים בליסטיים בין-יבשתיים (ABM). טרם הובהרה השיטה שבה הוא יכול לפגוע במטרות כוח (ערים), ובמיוחד לא ידוע מסלולו הסופי של הטורפדו.

איור 6: טורפדו רוסי בעל ראש גרעיני מסוג Kanyon Status-6

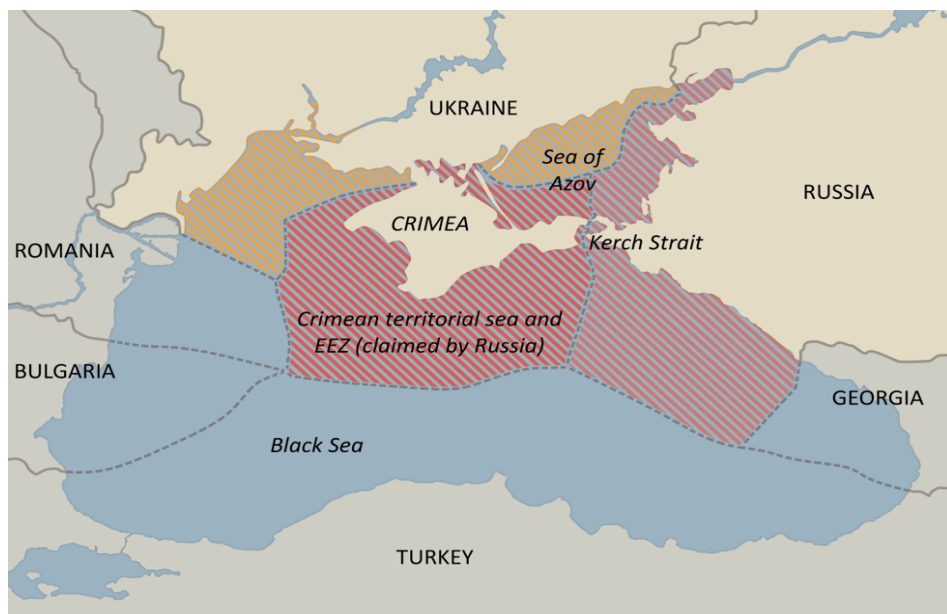
החלק הימי של המערך הגרעיני הרוסי (Nuclear Triad) משודרג אף הוא, הן מבחינת הצוללות והן מבחינת אמצעי השיגור שלהן. הצוללת הבליסטית הגרעינית החדשה מסוג בוריי (Borei class Ssubmarine), שהתחילה בשנת 2020 את ניסויי הים שלה, נמצאת בעיכוב של שנתיים ביחס לתכנון, וכאשר תוכנס לשירות מבצעי פעיל היא תחומש בטילים בליסטיים מסוג בולאוזה (Bulava SS-N-32).⁴³ כדי לשמור על הסד"כ הקיים שודרגו בה בעת הצוללות הישנות מסוג דלתא (Delta IV), וצוידו בטילים בליסטיים מסוג SS-N-23, שהם טילים בין-יבשתיים לטווח של 8,200 ק"מ, מונעים בדלק נוזלי, ומסוגלים לשאת מתעד גרעיני עם ראשי נפץ מתפצלים בחדירה.⁴⁴

הממד הימי בסכסוך עם אוקראינה: ב-25 בנובמבר 2018 התרחשה תקרית בין-לאומית קשה, כאשר משמר החופים הרוסי הפדרלי של שירות הביטחון (FSB) ירה והשתלט על שלוש ספינות של חיל הים האוקראיני, שניסו לעבור מהים השחור לים אזוב דרך מצר קרץ' (Kerch Straits) בדרך לנמל מריאפול (Mariupol). מצר קרץ' הוא נתיב המים בין רוסיה היבשתית לחצי האי קרים שרוסיה סיפחה מאוקראינה בשנת 2014. המצר משמש כשער לים אזוב הגובל ברוסיה ואוקראינה (איור 7). אמנה דו-צדדית מקנה לשתי המדינות את

Maxim Strachak, The Borei-A SSBN: How Effective Is Russia's New Nuclear Submarine? 43 The Jamestown Foundation, *Eurasia Daily Monitor*, June 16, 2020, <https://jamestown.org/program/the-borei-a-ssbn-how-effective-is-russias-new-nuclear-submarine>

SS-N-23 "Skiff", CSIS Missile Defense Project, <https://missilethreat.csis.org/missile/ss-n-23> 44 [Accessed September 25, 2020]; Julian Cooper, How much does Russia spend on nuclear weapons? SIPRI, October 1, 2018, <https://sipri.org/commentary/topical-backgroundunder/2018/how-much-does-russia-spend-nuclear-weapons>

הזכות לסיור במים. זהו גם האתר של גשר חדש באורך של 19 ק"מ שנבנה על ידי רוסיה כפרויקט יוקרה רוסי, ועלותו הוערכה בכ־4 מיליארד דולר. מאז הסיפוח של חצי האי קרים הגדילה רוסיה משמעותית את נוכחותה הצבאית באזור.⁴⁵ מצר קרץ' הפך לנקודת חיכוך צבאית שבה נתפסו 24 אנשי שירות אוקראינים, יחד עם שלוש הסירות שלהם, ונלקחו למעצר רוסי. המלחים וגם הסירות הוחזרו לאוקראינה בסתיו 2020, לאחר חודשים רבים שבהם שהו במעצר ברוסיה.

איור 7: מצר קרץ' – שטחי הים והריבונות

במהלך התקריות עצמן נמנעו כוחות נאט"ו, או הצי השישי האמריקני מלסייע לאוקראינים, אך בשנה האחרונה האיצה ארצות הברית את סיועה לכוחות הימיים של אוקראינה. ביוני 2020 הודיע משרד החוץ האמריקני שאישר מכירה של עד 16 סירות סיור מדגם 6 (Mark VI patrol boat) לאוקראינה. ספינות סיור אלו מצוידות במקלעים מכוונים מערכת אופטית המשמשת את צי ארצות הברית ללחימה בנהרות ומים מוגבלים. שווי העסקה הוא 600 מיליון דולר, שמתוכם 250 מיליון דולר מוענקים לאוקראינים כסיוע חוץ. חיל הים האמריקני

45 Andrew Roth, Kerch strait confrontation: what happened and why does it matter? *The Guardian*, November 27, 2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/nov/27/kerch-strait-confrontation-what-happened-ukrainian-russia-crimea>

מסייע לאוקראינה גם בפיתוח יכולות המודיעין שלה כדי לשפר את יכולותיה לבצע סיורים, ולבנות תמונה ימית ואווירית בים השחור וים אזוב.⁴⁶

נאט"ו העניקה לאוקראינה ביוני 2020 מעמד של "שותף בהזדמנויות משופרות" (Enhanced Opportunities Partner), מעמד המוקנה למדינות כמו שוודיה, פינלנד, גאורגיה, אוסטריה וירדן. משמעותו של מהלך זה היא שלאוקראינה תהיה גישה משופרת לתוכניות ותרגילי שיתוף פעולה ושיתוף מידע נוספים, כולל לקחים המתפרסמים בסיומם של התרגילים. יודגש שכוחות הצי של ארצות הברית ונאט"ו מקיימים מעת לעת סיורים שגרתיים בים השחור כחלק מפעילות חופש השיט באזור.

יצירת שיתופי פעולה ובניית קואליציה עם הצי הסיני: מאז 2014 פיתחו רוסיה וסין שותפות אסטרטגית, כולל מכירת ציוד צבאי מתקדם ותוכנית אינטימית יותר של תרגילים צבאיים דו־צדדיים ורב־צדדיים (Multi-Lateral). גם שיתוף הפעולה הכלכלי והדיפלומטי בין שתי המדינות התהדק, אם כי במידה פחותה יותר. סביר להניח ששיתוף פעולה דו־צדדי לא יתקדם לרמה של ברית מלאה בגלל הבדלים באינטרסים גאופוליטיים וא־סימטריות של כוח, ורוסיה תמשיך לסרב להכיר הכרה מלאה בעלייה הגאופוליטית של סין.⁴⁷ פעולות של ארצות הברית ללחוץ הן על רוסיה והן על סין משפיעות על קירוב שתי המדינות. התמרונים הימיים המשותפים שנערכים נושאים בדרך כלל מסר לעומתי לארצות הברית, ומורכבותם הולכת ועולה בהדרגה. עם זאת, נמתחה ביקורת על היות התרגילים "שבלוניים" יתר על המידה ומתואמים בצורה גרועה, כמו גם על המשך היעדר מבנה פיקודי משותף.⁴⁸ מסר לעומתי מהסוג הזה כלפי ארצות הברית הופגן בשלהי דצמבר 2019 באימון ימי מקיף שנערך במפרץ עומאן, שתכליתו תואמת למתאר שיתוף הפעולה שצוין לעיל, ופרט לכלי שיט מהצי הרוסי והסיני השתתפו בו גם כלי שיט מהצי האיראני.⁴⁹ מטרת האימון המשותף היא להפגנת נוכחותן ועוצמתן של רוסיה וסין למול הקואליציה בהובלת ארצות הברית כנגד איראן.

46 David B. Larter, After a Kerch Strait confrontation, the US beefs up Ukraine's maritime forces, *DefenseNews*, July 2, 2020, <https://www.defensenews.com/naval/2020/07/02/after-the-kerch-strait-confrontation-the-us-moves-to-beef-up-ukraines-maritime-forces>

47 Dmitry Gorenburg, An Emerging Strategic Partnership: Trends in Russia-China Military Cooperation, *George C. Marshall, European Center for Security Studies*, April 2020, Number 054, <https://www.marshallcenter.org/en/publications/security-insights/emerging-strategic-partnership-trends-russia-china-military-cooperation-0>

48 Andrej Krickovic, The Symbiotic China-Russia Partnership: Cautious Riser and Desperate Challenger, *Chinese Journal of International Politics*, Vol. 10, No. 3, 2017, pp. 299–329

49 Ben Westcott and Hamdi Alkhshali, China, Russia and Iran hold joint naval drills in Gulf of Oman, *CNN Digital Expansion* 2017, December 27, 2019, <https://edition.cnn.com/2019/12/27/asia/china-russia-iran-military-drills-intl-hnk/index.html>

בתחום ייצוא מערכות נשק ימיות רוסיה עדיין משמשת ספק כלי שיט ואמצעי לחימה מתקדמים לציים רבים, לרבות הצי ההודי, שלמרות התקרבותו לצי ארצות הברית ממשיך לשמור על מערכת יחסים מיוחדת עם הצי הרוסי. המערכות הימיות מהוות 8% מכלל ייצוא מערכות הנשק של תעשיית הנשק הרוסית אשר סך הייצוא שלה בשנת 2019 עמד על 13 מיליארד דולר.⁵⁰ מכירות אלה חשובות מאוד לכלכלה הרוסית שביצועיה אינם טובים.

פעילות הצי הרוסי במזרח הים התיכון: כפי שכבר צוין בדוח השנתי הקודם, האסטרטגיה של רוסיה בים התיכון מתמקדת בשלוש מטרות עיקריות: ניצול מעמדו הגאוגרפי של הים התיכון לשיפור ביטחונה של רוסיה, שימוש במעמדה של רוסיה בים התיכון להגדלת מעמדה כמעצמה עולמית אלטרנטיבית לארצות הברית ותמיכה במשטר הסורי של הנשיא אסאד.

מאפיין מרכזי באסטרטגיה זו הוא מיקום כוח צבאי אמין בים התיכון. כוח קבוע באזור חשוב לכמה יעדים רוסיים, כולל הגנה על גישות רוסיות וצמצום הפגיעות של רוסיה להפתעות.⁵¹ כדי להשיג יעד זה התערבה רוסיה באופן מעמיק מאוד במלחמת האזרחים בסוריה, והייתה אינסטרומנטלית בגישה לסייע להצלת משטר אסד. הדבר גם התבטא במשא ומתן הגרעיני באיראן, כאשר לעיתים היא תמכה בלחץ על איראן, ולעיתים הגנה על איראן באו"ם. רוסיה הצליחה לנסח חוזה חדש לחמש מדינות הים הכספי, כולל קביעת זכויותיהן החופיות (Littoral Rights),⁵² והיא ניהלה משא ומתן לסיום מלחמת האזרחים בסוריה.

בתמורה לתמיכתה הצבאית המכריעה במשטר הנשיא אסד זכתה רוסיה לגישה בסוריה ובשליטה על בסיסים צבאיים משודרגים ("בסיסי מים חמים") – בסיס חיל הים של טרטוס ובסיס האוויר חמימים.⁵³ מאותם בסיסים היא יכולה להקרין כוח למזרח התיכון, לבלקן ולאורך כל האגן המזרחי של הים התיכון. אם יתרחש בעתיד סכסוך ימי אזי רוסיה הממוקמת באזור תהיה מסוגלת לבצע אסטרטגיה למניעת גישה לשטח (Area Denial) נגד ארצות הברית.

⁵⁰ ,Russia makes \$13 billion worth of arms sales in 2019, *Defence.AZ*, December 17, 2019 [http://defence.az/ru/news/140079/russia-makes-\\$13-billion-worth-of-arms-sales-in-2019](http://defence.az/ru/news/140079/russia-makes-$13-billion-worth-of-arms-sales-in-2019)

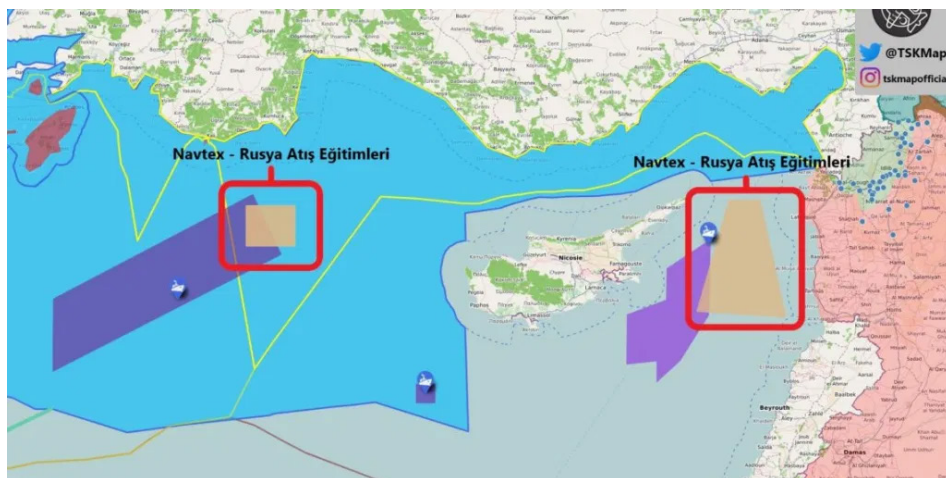
⁵¹ Dmitry Gorenburg, Russia's Naval Strategy in the Mediterranean, *Davis Center for Russian and Eurasian Studies*, Harvard University, September 18, 2019 <https://russiamil.wordpress.com/2019/09/18/russias-naval-strategy-in-the-mediterranean>

⁵² Andrew E. Kramer, "Russia and 4 Other Nations Settle Decades-long Dispute Over Caspian Sea," *The New York Times*, August 12, 2018

⁵³ Yuliya Talmazan, "Russia establishing permanent presence at its Syrian bases: minister of defense," *NBC News*, December 26, 2017 ("Putin added ... that while Russia might be drawing down much of its forces, its military presence in Syria was a permanent one and .that it would retain enough firepower to destroy any Islamic State comeback.")

הצי הרוסי במזרח הים התיכון מתבסס בעיקרו על צי הים השחור, וגודלו נע בין 8–15 כלי שיט מסוגים שונים. הרוסים מקפידים על ביצוע תרגיל של הצי הרוסי במזרח הים התיכון לפחות אחת לשנה בחודש ספטמבר. גם ב־2020 הודיעו הרוסים על סגירת שטחים לתרגיל ירי דו־שלבי של רוסיה במזרח הים התיכון שהתקיים בספטמבר 2020 (איור 8). שני האזורים חופפים משום מה את האזורים שבהם טורקיה עורכת חיפושים סיסמיים למציאת מאגרי גז, והם במחלוקת עם קפריסין ויוון. אתר חיל הים הטורקי התייחס לסגירת השטחים לקראת התרגיל, וציין שטורקיה הפצירה במוסקווה לא להתערב במחקרים סיסמיים של ספינות סקר טורקיות הנערכים מדרום לאי היווני קסטלוריזו (Kastellorizo) וממזרח לקפריסין. אך גורמים בלתי רשמיים ברוסיה הגיבו שהתרגילים הם מפגן כוח מצד רוסיה נגד נאט"ו, ולא מאמץ לגבות את טורקיה בסכסוך שלה עם יוון וקפריסין בנוגע למים הכלכליים באזור.⁵⁴

איור 8: אזורי השטחים הסגורים לתמרון הימי הרוסי במזרח הים התיכון בספטמבר 2020

במהלך שנת 2020 שימשה סוריה קרש קפיצה רוסי לפעולות הרוסיות בלב, שם נמשכת מלחמת האזרחים, כולל פריסת מטוסים לתמיכה בקבוצת וגנר (Wagner PMC Group). קבוצת וגנר היא ארגון צבאי רוסי המתואר לעיתים כחברה צבאית פרטית. הקבוצה מבצעת ב'קבלנות' פרויקטים בעלי אופי צבאי ברחבי העולם, כולל מעורבות בקרבות

Selcan Hacaoglu and Henry Meyer, Russia to Hold Naval Exercise in Mediterranean Amid Tensions, *Bloomberg*, September 3, 2020. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-09-03/russia-will-hold-naval-exercise-in-mediterranean-turkey-says>; Boyko Nikolov, what is Putin preparing in the Mediterranean? Russia began exercises, but against whom? *BulgarianMilitary.Com*, August 24, 2020? <https://bulgarianmilitary.com/2020/08/24/what-is-putin-preparing-in-the-mediterranean-russia-began-exercises-but-against-whom>

באזורי סכסוך. קבוצת וגנר נלחמת כבר חודשים באזור מערב לוב כדי לתמוך בח'ליפה הפטר (Khalifa Haftar) ונגד הכוחות הטורקיים המגבים את ממשלת ההסכם הלאומי (Government of National Accord – GNA) היריבה. במהלך הלחימה השתמשו קבוצות אלה בטקטיקות סמויות ובכוחות אוויר רוסיים. מכון וושינגטון מעריך כי "מוסקבה אומנם תעמוד בפני אתגרים רבים אם תנסה לבסס יכולות התקפיות קבועות ואסטרטגיה של מניעת גישה או הכחשת שטח (Anti Access/Area Denial – A2Ad) בלוב כמו בסוריה, אך פעולותיה הסמויות עד כה מראות מחויבות לשחק את המשחק הארוך נגד נאט"ו במזרח הים התיכון".⁵⁵ עם זאת ראוי לזכור כי נקיטת אסטרטגיה של מניעת גישה והכחשת שטח בלוב תהיה מהלך אסטרטגי לא פשוט, ומצבה של רוסיה בלוב איננו דומה למצבה בסוריה. במילים אחרות, בניגוד למשטר אסד, הממשלה המוכרת בלוב מעולם לא הזמינה את רוסיה להיכנס למדינה, ולכן אילצה את פוטין לנקוט פעילויות סמויות יותר. מוסקבה מתמודדת גם עם התנגדות קשה יותר בלוב, שכן הסיוע של טורקיה בלוב שהוא מנוגד לזה של רוסיה, שינה את מאזן הכוחות לטובת ה-GNA, ופעילות רוסית נגד טורקיה תדרוש מרוסיה מאמץ מסוג אחר. אומנם בעבר הצליחה רוסיה לסכל פעילות של נשיא טורקיה רג'פ טאיפ ארדואן כנגד הכורדים בצפון סוריה באמצעות איום של פליטים סורים נוספים מאידליב שינועו לטורקיה. אולם בסופו של דבר לא פוטין וגם לא ארדואן רוצים התנגשות ישירה, ובמקום זאת, הם ממשיכים לשתף פעולה במידת האפשר ולנהל עסקאות אד-הוק. מוסקווה אינה מחויבת למנהיג האופוזיציה הפטר כפי שהיא מחויבת לאסד, ולכן היא עלולה לזנוח אותו אם הלחץ מצד טורקיה או שחקנים אחרים באזור יגדל מדי.

לסיכום, הים התיכון ימשיך למלא תפקיד מפתח באסטרטגיה של חיל הים הרוסי בגלל חשיבותו האסטרטגית כמקום גישה לדרום אירופה, המזרח התיכון וצפון אפריקה. מבחינת רוסיה הים התיכון מסמל את התחרות הגדולה יותר בין מוסקווה לווישינגטון. על ידי בניית כוחותיה הימיים רוסיה מקווה למנוע את הגישה של נאט"ו לאזור, להגן על האגף הדרומי של רוסיה, ולסייע כפטרון למדינות החסות הנוכחיות והפוטנציאליות שלה באזור. עם זאת, תחזוקת הכוחות במזרח הים התיכון עדיפה לאסטרטגיה הרוסית פחות מאשר הגנה על המולדת. שמירה על נוכחות ימית בים התיכון היא אסטרטגיה יעילה יותר עבור הצי הרוסי מאשר הניסיון להתחרות עם הצי האמריקני בים הפתוח ("מים כחולים"), מכיוון שלרוסיה אין משאבים או שאיפות גלובליות לאתגר את העליונות האמריקנית ברחבי העולם, ולהתחרות עם הצי האמריקני במשימות הקרנת כוח (Power Projection) מסורתית וכוחות משלוח (Expeditionary Forces) בים התיכון. צי המורשת של רוסיה של ספינות

Anna Borshchevskaya, Russia's Military Activity in the East Mediterranean Echoes 55, Its Approach to Syria, *The Washington Institute, Policy Watch* 3334, June 17, 2020 <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/russias-military-activity-in-the-east-mediterranean-echoes-its-approach-to>

שטח מהתקופה הסובייטית ימשיך להתמקד בהקרנת מעמד (Status Projection), ביצוה ביקורי נמל ופעילויות דומות כדי להקרין דימוי של מעצמה גדולה. ההתמקדות של מוסקבה בפיתוח והגדלת שיטת הים התיכון היא אפוא יעד מוגבל להשגה, אך תואם היטב את יעדי מדיניות החוץ של רוסיה באזור.⁵⁶ לרוסים יש אג'נדה משלהם במזרח הים התיכון, והם אינם מעוניינים בהגדלת ההשפעה הטורקית באזור הזה, שכן הם עלולים להפסיד לקוחות מסורתיים בו ושליטה ימית על נתיבי השיט אל תעלת סואץ וממנה.

הכוחות הימיים של הברית הצפון אטלנטית – נאט"ו

בשנת 2020 ערכה נאט"ו פעילות מבצעית של כוחותיה באפגניסטן, קוסובו והים התיכון. מדינות האיחוד האירופי דחו בתחילת שנת 2020 את בקשתה של ארצות הברית שאירופה תעזוב גם היא את הסכם הגרעין עם איראן (למעשה מדובר על צרפת וגרמניה שהן צד להסכם). שר החוץ של האיחוד האירופי, ז'וזף בורל (Josep Borrell), אף הצהיר שהאיחוד ישאף לקיים את הסכם הגרעין עם איראן כל עוד איראן תדבק בהתחייבויותיה.

מדיניות ואסטרטגיה: מפגש שרי ההגנה של נאט"ו שנערך ב-14 במאי 2020 היה ההתכנסות המקוונת הראשונה אי פעם של שרי ההגנה של נאט"ו בהיסטוריה של 71 שנים. המפגש הוקדש השנה לתגובת הברית הצפון אטלנטית למגפת הקורונה והפעולות באפגניסטן ובעיראק. ביוני 2020 התקיים מפגש מקוון נוסף שבו גם נסקרה המוכנות של נאט"ו להתמודד עם הגל השני של נגיף הקורונה. כמו כן נידונו במפגש ההשלכות הביטחוניות של סד"כ הטילים של רוסיה שהולך וגדל בכמותו, לרבות טילים בעלי שימוש כפול (Dual Use) גרעיני וקונבנציונלי. במפגש אימצו המדינות המשתתפות חבילה מהותית ומאוזנת של צעדים פוליטיים וצבאיים לאתגרים אלה. כדי להכין תוכנית רב-שנתית לעשור הקרוב, ובמיוחד עם ההיבטים הפוליטיים של תוכנית מהסוג הזה, מינה המזכיר הכללי של נאט"ו צוות מומחים מעשר מדינות שונות שיסייעו בידו להכין תוכנית זו, שמן הסתם לאחר שתאושר על ידי חברות נאט"ו תהווה את התפיסה האסטרטגית (Strategic Concept) החדשה של הארגון.⁵⁷

שלוש משימות הליבה של נאט"ו שהוגדרו בתפיסה האסטרטגית לשנת 2010 הן: הגנה קולקטיבית, ניהול משברים וביטחון שיתופי. משימת ההגנה הקולקטיבית שלטה במהלך המלחמה הקרה. ניהול משברים היה תגובה לטרור ולאיומים אחרים שנבעו מהמזרח

Dmitry Gorenburg, Russia's Naval Strategy in the Mediterranean, *Davis Center for Russian and Eurasian Studies* Harvard University, September 18, 2019 <https://russiamil.wordpress.com/2019/09/18/russias-naval-strategy-in-the-mediterranean>

Secretary General appoints group as part of NATO reflection process, *NATO News*, 31 Mar. 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_174756.htm

התיכון הכאוטי וצפון אפריקה. **ביטחון שיתופי** התמקד בחיזוק השותפויות להפחתת חוסר היציבות בקרב חברות נאט"ו. חלף עשור מאז הגדרת המשימות, ולדעת מומחים העוסקים בנושא מן הראוי שנאט"ו תגדיר לעצמה משימה נוספת, והיא **שמירת היציבות** שלא תוגבל רק לאירופה, אלא גם באזורים נרחבים אחרים בעולם. משימה זו יכולה לכלול בין היתר שמירה על חופש השיט ומעבר ללא הפרעות בנקודות משנק; ריסון הפעילות הצבאית בחלל ובקוטב הצפוני; בלימת פעולות סייבר שמערערות את יציבות המדינות. נורמות בין לאומיות קיימות עבור חלק ניכר מהאתגרים הגלובליים, ותפקיד נאט"ו, לדעת גורמים אלה, יהיה לאחד ולחזק את הנורמות הללו.⁵⁸

כמה אירועים השפיעו בשנה האחרונה על הברית הצפון אטלנטית בכלל, ועל הכוחות הימיים שלה בפרט:

- מערכת יחסים מתוחה יותר של מדינות הברית עם ארצות הברית תחת נשיאותו של דונלד טראמפ (יותר מאשר בכל עת מאז תום מלחמת העולם השנייה). גם אם מדיניות ארצות הברית והאיחוד האירופי אינן בקונפליקט ישיר, המדיניות הבלתי נצפית והחד צדדית (Unilateral Policy) של הנשיא טראמפ יצרה אתגרים עבור האיחוד האירופי (כולל הודעתו על פינוי חיילים אמריקנים המוצבים על אדמת גרמניה).
- התמודדות במזרח אירופה עם רוסיה אסרטיבית יותר ויותר, המבקשת לנצל את הקרע בתוך האיחוד האירופי ונאט"ו, ולהגדילו באמצעות טיפוח תנועות פופוליסטיות ימניות ושימוש במערכות של דיסאינפורמציה, כמו גם להגדיל את כוחה הצבאי. כמו כן קיימת אי־ודאות באזור הים השחור וסביבתו לגבי מהלכים אפשריים נוספים של רוסיה באזור כולו, ובמיוחד באוקראינה.
- בעיות פנים בתוך מדינות האיחוד כמו העלייה בשנאת זרים, טרור ופשע רב־לאומי, כמו גם אתגרים חדשים ממרחב הסייבר.
- השפעת פרישתה של בריטניה מהאיחוד האירופי אך הישארותה בנאט"ו. ראוי לזכור כי לבריטניה תקציב הביטחון הגבוה ביותר בין חברות נאט"ו לאחר ארצות הברית, היא חברה קבועה במועצת הביטחון של האו"ם, הכוח הימי שלה הוא בעל יכולת מגוונות (כולל יכולת הרתעה גרעינית עצמאית). עם עזיבתה את האיחוד האירופי, 80% מהוצאות הביטחון של הברית צפויים להגיע מחברים שאינם מהאיחוד האירופי.
- התדרדרות ביחסים עם טורקיה, שמסיטה אף היא את פעילותה למזרח ומתעניינת ברכש מערכות נשק רוסיות, כמו גם הסכסוך של טורקיה עם יוון וקפריסין בנוגע לתיחום גבולות המים הכלכליים שלה.
- בחלק הדרומי של אירופה יצרו מלחמות האזרחים בסוריה ובלוב מצב של חוסר יציבות, ותרמו לחיכוכים בין חברות נאט"ו (לדוגמה צרפת ואיטליה) לגבי דרך הטיפול במשברים אלו.

Hans Binnendijk and Timo S. Koster, NATO needs a new core task, *DefenseNews*, July 22, 2020, <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2020/07/22/nato-needs-a-new-core-task>

המענה המבצעי הימי: הכוח הימי האירופי (EuroMarFor – EMF) הוא כוח צבאי קבוע שמטרתו היא לערוך מבצעים ימיים, אוויריים ואמפיביים. הכוח נמצא בכוננות להפעלה של חמישה ימים מקבלת פקודה. הוא הוקם בשנת 1995 למילוי משימות שהוגדרו בהצהרת פיטרסברג, כגון שליטה בים, משימות הומניטריות, פעולות שמירת שלום, פעולות תגובה למשבר ואכיפת שלום. נאט"ו פועלת על פי האסטרטגיה הימית שלה, המגדירה גם את הפרמטרים של הפעילות הימית של נאט"ו (הגנה הקולקטיבית, ניהול המשברים, הביטחון המשותף והביטחון הימי). נאט"ו מפעילה כוחות ימיים קבועים שאמורים לאפשר לה יכולת תגובה ימית מיידית. הפיקוד הימי של הברית (MARCOM) ממוקם בנורת'ווד, מידלסקס, בריטניה (Northwood Headquarters, Middlesex, United Kingdom) ומפקדה הוא גם המפקד הימי של הפיקוד (COM MARCOM) וגם המומחה הימי של נאט"ו האחראי על ייעוץ בענייני ים לרמה האסטרטגית, שהיא מפקדת בעלות הברית במונס (Mons), בלגיה.

בהתאם לכך ולאירועים האחרונים שצוינו לעיל, אמורה נאט"ו להתמודד בעתיד הקרוב עם שורה של אתגרים ביטחוניים:

- האתגרים שיוצרת רוסיה ומורכבותם, גם אם לא כאויב, אך כיריב מר.
- האתגרים המורכבים של מלחמת האזרחים בסוריה ובלוב והמתחות באגן המזרחי של הים התיכון.
- העמקת חוסר היציבות בחוף הדרומי של הים התיכון לרבות המצב בלוב.
- בצפון – העלייה בחשיבותו של אזור הים הצפוני והים הבלטי וחשיבותם לביטחון של נאט"ו.

למרות שתהליך עזיבתה של בריטניה את האיחוד האירופי טרם הושלם, ברור כבר כעת שהשתתפותה הפעילה בנאט"ו תימשך. עם זאת, כבר בשעה זו עולים נושאים שיצריכו הסדרה, כמו לשמור על אחריותה הבלעדית של בריטניה לאחר עזיבתה את האיחוד לסיור במים הכלכליים הבלעדיים שלה (EEZ), ולא להתחלק במשימה זו עם שאר מדינות האיחוד. במסגרת ההסכמים הקיימים כל מדינות האיחוד האירופי מורשות גישה חופשית למים הטריטוריאליים של המדינות החברות יותר מ־12 מילים ימיים מהחוף. לאחר עזיבת האיחוד האירופי תצטרך בריטניה לנהל משא ומתן על כל גישה חופשית למים הטריטוריאליים מחדש.⁵⁹

היעדר מעורבות נאט"ו במלחמת האזרחים בסוריה: השלמת הנסיגה של הכוחות האמריקניים האחרונים שנשארו במובלעת הכורדית בצפון מזרח סוריה במחצית אוקטובר 2019, וההסכמה להתערבות הטורקית באזור ליצירת אזור חיץ בין טורקיה לסוריה, השאירה את

UK Won't Be Able to Protect Its Waters After Brexit, Former Navy Chief Says, *Sputnik*, 59, September 2, 2018

<https://sputniknews.com/military/201809021067680056-uk-scallop-wars-no-navy>

המהלכים האסטרטגיים באזור, בעיקר לשיקולן של רוסיה יחד עם טורקיה ואיראן. בקרב חברות נאט"ו אין עמדה אחידה כיצד לפתור משבר זה בין טורקיה לחברות נאט"ו האחרות. לדוגמה, נורווגיה, גרמניה והולנד הצהירו שיפסיקו את מכירת הנשק לטורקיה. ארדואן איים שהוא עלול "לפתוח את השערים, ולשלוח 3.6 מיליון פליטים לאירופה", וראש ממשלת יוון, קריאקו מיצוטאקיס (Kyriako Mitsotakis), שכנתה של טורקיה העלולה להיות הראשונה להיפגע ממהלך כזה, קרא לנאט"ו להיערך למצב, והגביר את הסיורים הימיים בים האגאי.⁶⁰

פעילות כוחות נאט"ו בים השחור: מאז שרוסיה סיפחה בשנת 2014 שטחים מאוקראינה בחצי האי קרים, הגדילה נאט"ו את נוכחותה בים השחור. במהלך שנת 2020, ולמרות מגפת הקורונה, המשיכו כלי שיט של נאט"ו לסייר בים השחור. קבוצה משימתית מספר 2 של נאט"ו (SNMG2) וקבוצה משימתית של שולות מוקשים של נאט"ו (SNMCMG2) נכנסו ביולי 2020 לים השחור כדי לערוך פעולות שגרתיות נוספות, ולהשתתף בשני תרגילים אזוריים שאורגנו על ידי חיל הים הבולגרי והאוקראיני. מפקד קבוצת המשימה הכריז כי "הביקור הזה בים השחור הוא דוגמה נוספת של ההתחייבויות האזוריות המתמשכות של נאט"ו עם בעלות הברית והשותפים שלנו".⁶¹ ייתכן שסיורים אלה תורמים להגברת המודעות הימית של כוחות נאט"ו בכל הקשור לאזור הים השחור, אך אין בהם משום השפעה על המדיניות של רוסיה כלפי אוקראינה באזור, כפי שהתבטאה לאחרונה בעימות שבין הכוחות הימיים של רוסיה לאוקראינה במצר קרץ', ותוארה בפרק הדין בצי הרוסי.

מבצעי שומר ים (Sea Guardian): לאחר ועידת ורשה בשנת 2016 הוחלט להפסיק את מבצעי "המאמץ האקטיבי" (Active Endeavour) ולהפעיל במקומם את "מבצעי שומר הים" בסינרגיה עם מבצע "סופיה" (Operation Sophia), ובתאום עם פעילויות משמר החופים האיטלקי. המבצע נועד לאפשר לנאט"ו יכולת תגובה מבצעית מיידית באזור הפעולה של הכוח בים התיכון. הפעולה הוטלה על קבוצת המשימה השנייה של נאט"ו (Standing NATO Maritime Group 2 - SNMG2), המורכבת בדרך כלל מ-4–6 כלי שיט בסדר גודל של פריגטה – משחתת, ואשר החל מ-10 במאי 2020 מקיימת מבצעים מסוג זה בים התיכון. קבוצת המשימה ביצעה פעילויות שונות, כגון מעקב אחר תנועת אוניות סוחר, ניתוח נתוני מערכת זיהוי אוטומטית (AIS) ותשאול ספינות חשודות. פעילות זאת סייעה לבניית תמונה מקיפה של הסביבה הימית באזור. מאז החלה תמיכת SNMG2 במבצע "שומר הים", ביצעה הקבוצה את פעילותה במזרח הים התיכון, וסיירה מול תעלת סואץ, לפני שנכנסה למרכז הים התיכון וליים האגאי, בד בבד עם פיקוח על תנועת אוניות סוחר

60 Turkey's relationship with NATO tested over Syria operation, *BioReports*, October 14, 2019 <https://bioreports.net/turkeys-relationship-with-nato-tested-over-syria-operation>

61 Public Affairs Office at MARCOM, NATO forces return to the Black Sea, *NATO news*, July 14, 2020, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/nato-forces-return-to-black-sea>

אל מזרח הים התיכון וממנו. המבצעים משפרים את המודעות הכללית הימית המצבית (Maritime Domain Awareness) להגברה ולשמירה על הביטחון של כל הים התיכון.

מערכת היחסים של טורקיה עם נאט"ו: הפעילויות האגרסיביות של טורקיה במזרח הים התיכון הביאו לכך שטורקיה, החברה בנאט"ו, כונתה על ידי הניו־יורק טיימס בשם "טורקיה – הפיל שבחדר" עבור חברות נאט"ו ("Turkish Aggression Is NATO's 'Elephant in the Room").⁶² מהלכיה האחרונים של טורקיה הכוללים בין היתר מהלכים חד־צדדיים והצהרות עימות, מהווים בהכרח אתגר למדינות כמו יוון, קפריסין, ישראל, מדינות האיחוד האירופי, ארצות הברית ונאט"ו בכללותה.⁶³ **צרפת** התלוננה שבמהלך סיור של הפריגטה הצרפתית באזור קפריסין, ובעת עצירת ספינה חשודה שהובילה ציוד מטורקיה ללוב בהתאם לאמברגו הנשק שהוטל על ידי האו"ם על לוב, התערבה פריגטה טורקית ששהתה באזור, ונעלה על הספינה הצרפתית את מכ"ם בקרת האש שלה שלוש פעמים בפרקי זמן שונים (Ping). במובן התפעולי, פעולה מסוג זה עלולה בהמשך להוביל גם לפתיחה באש, וזוהי פעולה אגרסיבית מאוד מבחינה סמלית. הצרפתים התלוננו שטורקיה מנסה לאפשר מסירת נשק לממשלה שבטרופולי, פעולה הנוגדת את החלטת מועצת הביטחון של האו"ם, ותיארה את פעולות הספינה הטורקית כ"תוקפניות ביותר" ו"בלתי מקובלות על ידי חברה בנאט"ו נגד ספינת חברה אחרת בברית". טורקיה הגיבה שצרפת הפרה את החלטות האו"ם ואת החלטות נאט"ו על ידי תמיכתה בכוחות המורדים של ח'ליפה הפטר נגד ממשלת ההסכם הלאומי הנתמכת על ידי האו"ם (GNA) בראשות פייז סראג'. כינוס שרי הביטחון של הברית באוגוסט 2020 לא הביא למימוש רצונה של צרפת לגנות את הפעולה הטורקית, והגביר את המתח בין חברות הברית. **נשיא צרפת, עמנואל מקרון**, אמר כי "טורקיה מעוררת מתיחות" עם מה שכינה "החלטתה החד־צדדית לשלוח ספינת מחקר לסקר את קרקעית הים בחלק של מזרח הים התיכון שבתחום המים הכלכליים של יוון אשר רק ליוונים יש הזכות לנצל", ושלח כלי שיט מלחמתיים צרפתיים לקיים אימונים עם הצי היווני באזור.⁶⁴

טורקיה נמצאת בעימות קשה מול יוון (שגם היא חברת נאט"ו) בכל הקשור לתיחום המים הכלכליים. נשיא טורקיה חתם עם ממשלת ההסכמה הלאומית בלוב (GNA) על הסכם לתיחום המים הכלכליים של שתי המדינות בהתעלמות מזכויותיהן של יוון ושל קפריסין

Steven Erlanger, Turkish Aggression Is NATO's 'Elephant in the Room', *The New York Times*, 62 August 5, 2020, <https://www.nytimes.com/2020/08/03/world/europe/turkey-nato.html>

Marc Pierini, How Far Can Turkey Challenge NATO and the EU in 2020? *Carnegie Europe*, 63 January 2020, https://carnegieendowment.org/files/Pierini_Turkey.pdf

Anthee Carassava, France Sends Forces to Mediterranean as Greece, *Turkey Dispute Territory*, 64 August 14, 2020, <https://www.voanews.com/europe/france-sends-forces-mediterranean-greece-turkey-dispute-territory>

בנושא. הנושא עמד בפני עימות ימי כאשר שתי המדינות פרסו את הציים שלהן סמוך לאזור המריבה. לחצים שהפעילה גרמניה על טורקיה, ופעילותו של המזכיר הכללי של נאט"ו יאן שטולטנברג (Jens Stoltenberg), הביאו את שתי המדינות להחליט על הקפאת המצב. שטולטנברג הדגיש בדבריו מול ראש ממשלת יוון ונשיא טורקיה את החשיבות בפתרון המצב ברוח סולידרית של בעלות הברית, ובהתאם לחוק הבין-לאומי. לדבריו, משלחות צבאיות מיוון וטורקיה נפגשו פעמים רבות במטה נאט"ו בבריסל כדי ליצור מנגנוני נטרול של הסכסוך (De-Confliction Mechanisms) למניעת אירועים ותאונות בים או באוויר. המזכ"ל ציין את ההתקדמות בשיחות, והדגיש שנאט"ו מהווה פלטפורמה חשובה להתייעצויות בנושאי ביטחון משותף.⁶⁵ לדעת מומחים העוסקים במערכת היחסים שבין נאט"ו לטורקיה: "לטורקיה יש כיום זהות משולשת ביחסיה עם אירופה: שותף אסטרטגי לאירופה, במיוחד בתחום הכלכלי והמסחרי, בן שיח יריב במזרח הים התיכון והמזרח התיכון ושחקן שלילי בתוך נאט"ו".⁶⁶ האתגר של מנהיגי האיחוד האירופי בשנת 2020 הוא שילוב של הדיפת פעולותיה של טורקיה כאשר אלה מנוגדים לאינטרסים המרכזיים של האיחוד האירופי, עם שיתוף פעולה כשיש קרקע לפעולה משותפת. בניסיון לעשות זאת לא מצפה להם משימה קלה.⁶⁶

כפי שצוין, **הדוקטרינה של נאט"ו** איננה מעודכנת להתמודדות עם האתגרים שהתפתחו, ובמיוחד אלו **שבים התיכון**. בהתאם לכך החליטו מנהיגי המדינות בוועידת הפסגה של נאט"ו, שנערכה בוורשה ביולי 2016, לשנות את התוכנית המבצעית ותפיסת ההפעלה. לתוכנית המבצעית החדשה (שהמירה את התוכנית המבצעית משנת 2001, ונקראה Operation Active Endeavour) נקבע השם Operation Sea Guardian, ומטרתה הוגדרה כך: "שיתוף פעולה עם מדינות בעלות עניין בים התיכון להרתיע, למנוע פעילות טרור ולמזער (Mitigate) סיכונים אחרים לביטחון". המשימות שנקבעו לכוח זה הן: בניית תמונת מצב עדכנית של הפעילות בים התיכון ושמירתו כדי לסייע באיתור סיכונים ביטחוניים אפשריים, וביצוע שלוש משימות עיקריות: ערכות להתפתחויות ימיות, מניעת טרור ובניית יכולת תגובה.⁶⁷ המרכז השולט על כוחות המשימה ובונה את תמונת המצב נמצא ב־Northwood שבבריטניה.

האינטרסים השונים של חברות נאט"ו בלוב: במהלך שנת 2020 ועל רקע מלחמת האזרחים הנמשכת בלוב, התחדדו ביתר שאת האינטרסים המנוגדים של חלק מחברות נאט"ו שהפעילו כוחות בלוב. טורקיה לדוגמה, מספקת תמיכה מסיבית החיונית לממשלה

NATO Secretary General discusses Eastern Mediterranean with Prime Minister Mitsotakis, 65
NATO News, September 24, 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_178323.htm

Pierini, 2020, P. 11 66

Fact Sheet, Operation Sea Guardian, Allied Maritime Command Northwood UK, Media 67
Center, October 7, 2019, <http://www.mc.nato.int/media-centre/fact-sheets.aspx>

המוכרת בלוב (GNA), והצליחה באמצעות כוחות צבאיים לשנות ב־2020 את מאזן הכוחות בשטח. לעומת זאת, צרפת, כפי שצוין לעיל, פועלת בים בתוקף כדי לאכוף את האמברגו שהוכרז על לוב על ידי האו"ם.⁶⁸ החל משנת 2017 עסקו הצי ומשמר החופים האיטלקי בצורה אינטנסיבית במניעת הגעתם של זרם הפליטים מלוב לאיטליה, דבר שהיה מתואם מול ממשלת ההסכמה הלאומית בטרפולי, וגרם להפחתה תלולה בזרם המהגרים מחופי צפון אפריקה לדרום אירופה (פירוט נוסף ראו בסעיף העוסק בהגירה בנתיבי ים בפרק אודות ההתפתחויות הגלובליות). מבצע "סופיה" שנוהל על ידי הצי האיטלקי למטרה זו, גרם למחלוקת בין חברות הברית עקב חתימת ראש ממשלת איטליה פאולו גנטילוני (Paolo Gentiloni) באפריל 2019 על צו האוסר על ספינות סיור להציל אנשים בלב ים. הדבר הביא לכך שגרמניה הפסיקה את השתתפותה במשימה, וטענה שעמדת איטליה מערערת את חיוניות המבצע. לאחר שאיטליה סגרה את מימיה לסירות חילוץ וצדקה לא הצליחו מדינות אירופה להגיע להסכמה על השאלה אילו מדינות צריכות לאסוף את רוב הניצולים בים.⁶⁹ על רקע זה נוהלו שיחות דיפלומטיות בין חברות נאט"ו בברלין, גרמניה, שבסיומן הוחלט על הפסקת פעילותו של מבצע סופיה במתכונתו הנוכחית.⁷⁰

בצל האינטרסים המנוגדים של חלק ממדינות נאט"ו בלוב בשנים האחרונות, כפי שצוין לעיל, וללא מאמץ לגשר על ניגודי אינטרסים אלה, נטל את היוזמה המזכיר הכללי של נאט"ו יאן שטולטנברג, והודיע שנאט"ו תומכת באופן מלא בעבודת האו"ם למציאת פתרון פוליטי למשבר. לאחר ששטולטנברג שוחח בטלפון עם ראש ממשלת לוב פייז אל סראג "כדי לדון בהתפתחויות האחרונות במדינה", הוא הדגיש שצריך לגייס את תמיכת כל הפלגים היריבים בלוב וכל חברי הקהילה הבינלאומית, לתמוך בתהליך שהוא"ם מוביל, ולכבד את אמברגו הנשק של האו"ם. שטולטנברג גם הביע תמיכה בתהליך שמובילה גרמניה, נשיאת האיחוד האירופי, המשלים את מאמצי האו"ם להשיג שלום ויציבות בלוב.⁷¹

האם תוכל נאט"ו להתגבר על האינטרסים הצולבים של חברותיה בלוב ולקדם תהליכי פיוס והשלמה בין היריבים השונים – עוד חזון למועד.

68 מועצת הביטחון של האו"ם הטילה אמברגו נשק על לוב מאז פברואר 2011 המתייחס לאספקה או נשק וציוד צבאי ללוב וממנה. מאז ספטמבר 2011 מאפשרת מועצת הביטחון אספקת נשק לאותם גופים הנחשבים לממשלה הלובית המוכרת בעולם, תחילה מועצת המעבר הלאומית של לוב (NTC) וכיום ממשלת ההסכם הלאומי (GNA), מותנה שהאספקה תאושר על ידי ועדת הסנקציות.

69 Italy to 'block and seize' refugee rescue ship, *Aljazeera*, May 10, 2019, <https://www.aljazeera.com/news/2019/05/italy-seize-charity-ship-rescued-migrants-190510111404317.html>

70 Jacopov Barigazzi, Operation Sophia to be closed down and replaced new Libya naval mission ,will have a different name and area of operation, *Politics*, February 17, 2020 <https://www.politico.eu/article/operation-sophia-to-be-closed-down-and-replaced>

71 NATO Secretary General discusses eastern Mediterranean, Libya with Foreign Minister of Turkey, NATO News, 19 August 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_177523.htm

הצי המצרי

בשנת 2019 נכלל בפרסום השנתי של המרכז פרק שסקר בצורה מקיפה את הצי המצרי. שתי הסיבות שהובילו לכתיבת הפרק היו:

1. הראשונה, הצי נמצא בתהליך התחדשות והתעצמות שמציבות אותו ללא ספק כאחד הציים החזקים באזור המזרח התיכון. הצי עצמו פועל בשתי זירות עיקריות: הים התיכון והים האדום. בזירת הים האדום נמצא מול כמה אתגרים המסוגלים להשפיע על מצרים, ובמיוחד על השיט מהמזרח הרחוק ואליו, המתבצע באחת מנקודות המשנק הרגישות ביותר – תעלת סואץ.

2. השנייה, רכש של ארבע צוללות מגרמניה (בלי להתייחס לתהליך עצמו ולהיבטים הפוליטיים) האיר רק זווית אחת של תהליך התעצמות הצי המצרי, וקביעת עמדת מערכת הביטחון ביחס להתעצמות זו כחלק משמירת היתרון האיכותי (Qualitative Edge) שישראל צריכה לשמור במזרח התיכון.

האירועים שנוספו במהלך שנת 2020 והשפיעו על פעילותו של הצי המצרי היו בראש וראשונה ההתדרדרות שחלה במצב הפנימי בלוב. כמו גם המעורבות הטורקית שהביאה את מצרים לחשוש כי טורקיה, שמאז נפילת משטרו של מורסי נמצאת בסכסוך מדיני עם מצרים, עלולה להציב בנסיבות מסוימות כוחות טורקיים או שלוחים (Proxies) בגבולה המערבי של מצרים, ולסכן את ביטחון המשטר המצרי.

על רקע ההסכם שנחתם בסוף שנת 2019 בין טורקיה ללוב על חלוקת המים הכלכליים הבלעדיים (EEZ) שלהן, הכריזו יוון ומצרים על אזור המים הכלכליים של שתיהן, דבר המדגיש למעשה את הגבול המשותף שלהן, ומאתגר את שאיפות טורקיה ולוב לחקר הגז באזור, ואת ההסכם הימי המשותף שלהן. על פי האמנה שנחתמה ביניהן, רשאיות מצרים ויוון לחפש תועלת מרבית מהמשאבים הקיימים באזור כלכלי בלעדי, כולל עתודות נפט וגז.

על רקע המתיחות בין טורקיה למצרים והיריבות שהתעוררה בין הצי הצרפתי והטורקי (כפי שפורטה), ביצעו כוחות חיל הים המצריים והצרפתיים תרגיל ימי משותף בתחילת יולי 2020 במזרח הים התיכון. בתרגיל השתתפו שתי פריגטות מסדרת Aquitaine class (שנבנו הן לצי המצרי והן לצי הצרפתי), בעלות שטח חתך מכמ"י נמוך ביותר (Stealth). הן התמקדו בשיטות לארגון שיתוף פעולה לצורך יישום משימות לחימה נגד תצורות ימיות עוינות, וכן ביעדי שטח ואוויה. דובר הצי המצרי ציין כי "התרגילים נועדו להגביר את שיתוף הפעולה בין הכוחות המזוינים המצריים והצרפתיים באופן שתורם לשיפור כישורים ולשיתוף

בניסיון, וכן לשמירה על הביטחון והיציבות בים התיכון".⁷² באוגוסט 2020 ערכו חיל הים המצרי וחיל הים היווני תרגילים דו-צדדיים בים התיכון לאחר ביקור של הספינות היווניות בנמל באלכסנדריה. הצי היווני כלל פריגטות מדגם MEKO 200 והצי המצרי פריגטות מדגם 'אוליבר הזארד פרי' (Oliver Hazard Perry). התרגילים נערכו במסגרת תוכנית הפיקוד הכללי של הכוחות המזוינים המצריים להגברת שיתוף הפעולה הצבאי עם כל המדינות הידידותיות באזור. אין ספק שהמתיחות שהתרחשה במזרח הים התיכון בקיץ 2020 נוצלה לעריכת תרגילים ימיים משותפים וביקורי נמל ככלים בארגז הכלים של הדרג המדיני של מדינות שונות באזור.

איור 9: שתי הפריגטות מדגם Aquitaine בתרגיל המשותף הצרפתי-מצרי ביולי 2020 במזרח הים התיכון

כמו כן, קיימו כוחות הצבא המצרי בתחילת יולי 2020 תרגיל נחיתה אמפיבי רחב היקף בקרבת הגבול עם לוב. בתרגיל שנשא את השם HASM-2020 השתתפו כוחות מחיל הים וחיל האוויר המצרי, וצורפו אליהם גם עיתונאים מקומיים וכתבים ביטחוניים. הכוחות השתמשו בנושאת המסוקים 'עבדול נאצר' מדגם מסטראל (Mistral-class LHD) שסופקה למצרים על ידי צרפת, קורבטות מסוג Gowind, פריגטות פרי וצוללת תקיפה קונבנציונליות מדגם 209.⁷³

בים האדום חנך בתחילת שנת 2020 הצי המצרי בסיס חדש בנמל ברניס (Barnice) הנמצא בקרבת הגבול בין מצרים לסודאן, ואשר יהיה הבסיס שישמש כמרכז אספקה לצי הדרומי של מצרים. בטקס ממלכתי שנערך בהשתתפות הנשיא א-סיסי והפיקוד הצבאי הבכיר, ציינו הדוברים שהבסיס החדש מציב את הצי המצרי קרוב לכניסה הדרומית של ים סוף, מצר באב אל-מנדב ותימן. הבסיס גם מקדם את הצי המצרי קרוב יותר לקרן אפריקה, מקום

Dorian Archus, Egypt conducts large scale exercise HASM-2020, *Naval News*, July 19, 2020, <https://navalnews.net/egypt-conducts-large-scale-exercise-hasm-2020>

חשוב לביטחון הלאומי של מצרים ותעלת סואץ, כדי להגן על האינטרסים של מצרים בים האדום, ולתמוך בקואליציה בראשות סעודיה הנלחמת במורדים החות'ים בתימן הנתמכים על ידי איראן. נשיא מצרים עבד אל-פתאח א-סיסי, שחנך את הבסיס החדש, היה גם מי שפתח בשנת 2017 את מטה הצי במקום.⁷⁴

על רקע המתיחות הגוברת בדרום הים האדום ערך הצי המצרי בשנת 2020 כמה תרגילים משותפים עם ציים ידידותיים בזירת הים האדום: הפריגטה המצרית "סואץ" והפריגטה הספרדית "סנטה מריה" השתתפו במשחק המלחמה שערך הבסיס הצבאי ברניס באזור הצי הדרומי. האימון שיקף את יכולת ההתמודדות הגבוהה ויכולות הלחימה, כמו גם את המוכנות של כוחות הים המצריים. נערכו תרגילי הגנה כנגד תקיפה אווירית, תרגילים לחיזוק ההרתעה מהתקפה הימית, ותרגילי תספוק ותדלוק בים.

ב-22 בינואר 2020 התקיים בים האדום התרגיל הימי "מורגן-16" בין הצי המלכותי הסעודי לכוחות הצי המצריים. התרגילים נמשכו ימים אחדים, וכללו סדרת תרגילים משותפים בין שתי המדינות, ובהיקף רחב גם כאלה המעצימים את אמצעי הביטחון הימי באזור.

הצי המצרי מזהה ללא ספק את חשיבותו האסטרטגית של הים האדום למצרים, מבין כי אירועי טרור, פירטיות וחוסר ביטחון אחר שישרור בו, ובמיוחד באזור מצרי באב אל-מנדב, עלולים להשפיע משמעותית על כלכלתה וביטחונה של מצרים (לאור חלקם הגבוהה של תשלומי המעבר בתעלת סואץ מסך הכנסות ממשלת מצרים), ובהתאם לכך נערך להבטחת השיט באזור בכוחות עצמו, או בשיתוף ציים ידידותיים אחרים.

אין כל ספק בכך שהצי המצרי הפך לאחד הציים הדומיננטיים בפעילותו ובסדר הכוחות שלו, הן בים התיכון והן בים האדום.

שינויים במדיניות הביטחון והמשאבים המוקצים לכך במדינות נבחרות

ההוצאות לביטחון – מגמות כלליות

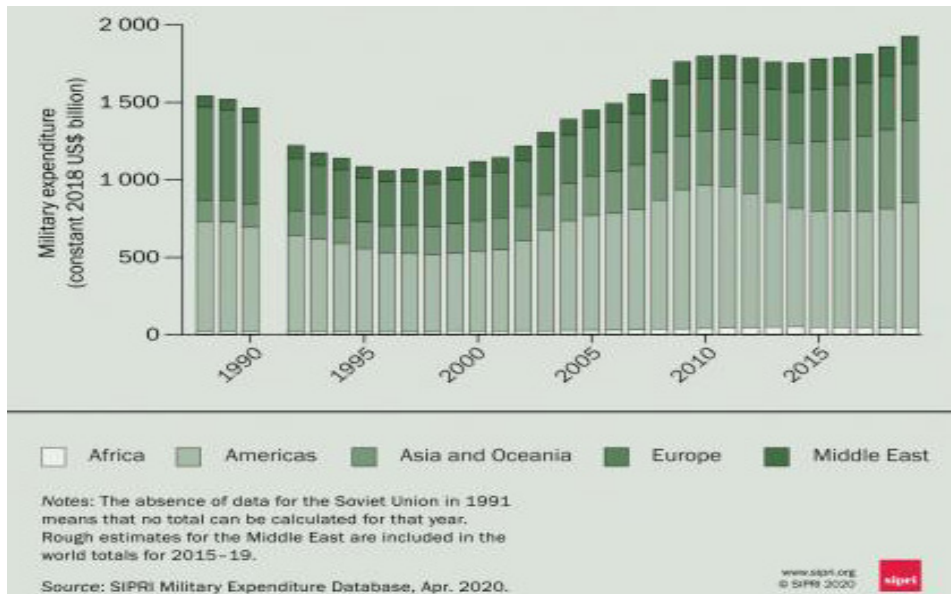
סך הכול ההוצאות הצבאיות העולמיות עלה בשנת 2019 ל-1,917 מיליארד דולר, על פי נתונים חדשים של המכון הבין-לאומי לחקר השלום בשטוקהולם (SIPRI). סך הכול ההוצאות הצבאיות לשנת 2019 הוא גידול של 3.6 אחוזים לעומת שנת 2018, והגידול השנתי הגדול ביותר בהוצאות מאז 2010. חמש המדינות עם ההוצאה הצבאית הגדולה ביותר בשנת 2019, שהיוו 62% מההוצאות, היו ארצות הברית, סין, הודו, רוסיה וערב

Hassan Abdel Zaher, New naval base boosts Egypt's presence in the Red Sea, *The Arab Weekly*, January 19, 2020

<https://theArabweekly.com/new-naval-base-boosts-egypts-presence-red-sea>

הסעודית. זו הפעם הראשונה ששתי מדינות באסיה (סין והודו) נמצאות בין שלוש המדינות בעלות תקציב הביטחון הגדול ביותר.

ההוצאות הצבאיות העולמיות בשנת 2019 ייצגו 2.2 אחוזים מסך התוצר המקומי הגולמי (למעשה התוצר הגלובלי), השווה לכ-249 דולר לאדם. "ההוצאות הצבאיות העולמיות היו גבוהות ב-7.2 אחוזים בשנת 2019 בהשוואה לשנת 2010, מה שמצביע על **האצה במגמת ההוצאות הצבאיות**, וזוהי רמת ההוצאות הגבוהה ביותר מאז המשבר הפיננסי העולמי ב-2008.⁷⁵ איור 10 מציג את ההתפתחות של תקציבי הביטחון החל משנות ה-90 בחתך אזורי.

איור 10: ההוצאות הצבאיות בעולם לפי אזורים בשנים 1998–2019

טבלה 5 להלן מרכזת את הנתונים של עשר המדינות בעלות ההוצאות הצבאיות הגבוהות ביותר בעולם.

ההוצאות הצבאיות של **ארצות הברית** צמחו ב-5.3 אחוזים לסך כולל של 732 מיליארד דולר בשנת 2019, והיוו 38% מההוצאות הצבאיות העולמיות. הגידול בהוצאות ארצות הברית

75 Global military expenditure sees largest annual increase in a decade—says SIPRI—reaching \$1917 billion in 2019, *Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)*, April 27, 2020, <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/global-military-expenditure-sees-largest-annual-increase-decade-says-sipri-reaching-1917-billion>

בשנת 2019 בלבד היה שווה ערך לכלל ההוצאות הצבאיות של גרמניה באותה שנה. הגידול משקף את השינוי במדיניות האמריקנית בכל הקשור לתחרות בין המעצמות הגדולות.

טבלה 5: הארצות בעלות ההוצאות הצבאיות הגבוהות ביותר

Rank	Country	Military expenditure, 2019 (US\$ b.)	Change in military expenditure (%)		Military expenditure as a share of GDP (%)		Share of world total, 2019 (%)	
			2018–19	2010–19	2019	2010		
2019	2018							
1	1	United States	732	5.3	-15	3.4	4.9	38
2	2	China	(261)	5.1	85	(1.9)	(1.9)	(14)
3	4	India	71.1	6.8	37	2.4	2.7	3.4
4	5	Russia	65.1	4.5	30	3.9	3.6	3.4
5	3	Saudi Arabia	(61.9)	-16	14	(8.0)	8.6	(3.2)
6	6	France	50.1	1.6	3.5	1.9	2.0	2.6
7	9	Germany	49.3	10	15	1.3	1.3	2.6
8	7	United Kingdom	48.7	0.0	-15	1.7	2.4	2.5
9	8	Japan	47.6	-0.1	2.0	0.9	1.0	2.5
10	10	South Korea	43.9	7.5	36	2.7	2.5	2.3

( ) = estimated figure; GDP = gross domestic product.

Note: Figures and percentage shares may not add up to stated totals or subtotals due to the conventions of rounding.

סין והודו הובילו את ההוצאות הצבאיות באסיה. ההוצאה הצבאית של סין הגיעה ל-261 מיליארד דולר בשנת 2019, גידול של 5.1 אחוזים בהשוואה לשנת 2018, ואילו הודו הגדילה את תקציב הביטחון ב-6.8 אחוזים ל-71.1 מיליארד דולר. המתוחות והיריבות של הודו עם פקיסטן וסין היו המניעים העיקריים להוצאותיה הצבאיות הגדולות של הודו.

במזרח אסיה בנוסף לסין והודו, **יפן** (47.6 מיליארד דולר) ו**דרום קוריאה** (43.9 מיליארד דולר) היו בעלות ההוצאות הצבאיות הגדולות ביותר באסיה ובאוקאניה. ההוצאות הצבאיות באזור זה עלו מדי שנה מאז תחילת 1989.

גרמניה הובילה באירופה את הגידול בהוצאות הצבאיות, ואלה גדלו ב-10% בשנת 2019, והסתכמו ב-49.3 מיליארד דולר. גידול זה היה המשמעותי ביותר בקרב 15 המדינות המובילות בהוצאות צבאיות בשנת 2019. הגידול בהוצאות הצבא הגרמני יכול להיות מוסבר בחלקו על ידי התפיסה של איום מוגבר מצד רוסיה, המשותף למדינות רבות מחברות הברית הצפון-אטלנטית (נאט"ו). ההוצאות הצבאיות של **צרפת** ו**בריטניה** נותרו יציבות יחסית.

חלה עלייה חדה בהוצאות הצבא בקרב **מדינות חברות נאט"ו** ב**מרכז אירופה**: לדוגמה, הוצאות בולגריה גדלו ב-127%, בעיקר בשל תשלומים עבור מטוסי קרב חדשים, ורומניה ב-17%.

סך הכול ההוצאות הצבאיות של כל 29 המדינות החברות בנאט"ו עמד על 1,035 מיליארד דולר בשנת 2019.

בשנת 2019 **רוסיה** הייתה המדינה הרביעית בגודלה בעולם בהוצאות צבאיות. יצוין כי בשנים האחרונות פתחה רוסיה בתוכנית מודרניזציה צבאית וניהלה מדיניות חוץ אסטרטגית יותר. ההוצאות הצבאיות הרוסיות גדלו משמעותית בשני העשורים האחרונים. במונחים ריאליים מדובר ב־30% בין 2010 ל־2019, ובמונחים נומינליים ב־175% (איור 11). למרות שההוצאות הצבאיות הרוסיות פחתו בשנים 2017 ו־2018, הן גדלו שנית בשנת 2019 והגיעו ל־65.1 מיליארד דולר. הנטל הצבאי על כלכלת רוסיה, כלומר ההוצאות הצבאיות כחלק מהתוצר המקומי הגולמי, עמד על 3.9 אחוזים בשנת 2019. זה היה גבוה יותר מאשר בשנת 2010, אך נמוך בהרבה מהשיא של 5.5 אחוזים בשנת 2016.

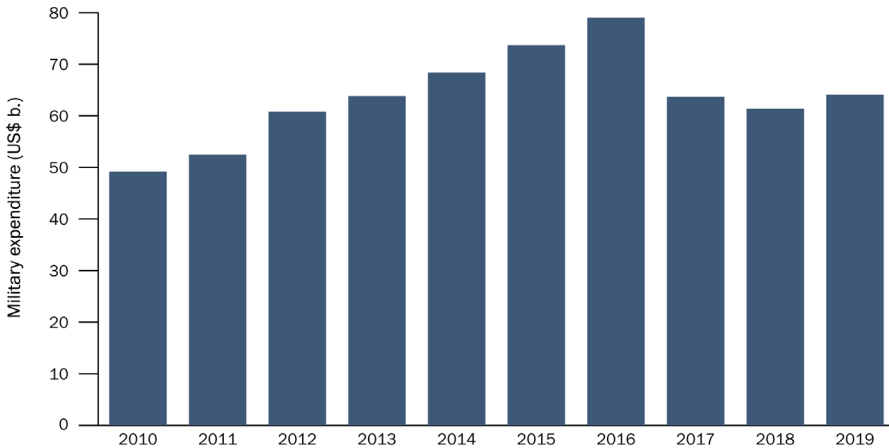

Figure 1. Russian military expenditure, 2010–19

Notes: Figures are in US\$ b. at constant (2018) prices and exchange rates.

Figures and percentage shares may not add up to stated totals or subtotals due to the conventions of rounding.

איור 11: ההוצאות הצבאיות של רוסיה בשנים 2010–2019⁷⁶

בתוכניות המודרניזציה הצבאית הרב־שנתית שלה, רוסיה מעניקה עדיפות גבוהה לחלקים מסוימים מכוחותיה המזוינים. למשל, **המערך הגרעיני** שלה קיבל עדיפות ממוקדת מאז תחילת שנות האלפיים, ומערכות השיגור של המערך (Delivery Systems), ובמיוחד של הזרוע הימית, עברו מודרניזציה נרחבת. נוסף לחידוש היצוד של מערך זה, הוא גם מקבל חשיפה תקשורתית רחבה יותר.

המכון השוודי PIPRI מציין כי התקשורת הרוסית והתקשורת הרשמית נוטות להקרין דימוי של התקדמות במודרניזציה של הכוחות המזוינים בכל קשת היכולות הצבאיות. הדבר ניכר

ביותר במידע הרשמי הנוגע לשילוב ציוד חדש. עם זאת מציין המכון השוודי, כי **קיים פער בין רמות המודרניזציה** שהוכרזו לבין מה שנצפה בפועל על ידי משקיפים עצמאיים. תוכניות חימוש גדולות רבות לא הגיעו ליעדיהן שהוקצו, ורוסיה עיכבה או צמצמה את תוכניות הרכש.⁷⁷ תוכניות אלה עשויות עדיין להשתנות, במיוחד בהקשר למיתון הצפוי שנגרם כתוצאה מההשפעה של נגיף הקורונה. נוסף לכך, הכנסות ממשלת רוסיה תלויות מאוד בהכנסותיה מייצוא נפט וגז. לאחר פרסום התוכניות לשנים 2020–2022 בסוף 2019, מחירי הנפט נכנסו לתקופה תנודתית וסוערת. גורמים כלכליים אלה יכולים להגביל את ההוצאות הצבאיות העתידיות של רוסיה.

גאוגרפיה ואסטרטגיה בים האדום – תמונת מצב

בני בן ארי ומשה טרדימן

כללי

הים האדום (The Red Sea) – ים סוף בשמו העברי, הוא ים בין־יבשתי, שלוחה צפונית מערבית של האוקיינוס ההודי, בין החוף המערבי של חצי האי ערב ובין החוף המזרחי של אפריקה. בקצהו הצפוני מתפצל הים האדום לשני מפרצים צרים וארוכים. המזרחי – מפרץ אילת (עקבה) והמערבי – מפרץ סואץ המחבר את האוקיינוס ההודי לים התיכון דרך תעלת סואץ. לחופי הים האדום שוכנות ממערב מצרים סודאן ואריתריאה, ובקצהו הדרומי ממש שוכנת ג'יבוטי. לחופו המזרחי שוכנות ערב הסעודית ותימן, ובקצהו הצפוני במפרץ עקבה – ירדן וישראל.

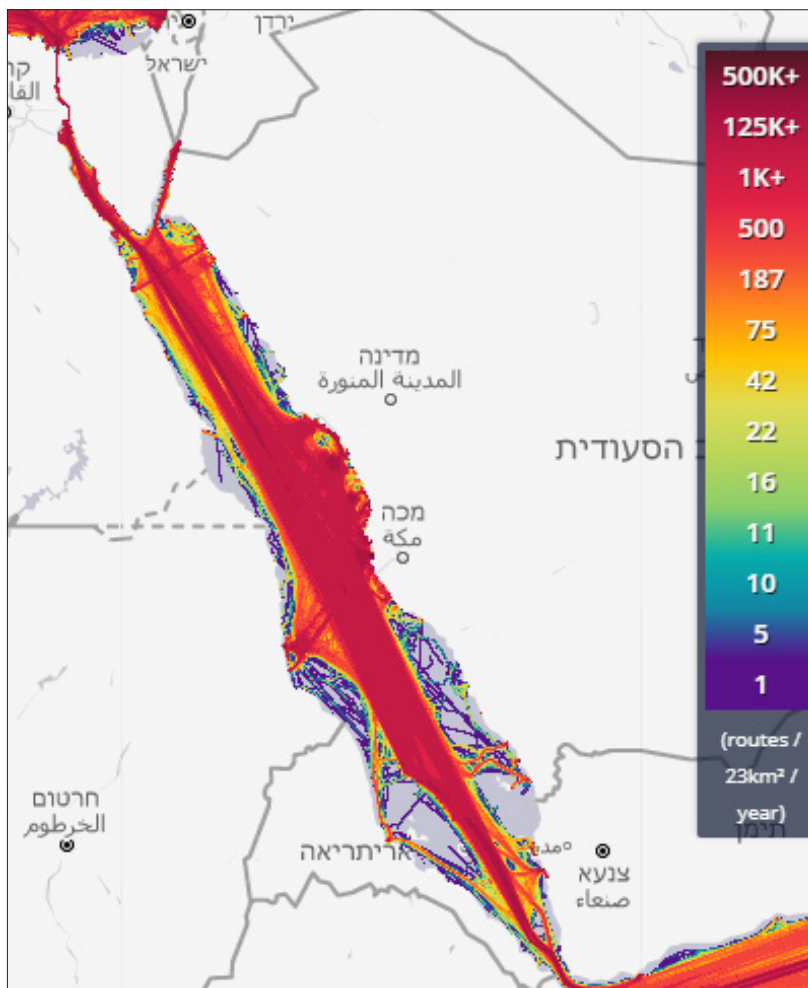
הים האדום היה מאז שחר ההיסטוריה נתיב מים חשוב ביותר, בעיקר למדינות השוכנות לחופיו ולאזורים הקרובים. הוא היה נתיב סחר מרכזי בין אירופה לאסיה עוד בתקופה הרומית (כולל מקטע יבשתי דרך מצרים), ועברו בו סוחרים ערבים, הודים ואף יהודים.¹ הים האדום שימש נתיב מרכזי להגעת עולי רגל למכה. מעצמות־העל המערביות מצאו בו עניין אסטרטגי וכלכלי רק לאחר פתיחת תעלת סואץ בשנת 1869, הודות לקיצור הדרך המשמעותי בין אירופה ואסיה.

מאמצע המאה התשע עשרה עד פרוץ מלחמת העולם השנייה רק לשלוש מעצמות הייתה נוכחות משמעותית בים האדום וסביבותיו: בריטניה, צרפת ואיטליה, והן הבטיחו יציבות כלכלית וביטחונית. גם לאחר תחילת אספקת הנפט מהמפרץ הפרסי ונתיבי סחר לאסיה לא גדל העניין האסטרטגי בים האדום, ואפילו חסימת תעלת סואץ בין השנים 1967–1975 לא היוותה בעיה אמיתית לאור העובדה שמכליות ענק הובילו את הנפט במסלול עוקף דרום אפריקה. רק צרפת הפגינה נוכחות באזור על ידי קיום כוח צבאי של כמה אלפי חיילים בג'יבוטי. גם ארצות הברית שדאגה בעיקר לאינטרסים שלה במפרץ הפרסי, לא קבעה מדיניות לגבי אזור הים האדום, ולא החזיקה בו כוחות צבא, אלא סמכה בעיקר על מצרים וסעודיה. מאז אמצע שנות ה־70 רק ישראל, מצרים וסעודיה הפגינו נוכחות צבאית בצפון הים האדום, ואילו כוחות צי צרפתיים אבטחו את נתיבי הסחר בדרום הים האדום, וזאת למרות סכסוכים מקומיים, כולם יבשתיים (אריתריאה ואתיופיה, סומליה ואתיופיה, סומליה וג'יבוטי, מלחמת האזרחים בתימן, אריתריאה וסודאן). למעט אירועים הקשורים לסכסוך הישראלי־ערבי לא הופרעה תנועת השיט בים האדום עד תחילת שנות ה־90,

1 ר' הרחבה לנושא המסחר בים האדום אצל אריה רוני, ספנות בכתבי הגניזה הקהירית, קתדרת חייקין לגאוגרפיה ואסטרטגיה והמרכז למחקרי מדיניות ואסטרטגיה ימית, (ספטמבר 2020) אוניברסיטת חיפה.

מאז התחילה פעילות הולכת וגוברת של פירטים ימיים מסומליה במרחבי מפרץ עדן והים הערבי. כאשר התגברה הפירטיות הימית ופגעה בנתיבי הסחר לים האדום וממנו הגיעו כוחות ציים זרים לאזור, בעיקר למפרץ עדן, קרן אפריקה וחופי סומליה. מאז תחילת שנות ה-2000 הוקמו מספר כוחות משימה ימיים משותפים בין לאומיים (CMF – Combined Maritime Forces) בהשתתפות 33 מדינות (חלקן פעלו במסגרת כוחות המשימה הנ"ל, וחלקן באופן עצמאי), שהגנו על הנתיבים, וצמצמו מאוד את פעילות הפירטים עד כמעט הכחדתה בשנת 2017.

איור 1: צפיפות התנועה הימית בים האדום (נתונים מצרפיים לשנת 2019). בנתיבי השיט המרכזיים בים האדום מפליגות עשרות אלפי אוניות בשנה²

נקודות משנק – Chock points וחשיבותן

מלבד הימצאות מרבצי מינרלים, נפט וגז, הגורם האסטרטגי העיקרי בים האדום הוא היותו מחבר בתנועת הספנות בין אירופה ואסיה, ומכאן חשיבותן הגדולה של "נקודות המשנק" בכניסה וביציאה מהים. בים האדום שלוש נקודות משנק ימיות (Maritime Chock Points) – שתיים מהן (באב אל־מנדב ומצרי יובל) המחברות את הים האדום עם תעלת סואץ, הן בעלות חשיבות בין־לאומית, והשלישית – מצרי טיראן המחברים את הים האדום עם נמלי אילת ועקבה (ירדן).

באב אל־מנדב – Bab El Mandeb

באב אל־מנדב הוא מצר מים המחבר את מפרץ עדן לים האדום, שהוא גם "נקודת משנק" אסטרטגית מהחשובות בעולם. רוחבו 20 מיל ובו מספר איים. האי 'פריס' מחלק את המצר לשני נתיבים: המזרחי הקטן והצר, רוחבו כ־2 מיל ועומקו 30 מטר, והמערבי הגדול והרחב, רוחבו כ־16 מיל ועומקו 300 מטר. במצר עוברות יותר מ־60 אוניות ביום. המצר נחשב לנתיב שיט מסוכן ומגביל את תנועת האוניות, בעיקר מכליות, לשני נתיבים שרוחבם שני מיל בלבד, אחד לכניסה ואחד ליציאה מהמצר. נוסף למגבלות הגאוגרפיות המצר נמצא באזור בלתי יציב מבחינה מדינית, הכולל איזמים ואתגרים לחופש וביטחון השיט.

איור 2: מצרי באב אל־מנדב בין 'ראס מנהילי' (Ras Menheli) בתימן 'וראס סיאן' (Ras Siyyan) בג'יבוטי³

מקורם של הגורמים להפיכת המצר למסוכן לשיט הוא בחוסר יציבות מדינית בחלק מהמדינות סביבו. המלחמה בתימן בין המורדים החות'ים והממשל אפשרה למורדים לתקוף כלי שיט ולאיים בסגירת המצרים כנגד כלי שיט סעודיים ואלו של איחוד האמירויות. כמו כן פעילות הפירטיות הימית באזורי סומליה וקרן אפריקה גרמה גם היא לחוסר ודאות וסכנה לכלי השיט. אבל בשנים האחרונות, הודות לפעילות כוחות משימה ימיים בין-לאומיים, פחתה מאוד כמות התקפות פירטים ימיים על האוניות באזור להתקפות בודדות בשנה.⁴ גם מדיניות איראן, התומכת במורדים החות'ים כנגד ערב הסעודית, וגם העימות עם ארצות הברית, הביאו לפעילות כלי שיט איראניים באזור המצרים במטרה להפגין כוח ונכחות.

מצרי יובל ומילאן – Strait-of-Jubal and Milan

איור 3: מצרי יובל ומילאן בכניסה למפרץ סואץ⁵

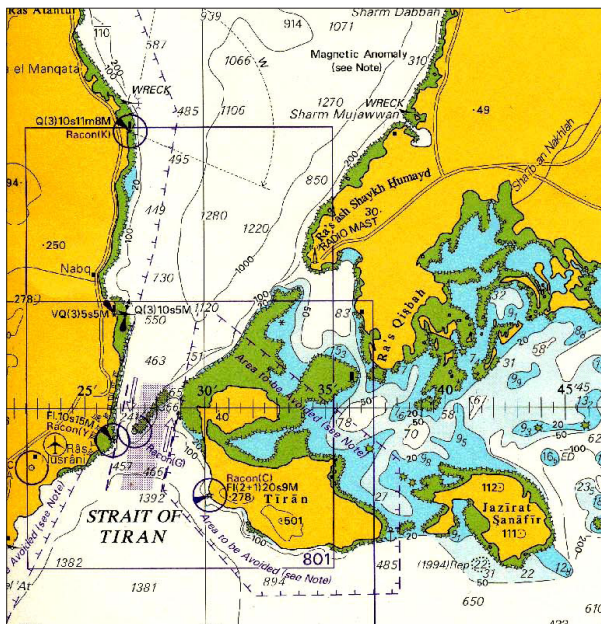
המצר המחבר את הים האדום למפרץ סואץ, יובל, רוחבו במקום הצר ביותר הוא שישה מיל, והוא מוקף במספר עצום של שרטונות ואזורי מים רדודים, וגם מספר לא קטן של שברי אוניות שטבעו במצר. העומק במרכז המצר הוא כ־80 מטר וכ־500–700 מטר בחלקו הדרומי, אבל בהיות המצר באזור מרובה בשרטונות אלמוגים, הרי גם באזורי המים העמוקים, נתיב ההפלגות, מצויים שרטונות בעומקים רדודים יותר המהווים סכנה לשיט. ממזרח למצרי יובל נמצא מצר רדוד וצר יותר, מצר מילאן, שאינו משמש לתנועת אוניות סדירה, אך מאפשר תנועת כלי שיט עד גודל מסוים, ומחייב ניווט מדויק וזהיר.

ICC International Maritime Bureau; Piracy and armed robbery against ships report, (2020). 4
https://www.icc-ccs.org/reports/2019_Annual_Piracy_Report.pdf

<http://www.amutayam.org.il/?CategoryID=616&ArticleID=1469> 5

האיים טיראן וסנפיר ומצרי טיראן (Straits of Tiran and the island of Tiran) (Sanafir

שני איים מצויים בכניסה למצרי אילת (עקבה). האיים חוליים וצחיחים על בסיס שוניות אלמוגים. בין האי טיראן והחוף המצרי מצויים שני נתיבי הפלגה המופרדים ביניהם בשוניות אלמוגים. הנתיב המזרחי, מעבר גרפטון, שרוחבו פחות מקילומטר ועומקו כ-80 מטר משמש את השטים צפונה. הנתיב המערבי, מעבר אנטרפרייז, שרוחבו כ-1,200 מטר משמש את השטים דרומה. עומקו של המצר נע בין כ-250 מ' במעבר המערבי, לכ-70 מ' במעבר המזרחי, ורוחבו הכללי בנקודה הצרה ביותר כ-4 ק"מ.

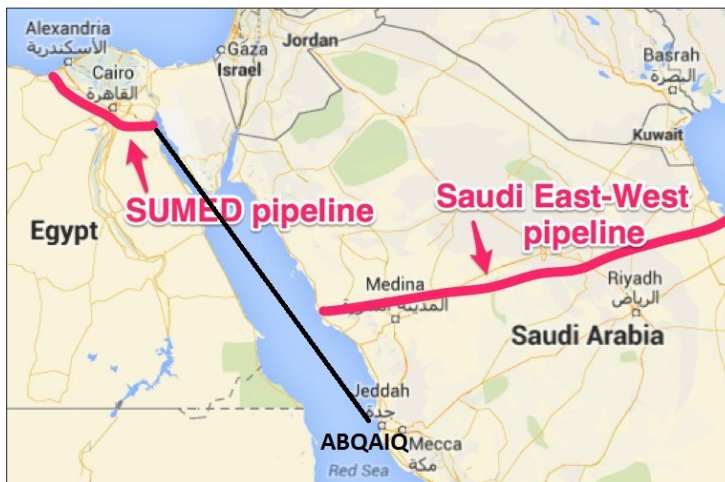
איור 4: טיראן וסנפיר בכניסה למפרץ אילת (עקבה)⁶

האיים נמסרו מסעודיה למצרים בשנת 1949 (לאחר כיבוש אום רשרש [אילת] על ידי צה"ל), והוחזרו לסעודיה בשנת 2017 בהסכמת ישראל (מתוקף היותם חלק מהסכם השלום עם מצרים משנת 1979). רק בשלושת העשורים האחרונים הפכו הים האדום וסביבתו למוקד סכסוכים גאופוליטיים וגאואסטרטגיים בד בבד עם גידול משמעותי בפעילות הכלכלית של מדינות האזור, שהיו ברובן מדינות עניות ובלתי מפותחות.

6 טיראן וסנפיר, מקור: <https://bit.ly/3edPjFM>; <https://www.electronicpoint.com/forums/threads/admiralty-chart-with-led-sequences.252299>

הים האדום – הובלת ומקור אנרגייה

עיקר תעבורת נפט וגז טבעי מהמפרץ הפרסי לאירופה דרך תעלת סואץ המורחבת וצינור הנפט 'סומד' Sumed⁷ במצרים עובר במצרי באב אל-מנדב דרך הים האדום ודרך מצרי יובל למפרץ סואץ, ובכמויות קטנות בהרבה דרך מצרי טיראן לירדן וישראל. בה בעת קיימת תעבורת נפט וגז טבעי משדות הים האדום וצינור הנפט הסעודי 'מזרח-מערב' (Saudi East West Pipeline) גם לתעלת סואץ וגם דרומה לאסיה, בעיקר להודו, סינגפור וסין. בשנת 2018 עברו במצרים 6.2 מיליון חביות ליום של נפט גולמי ותוצרי נפט לאירופה, ארצות הברית ואסיה, שהם 9% מכלל הנפט בעולם המובל בים (איורים 5 ו-6).⁸

איור 5: צינורות הנפט בים האדום⁹

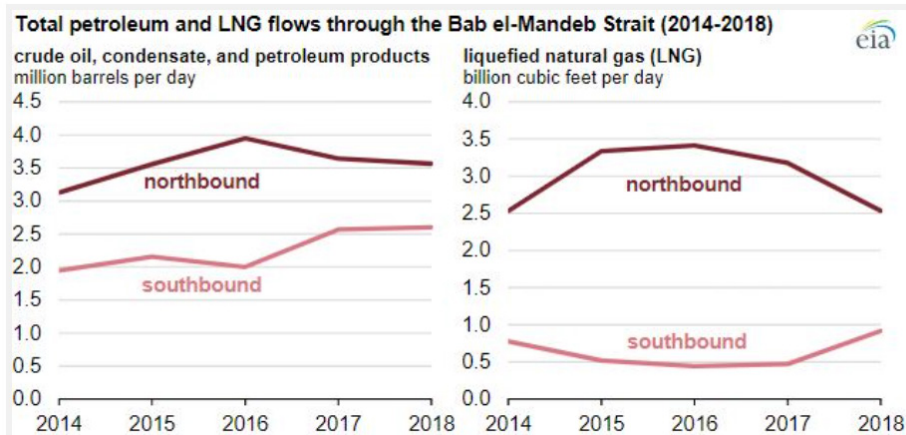
בהיות הים האדום נתיב עיקרי להובלת נפט בין-לאומי, הרי הודות להסכמי הנורמליזציה (הסכם אברהם) בין ישראל ואיחוד האמירויות ובחריין, חתמה ב־20 באוקטובר 2020 חברת קצא"א על מזכר הבנות עם חברה פרטית, בבעלות משותפת ישראלית-אמירית, לייבוא נפט מאיחוד האמירויות דרך קו ימי למסוף קצא"א באילת, ומשם יוזרמו הדלקים למסופי החברה באשקלון בדרכם ללקוחות שונים באגן הים התיכון.

7 צינור הנפט סומד (Sumed oil pipeline) ידוע גם כצינור הנפט סואץ-הים-התיכון, (Suez-Mediterranean pipeline) הוא צינור נפט במצרים המשמש להובלת נפט גולמי ממסוף עין שוקבה בחופי הים האדום לאלכסנדריה שלחופי הים התיכון. מטרת הצינור לשמש חלופה למעבר מכליות נפט שמוצאן במפרץ הפרסי דרך תעלת סואץ. אורכו של הצינור 320 ק"מ, והוא פעיל משנת 1977.

8 <https://safety4sea.com/bab-el-mandeb-strait-crucial-for-oil-and-natural-gas-shipments>

9 <https://twitter.com/tankertrackers/status/982167978593599489?lang=da>

בד בבד עם ההתפתחויות הגאופוליטיות שהתחוללו בשנתיים האחרונות בזכות גילוי של כמויות גדולות של גז במים הכלכליים של סעודיה, הפך הים האדום גם למקור אנרגייה בפני עצמו, ולא רק זירת שינוע לאנרגיה. ב-10 במרץ 2019 הכריז משרד הנפט המצרי על סבב של הגשת הצעות מחיר מטעם חברות בין-לאומיות לטובת חיפושי נפט וגז בעשרה בלוקים ימיים בים האדום, מה שעורר את זעמה של סודאן, מאחר שחיפושי הנפט והגז יתבצעו במים הכלכליים של משולש חלאיב,¹⁰ אזור שנוי במחלוקת הנמצא בשליטה מצרית אף שסודאן טוענת לבעלות עליו.

איור 6: תנועת נפט וגז טבעי במצרי באב אל-מנדב¹¹

מצרים סובלת ישירות מהאיומים במצר באב אל-מנדב, הן בפגיעה בתעבורת השיט בתעלת סואץ, והן בפגיעה באספקת הנפט לצינור סוּדַמ. נוסף לכך, התגבר הסכסוך בין מצרים וסודאן לאור התחממות היחסים בין סודאן וטורקיה בעקבות החכרת הנמל הסודני 'סואקין' (Suakin) (נמל הנמצא על אי הממוקם סמוך מאוד ליבשת), שהוחכר לטורקיה למשך 99 שנים על בסיס היותו מבצר עות'מאני בעבר.

מתיחות זו שככה במהרה וב-29 בדצמבר 2019 הכריז שר הנפט המצרי, טארק אל-מולא (Tarek al Mulla) כי חברות שברון (Chevron) של (Shell) וברית החברות מובאדלה (Mubadala) מאיחוד האמירויות זכו במכרז. על רקע זה יש לראות את פתיחת בסיס

10 משולש חלאיב הוא אזור בגבול בין מצרים וסודאן על חוף ים סוף. הריבונות על האזור נמצאת במחלוקת בין שתי המדינות מאז עצמאותה של סודאן ב-1956. החל מאמצע שנות ה-90 נמצאת השליטה בפועל בידי מצרים, שמנהלת מכרז לחיפושי נפט בתחום המים של המשולש.

11 The Bab el-Mandeb Strait is a strategic route for oil and natural gas shipments, US Energy Information Administration (27 August 2019). <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=41073#>

באראנס הצבאי (Berenice Military Base) בינואר 2020 שנועד לשלוח מסר מרתיע כלפי סודאן, ולהגן על משאבי הטבע שיימצאו במים הכלכליים בדרום מצרים.

מוקדם לדעת אם שינוי זה, המסמל את הצטרפות הים האדום לשוק האנרגייה העולמי, יגרום לעלייה בחשיבות הים האדום, או שמא ייווצר שוק אנרגייה משותף למזרח הים התיכון וליים האדום, שמצרים תעמוד במרכזו. גם מוקדם לדעת אם שינוי זה יתרום לשגשוג עבור כל מדינות אגן הים האדום, או שמא יהווה מקור לסכסוכים ולמאבקי כוח ביניהם. ימים יגידו.

חסימה ומיקוש של המצרים בים האדום

חסימת מצרים בים האדום תמנע מעבר מכליות ואוניות מטען בדרכן מהמפרץ הפרסי או האוקיינוס ההודי לים התיכון, ותחייב הפלגות מסביב לאפריקה בנתיב ארוך יותר ויקר, ותמנע תנועת אוניות מהים האדום לאוקיינוס ההודי, לאסיה ואפריקה. בהיות כל המצרים בים האדום "נקודות משנק" ימיות ובעלות חשיבות גאוסטרטגית ניצלו מדינות את האפשרות לעצור את תנועת האוניות בהתאם לצורך פוליטי או אסטרטגי, לצורך הטלת סגר כלכלי וכבסיס למשא ומתן מדיני לאחר פעולות איבה.

חסימת מצרי טיראן על ידי המצרים ב־1956 וב־1967 הובילה ל"מבצע קדש" ול"מלחמת ששת הימים". בשני המקרים נכבשו איי 'טיראן' ו'סנפיר' בידי ישראל. בשנת 2017 הועברה הריבונות על האיים ממצרים לסעודיה.

תעלת סואץ הולאמה על ידי מצרים בשנת 1956, שלאחר מכן אסרה מעבר אוניות ישראליות בתעלה. בתום מלחמת ששת הימים (1967) נחסמה התעלה לשיט ולתנועת אוניות עד שנת 1975,¹² השנה שבה נוקתה התעלה ופוננו כל המכשולים שבה שהפריעו למעבר האוניות, והיא נפתחה לשיט. לאחר ההפיכה במצרים בשנת 2011 דווח על מספר מקרים שבהם ארגוני טרור מאיימים ומנסים לפגוע בתנועת הספנות בתעלה.

מצרי 'יובל' (Straits of Jubal) מוקשו על ידי המצרים במלחמת אוקטובר 1973, ומכלית הנפט 'סיריס' שהייתה בדרכה מאילת לאבו רודס, נפגעה ממוקשים ימיים שהוטמנו על ידי המצרים שם וטבעה. האנשים חולצו על יד מסוקי חיל האוויר הישראלי. מספר שבועות לאחר מכן נפגעה ממוקש המכלית 'סירינה', אבל לא טבעה, והגיעה בהפלגה לאילת.

תקיפת טרור ערבית בוצעה בבאב אל־מנדב ב־11 ביוני 1971 על ידי החזית העממית לשחרור פלסטין נגד המכלית הישראלית 'קוראל סי', שהפליגה בדגל נוחות ליברי, והייתה בדרכה לאילת. המכלית נפגעה ממספר פצצות אר־פייג'י, אך המשוכה בדרכה.

12 החסימה הייתה לאחר כיבוש חצי האי סיני על ידי ישראל במלחמת ששת הימים (1967), ועד לאחר חתימת הסכם הפסקת האש בין ישראל ומצרים לאחר מלחמת יום הכיפורים (1974).

מצרים ביקשה מדרום תימן לממש סגר במצרים כנגד אוניות ישראליות במהלך מלחמת 1973. ב-7 באוקטובר 1973 דיווחה המכלית 'סמסון' שירו עליה שלוש טורפדו והחטיאו.

תימן והחותים

המדינות הנמצאות לחופי הים האדום הן כולן מוסלמיות, למעט אריתריאה וישראל. אבל עובדה זו לא מונעת מהן קיום סכסוכים מדיניים וצבאיים הנוגעים לנושאי ריבונות ומקורות אנרגיה.

מלחמת האזרחים בתימן (החלה בשנת 2015), איפשרה למורדים החותים (תנועת אנצ'אללה), הנתמכים על ידי איראן המספקת להם נשק ואמל"ח מודרני הכוללים טילי חוף-ים, מוקשים ימיים וסירות נפץ, לייצר ולממש איומים שונים נגד תנועת הספנות הבין-לאומית במצר באב אל-מנדב מאז שנת 2015. זאת כיוון שהם שלטו בכל הצד הדרומי מערבי והמערבי של תימן עד הגבול עם סעודיה (כולל הבירה צנעא), ולאורך החוף בים האדום. אוניות סוחר, מכליות וספינות דיג נפגעו משדות מוקשים צפים (שבהם מאות מוקשים), שהניחו החותים באזור המצר והחוף התימני.

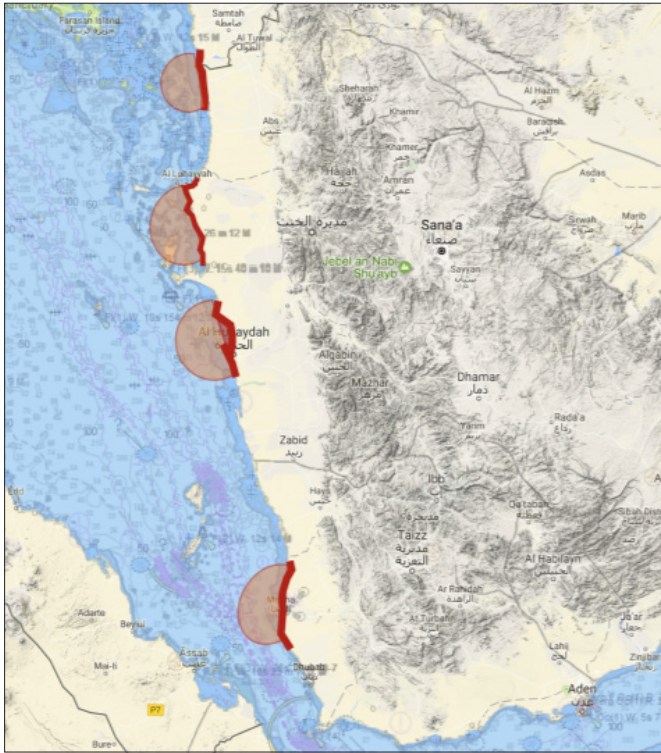
המורדים החותים החזיקו בעיר הנמל 'ח'ודיידה' (Al Hudaydah), השוכנת לחופיו של הים האדום, שם ממוקם הכוח הימי שלהם. הכוח פעל בים האדום נגד הכוחות הימיים של סעודיה, מצרים ואף ארצות הברית מאז 2015. הכוחות הימיים של המורדים ביצעו פעולות מבצעיות רבות ומוצלחות נגד כלי שיט סעודיים וכלי שיט מצריים בים האדום. בין היתר, הם שיגרו טילים נגד כלי השיט של חיל הים המצרי, הסעודי והאמריקני, הפעילו כלי שיט לא מאוישים מתאבדים, והפעילו כוחות קומנדו ימי במשימות שונות, כולל תפיסת כלי שיט תת-ימי אוטונומי של הצי האמריקני.¹³

בינואר 2017 כוחות ימיים של הקואליציה בהובלת סעודיה פתחו במבצע 'החץ המזוהב' (Golden Arrow) לכיבוש רצועת החוף בתימן שבשליטת המורדים, ואוניות צי סעודיות איתרו ופינו שדות מוקשים ימיים, הן במבואות נמלים תימניים, והן בנתיבי השיט הבין-לאומי.

13 למידע נוסף על אודות ההיבטים הימיים של הלחימה במורדים החותים בתימן ר' יורם לקס, 'איראן המעורבות וההשפעה הימית בים האדום ובאזורנו', הערכה אסטרטגית ימית לישראל 2016, שאול חורב ואהוד גובן (עורכים), עמ' 92–104, אוניברסיטת חיפה.

https://drive.google.com/file/d/10E8v1dt_c97vLBU-qYxqOKszt2GHfz-n/view

איור 7: אזורים בחוף התימני בסיכון גבוה להימצאות שדות מוקשים במאי 2017¹⁴

המלחמה בתימן, המשתוללת כבר יותר מחמש שנים, פגעה קשות במגזר הנמלים התימני. מספר נמלים שהושבתו חזרו לפעול, ובראשם נמל הים הגדול במדינה בעיר עדן. עם זאת, תפוקת הנמלים נמוכה בין השאר בשל חשש חברות בינלאומיות מלעבוד עם הנמלים בתימן.

התקפות אחרונות נגד אוניות במפרץ עדן ובאב אל-מנדב הדגישו את הסיכונים הכרוכים במעבר במים אלה. "אזהרות לימאים" פורסמו מטעם גופים שונים לאור סוגי הסיכונים המרובים, והשטח הרחב של האוקיינוס שבו קיימים הסיכונים. הכוח המשולב הבינלאומי קבע מסדרון מעבר ביטחוני ימי (MSTC – Maritime Security Transit Corridor)¹⁵ שבו ספינות הכוח מפתרות, מספקות, הגנה ועוסקות בגילוי ופינוי מוקשים.

14 (UK P&I, Special Advisory: Naval mines and MBIEDs off Yemen (19 May 2017 https://www.ukpandi.com/-/media/files/imports/13108/bulletins/28037---170519_nya_m_special_advisory_yemen.pdf

15 (COMBINED MARITIME FORCES (CMF), Maritime Security Transit Corridor (MSTC <https://combinedmaritimeforces.com/maritime-security-transit-corridor-mstc>

איור 8: המסדרון הביטחוני הימי במצר ובדרום הים האדום

גאופוליטיקה בים האדום וקרן אפריקה

ברקע ההתפתחויות הגאופוליטיות שהתרחשו בים האדום בשנים האחרונות ניצבות מספר עובדות יסוד. מבחינה גאופוליטית, מלבד המדינות הממוקמות לחופי הים האדום, אגן הים האדום כולל ארבע מדינות נוספות: אתיופיה ודרום סודאן, שלהן אין מוצא אל הים אך הן תלויות בים האדום לצורכי ייבוא וייצוא, וכן סומליה וסומלילנד, הממוקמות לחופי מפרץ עדן בפתחת הים האדום.

מאחר שבמשך ההיסטוריה שימש הים האדום נתיב סחר חיוני בין אירופה והמערב לבין המזרח הרחוק ואפריקה, המדינות הממוקמות בנקודות המשנק (תעלת סואץ ומצרי באב אל-מנדב), מצרים, תימן וג'יבוטי, הן חשובות מאוד מבחינה אסטרטגית. בהקשר זה, חשוב גם לזכור כי מבחינה גאוגרפית הים האדום הוא חלק בלתי נפרד משלושה אזורים גאוגרפיים שונים המשיקים זה לזה במצרי באב אל-מנדב: המזרח התיכון, אפריקה ואגן האוקיינוס ההודי.

במהלך שני העשורים האחרונים נמצא חופש השיט בים האדום באיום מצד שלושה גורמים שמקורם בתימן ובסומליה – מדינות כושלות שאין בהן משטר יציב.

הגורם הראשון הוא התבססותן ופעילותן של שלוחות אל-קאעדה ודאעש בתימן ובסומליה. ארגון אל-קאעדה בחצי האי ערב ביצע שני פיגועים ימיים: הראשון ב־12 באוקטובר 2000 נגד המשחתת האמריקנית 'קול' בזמן שעגנה בנמל עדן, ובעקבות כך נהרגו 17 מלחים

אמריקנים ו-39 נפצעו, והשני ב-6 באוקטובר 2002 נגד מכלית הנפט הצרפתית 'לימבורג' שהביאה לכך שנהרג איש צוות אחד ו-26 אחרים נפצעו.

הגורם השני הוא שודדי הים הסומלים שפעלו מחופי סומליה, ושיבשו את הסחר במפרץ עדן ובאוקיינוס ההודי החל מהמחצית השנייה של העשור הקודם. במהלך שנים אלה תקפו שודדי הים הסומלים מאות ספינות, חטפו עשרות מביניהן, ולקחו מאות בני ערובה. אולם בעקבות הקמת כוח בין־לאומי של האיחוד האירופי וכוח שיטור ימי בין־לאומי החל משנת 2010 חלה ירידה במספר מתקפות שודדי הים הסומלים, אם כי בשנים האחרונות הם חוזרים לתקוף ספינות במפרץ עדן ובאוקיינוס ההודי.

הגורם השלישי הוא מלחמת האזרחים בתימן, הממשיכה להתחולל במדינה זה יותר מחמש שנים. קואליציה של מדינות בהנהגת סעודיה פתחה במבצע 'סופה נחרצת' (Operation Decisive Storm) שמטרתו להדוף את המורדים החות'ים מ'צנעא', (Sana'a), בירת תימן, שאותה כבשו מוקדם יותר באותה השנה, ולהחזיר את השלטון במדינה לידי ממשלת תימן בראשות עבד רבה מנצור האדי (Abdrabbuh Mansur Hadi). במלחמה זו מעורבות כל המדינות הממוקמות לחופי הים האדום. סודאן, מצרים וירדן מעורבות באופן ישיר; אריתריאה, ג'יבוטי וסומליה מעורבות באופן עקיף באמצעות העמדת המים הטריטוריאליים, המרחב האווירי והבסיסים שבשטחן לרשות כוחות הקואליציה. החות'ים תקפו ספינות של הקואליציה וספינות קרב אמריקניות בשל הסיוע שהן מגישות לכוחות הקואליציה, באמצעות סירות נפץ, מוקשים ימיים וטילים נגד ספינות. לאחר מכן, הם אף תקפו כלי שיט מסחריים, ואיימו לנתק את השיט הבין־לאומי בים האדום. על כן כיום, החות'ים מהווים איום ממשי מאוד על חופש השיט והסחר הבין־לאומי העובר בים האדום.

האי 'סוקוטר' (Socotra) מצוי במיקום אסטרטגי החולש על הכניסה לים האדום. קבוצת האיים שאליה שייך האי היא למעשה בריבונות תימן, אבל מאז אפריל 2018 פלשו כוחות צבאיים של איחוד האמירויות אל האי, השתלטו על הנמל ושדה התעופה, סיפקו סיוע הומניטרי לתושבים, ולמעשה סיפחו את האי למרות מחאות תימן. בפברואר 2020 התמרדו יחידות צבא תימן, והצטרפו לכוחות הנתמכים על ידי איחוד האמירויות. השליטה המנהלית הוחזרה לתימן במאי 2018 למרות שדגל האמירויות מתנוסס מעל בנייני הממשל בעיר הבירה 'האדיבו' (Hadibu).¹⁶ בתחילת ספטמבר 2020 טענה תימן שאיחוד האמירויות מנסים לבנות על האי בסיס צבאי, ולפי מקורות זרים עשוי לשמש כבסיס מודיעין לישראל

16 סוקוטר נמצאת בשליטת מועצת המעבר הדרומית שהתפלגה ממשלת תימן המוכרת על ידי המערב, והמועצה זוכה לתמיכת האמירויות. לכן עדיין יש נוכחות צבאית של איחוד האמירויות בסוקוטר.

לאיסוף מידע באזור, בעיקר באזורי באב אל-מנדב ומפרץ עדן, ולמעקב אחרי פעילות הצי האיראני באזורים אלו.¹⁷

איור 10: המדינות החדשות בסומליה¹⁹

איור 9: האי Socotra במבואות הים האדום¹⁸

"הרפובליקה הפדרלית של סומליה" היא מדינה במזרח אפריקה הסובלת מחוסר יציבות שלטונית וחוסר יכולת של השלטון המרכזי לכפות את מרותו על הכוחות השונים במדינה. הסמכות והשליטה בפועל ברחבי המדינה הן בידי ממשלות של ישויות אוטונומיות כמו 'פונטלנד' (Puntland), או ישות עצמאית שאינה זוכה להכרה בין-לאומית – 'סומלילנד', (Somaliland), וכן בידי קבוצות וארגונים יריבים שונים המובילים את כוחות ההתנגדות והאופוזיציה.

תהליכי שלום, פיוס ונורמליזציה בקרן אפריקה

הצורך להבטיח את חופש השיט בים האדום, ולפעול למיגור הגורמים המאיימים עליו ניצב ברקע למאבקים על ההגמוניה בין מעצמות-העל והמעצמות האזוריות. המאבקים הללו, או נכון יותר, שילוב אינטרסים נדיר בין מעצמות-העל לבין המעצמות האזוריות לבין מנהיגי אריתריאה ואתיופיה, שניצלו את המאבקים הללו להשגת מטרותיהם ולקידום

Yemen Ready to Counter Israeli Military Presence on Occupied Islands: Expert, Tasnim News Agency (19 September 2020). <https://bit.ly/34LrUbw>; UAE, Saudi Arabia accused of allowing Israel onto Yemen's Socotra, TRTWorld (2 September 2020), <https://bit.ly/381WQ9t>; UAE, Saudi Arabia let Israel send intelligence agents into Yemen: reports, TheNewsArab (2 September 2020). <https://bit.ly/3ee5SRS> עם האמירויות, נציגנט (26 אוגוסט 2020). <https://nziv.net/51459>

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Oman_Sea_map-fr.svg 18

<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5451492,00.html> 19

מעמדם ומעמד מדינותיהם בזירה הבין־לאומית, תרמו באופן ישיר לתהליכי השלום, הפיוס והנורמליזציה שאותם חוות מדינות קרן אפריקה בשנתיים האחרונות.

במחצית הראשונה של שנת 2018 בשלו התנאים להשגת יציבות בקרן אפריקה, לראשונה בהיסטוריה המודרנית של האזור. השגת יציבות אזורית בקרן אפריקה הייתה אינטרס משותף של ארצות הברית וסין. סעודיה ואיחוד האמירויות מילאו תפקיד חשוב בתיווך בין המדינות. אביי אחמד (Abiy Ahmed), אשר נבחר ב־2 באפריל 2018 לראש ממשלת אתיופיה, ביקש לנצל את שעת הכושר הנדירה הזאת לביסוס מעמדה של אתיופיה כמעצמה אזורית ימית עם מוצא אל הים (ר' להלן בדבר המוצא לים). כמוהו איסייאס אפוורקי (Isaias Afwerki) נשיא אריתריאה, ביקש אף הוא לנצל את שעת הכושר הזאת על מנת לשפר את מעמדה של אריתריאה בזירה הבין־לאומית והאזורית, ולהביא להסרת הסנקציות שהטיל עליה האו"ם בשנת 2009.

ראשיתם של תהליכי השלום הללו ב־9 ביולי 2018, כאשר אביי אחמד ואיסייאס אפוורקי חתמו על ההצהרה המשותפת לשלום ולידידות, והכריזו על סיום מצב הלוחמה בין מדינותיהם, שנמשך עשרים שנה, ועל חידוש היחסים הדיפלומטיים ביניהן. כבר בסוף אותו החודש הגיע נשיא סומליה, מוחמד עבדולאהי מוחמד פרמאג'ו (Mohamed Abdullahi Mohamed Farmaajo), לביקור היסטורי באסמרה שבמסגרתו הכריזו נשיאי סומליה ואריתריאה על חידוש היחסים בין מדינותיהן. בה בעת, מילא אפוורקי תפקיד מפתח בתהליכי הפיוס בין ממשלת אתיופיה לבין חלק מארגוני האופוזיציה שמקום מושבם היה באסמרה. ב־5 בספטמבר 2018 קיימו נשיאי סומליה ואריתריאה וראש ממשלת אתיופיה פגישת פסגה משולשת היסטורית ראשונה באסמרה, ובסיומה חתמו על הצהרה משותפת לשיתוף פעולה כולל בתחומי הכלכלה, החברה, התרבות והביטחון ויפעלו יחד כדי לקדם שלום וביטחון אזוריים. למוחרת הגיעו שרי החוץ של אתיופיה, סומליה ואריתריאה לג'יבוטי, נפגשו עם נשיא ג'יבוטי, אסמאעיל עומר גואלה (Ismail Omar Guelleh), ובעקבות הפגישה הסכימו אריתריאה וג'יבוטי לחדש את היחסים ביניהן. ככל הנראה, גם סעודיה הייתה מעורבת בפעילות התיווך בין שתי המדינות. עשרה ימים לאחר מכן, ב־16 בספטמבר, יצאה לאור מעורבותן של סעודיה ואיחוד האמירויות בתהליכי השלום בקרן אפריקה. זה אירע כאשר אפוורקי ואביי אחמד חתמו על הסכם שלום, ידידות ושיתוף פעולה כולל בין שתי המדינות בג'דה שבסעודיה בנוכחות המלך סלמאן (Salman bin Abdulaziz Al Saud), יורש העצר הסעודי מוחמד בן סלמאן (Mohammed bin Salman bin Abdulaziz Al Saud), שר החוץ של איחוד האמירויות, שיח' עבדאללה בן זאיד אל נהיאן (Al Saud Sheikh), שר החוץ של איחוד האמירויות, ומוזסא פקי מוחמד (Moussa Faki Mahamat), ומזכ"ל האו"ם, אנטוניו גוטרש (António Guterres). למוחרת, ב־17 בספטמבר, התקיימה בג'דה פגישת פסגה היסטורית בין נשיאי ג'יבוטי ואריתריאה בהזמנת יורש העצר הסעודי, מוחמד בן סלמאן.

בעקבות כל ההתפתחויות הללו החליטה מועצת הביטחון של האו"ם פה אחד ב־14 בנובמבר 2018 להסיר את אמברגו הנשק והסנקציות שהטילה על אריתריאה בשנת 2009 בשל אספקת נשק לארגון הטרור אל־שבאב הפעיל בסומליה (טענה שאריתריאה הכחישה כל הזמן), ובשל סירובה ליישב את סכסוך הגבול שלה עם ג'יבוטי. כמו כן, אביי אחמד זכה בפרס נובל לשלום לשנת 2019.

תהליכי השלום האזוריים נמשכים. ב־9–10 בנובמבר 2020 נפגשו מנהיגי סומליה, אתיופיה ואריתריאה למפגש פסגה שני בבהר דאר שבאתיופיה, והדגישו את כיבוד הריבונות, השלמות הטריטוריאלית והעצמאות הפוליטית של סומליה. פגישת הפסגה השלישית ביניהם התקיימה באסמרה ב־27 בינואר 2020, ובמסגרתה אימצו תוכנית פעולה משותפת לשנת 2020 ומעבר לה, המתמקדת בייצוב השלום, היציבות והביטחון האזוריים, ובקידום הפיתוח הכלכלי והחברתי.

תהליכי השלום, הפיוס והנורמליזציה אומנם מושכים למדינות קרן אפריקה (ג'יבוטי, סומליה, סומלילנד, אריתריאה, אתיופיה) השקעות מכל רחבי העולם, אך גם משפיעים על המאבקים בין מעצמות־העל והמעצמות האזוריות בנוגע להגמוניה וההשפעה באגן הים האדום.

המאבק על ההגמוניה בין מעצמות־העל והמעצמות האזוריות באגן הים האדום

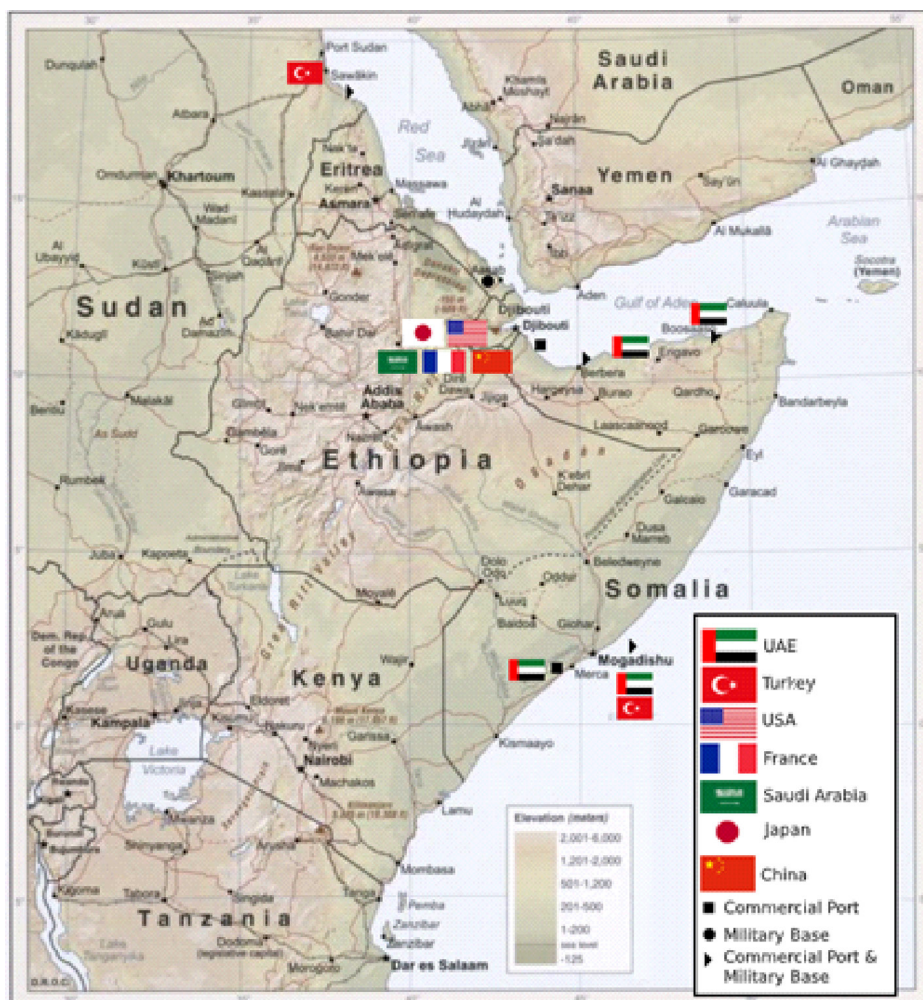
אבטחת חופש השיט בים האדום והפעילות למיגור הגורמים המאיימים עליו יחד עם תהליכי השלום, הפיוס והנורמליזציה המתרחשים בקרן אפריקה, הם הניצבים ברקע למאבקים המתחוללים בזמנית בשלוש השנים האחרונות בין מעצמות־העל והמעצמות האזוריות על ההגמוניה וההשפעה בים האדום.

המאבק הראשון מתחולל בין המעצמות והמדינות הגדולות, בעיקר סין, יפן, הודו, ארצות הברית, צרפת ורוסיה – על ההגמוניה וההשפעה באוקיינוס ההודי ובקרן אפריקה, וכחלק מכך על דריסת רגל במפרץ עדן, בג'יבוטי ובמדינות קרן אפריקה. המאבק השני מתחולל בין מדינות מפתח אזוריות – סעודיה, איחוד האמירויות, מצרים, קטר וטורקיה – וראשיתו ביוני 2017 כאשר סעודיה, איחוד האמירויות, בחריין, מצרים ומאוריטניה ניתקו את יחסיהן עם קטר. מאבק זה ממוקד בחופו המערבי של הים האדום ובמפרץ עדן.

בשל מיקומה האסטרטגי במצרי באב אל־מנדב והמשטר הנשיאותי היציב, ג'יבוטי היא המדינה בעלת הכי הרבה בסיסים צבאיים זרים בעולם. ג'יבוטי זכתה בעצמאותה מצרפת בשנת 1977, ועד לשנת 2002 היה בה רק בסיס צבאי אחד צרפתי, שהוא הבסיס הצרפתי הגדול ביותר מחוץ לצרפת. בשנת 2001, בעקבות אירועי ה־11 בספטמבר, נשיא ג'יבוטי,

אסמאעיל עומר גואלה, הזמין את המעצמות להקים בסיסים צבאיים בשטח ג'יבוטי על מנת להיאבק בטרור. בשנת 2002 הקימה ארצות הברית את בסיס הקבע הצבאי הגדול ביותר שלה באפריקה, בקאמפ למונייר (Camp Lemonnier) על מנת להיאבק בטרור בסומליה ובתימן. בג'יבוטי נמצאים גם בסיסים צבאיים של האיחוד האירופי, איטליה, יפן, סין, ובבסיס הצבאי הצרפתי מוצבים גם חיילים גרמנים וספרדים לשם המאבק נגד שודדי הים הסומליים.

איור 11: המצב הגאופוליטי בקרן אפריקה ומצרי באב אל-מנדב²⁰

John Calabrese, The Bab el-Mandeb Strait: Regional and great power rivalries on the shores of the Red Sea, *Middle East institute*, 29 January 2020. <https://www.mei.edu/publications/bab-el-mandeb-strait-regional-and-great-power-rivalries-shores-red-sea>

הבסיס הצבאי האחרון עד כה שהוקם בג'יבוטי הוא הבסיס הצבאי הסיני הראשון מחוץ לסין שנפתח ב־1 באוגוסט 2017. לטענת בכירים סינים, מטרת הבסיס היא לתמוך בפעולות שמירת השלום, בפעילות ההומניטרית הסינית באזור ובמשימות הימיות לאורך חופי סומליה ותימן נגד שודדי הים הסומלים. אולם יש לראות את הקמת הבסיס כחלק מיישום יוזמת החגורה והדרך או דרך המשי הימית של נשיא סין, שי ג'ינפינג. מטרת תוכנית זו היא ליצור רשת כלכלית ופוליטית יבשתית וימית בנתיבי הסחר החשובים שסין ניצבת במרכזה. הצי הסיני יאבטח רשת ימית זו באמצעות הקמת שרשרת של בסיסים צבאיים במיקומים אסטרטגיים, ובכך, למעשה, תשיג סין שליטה עקיפה בנתיבי הסחר הימיים החשובים. גם הקף בניית התשתיות בבסיס הסיני הוא משמעותי ומרמז על בסיס לפעילות רחבה יותר.

הקמת הבסיס הסיני בג'יבוטי היא גם חלק מהמאבק על ההגמוניה בין סין מחד גיסא, לבין הודו, יפן, אוסטרליה וארצות הברית מאידך גיסא במרחב האוקיינוס ההודי. אין זה מפתיע אפוא כי הקמת הבסיס הסיני, שאותו היא ממשיכה להרחיב, עוררה חשש ביפן, אשר בתגובה לכך הרחיבה את בסיסה הצבאי בג'יבוטי על מנת לבלום את ההשפעה הסינית.

על רקע תהליכי השלום האזוריים בקרן אפריקה ושיפור מעמדה של סומליה בזירה הבין־לאומית, היא הפכה בשנתיים האחרונות לזירת מאבק נוספת בין סין לארצות הברית. באוגוסט 2018 הצטרפה סומליה רשמית ליוזמת החגורה והדרך הסינית. בדצמבר 2018 הכריז נשיא סומליה שממשלתו העניקה 31 רישיונות דיג לסין (לשם דיג דגי הטונה), ושנה לאחר מכן הכריז Exim Bank הסיני ב־13 במאי 2019 שחתם על הסכם עם ממשלת סומליה לפיו הבנק ילווה לממשלת סומליה 200 מיליון דולר לבנייתו מחדש של נמל מוגדישו. בתמורה יהיו לבנק זכויות דיג בלעדיות בחופי סומליה, והוא יחזיק בבעלותו חלק מהבעלות על נמל מוגדישו עד שההלוואה תיפרע במלואה.

בד בבד נקטה ארצות הברית מספר צעדים דיפלומטיים על מנת לבסס את נוכחותה בסומליה, כולל פתיחתה מחדש באוקטובר 2019 של השגרירות האמריקנית במוגדישו.

במהלך שנת 2018 חדרה גם רוסיה לאגן הים האדום כחלק מחזרתה ליבשת אפריקה, זאת תוך התמקדות במכירות נשק ובפיתוח הסחר, ומרצונה לקיים יחסים טובים עם סעודיה בגלל האוכלוסייה המוסלמית הגדולה שבה. חשוב לציין בהקשר זה, כי בשנת 2008 שלחה רוסיה ספינות מהצי שלה למפרץ עדן כדי להילחם נגד שודדי הים הסומלים. על פי דיווחים שפורסמו בשנתיים האחרונות, רוסיה דנה עם סומלילנד ואריתריאה על בניית בסיסים צבאיים בשטחן. בסופו של דבר, נכון להיום, לרוסיה אין בסיס קבע בים האדום, אך ג'יבוטי וסודאן הסכימו לכך שספינות הצי הרוסי ייכנסו לנמליהן, ויעשו בהן שימוש.

סעודיה ואיחוד האמירויות רואות במדינות הממוקמות לחוף הים האדום את רצועת הביטחון המערבית שלהן במסגרת המלחמה בתימן, ואבטחת חופש השיט בים האדום. מנגד, טורקיה וקטר עושות כל שביכולתן על מנת לבלום את התרחבות השפעת סעודיה ואיחוד האמירויות במדינות הללו, תוך ניסיון להתבסס בהן בעצמן. שני המאבקים הללו מתבטאים בעיקר בהקמת בסיסים צבאיים, או בחכירה וניהול נמלים במיקומים אסטרטגיים באגן הים האדום, זאת על מנת לבסס דריסת רגל והשפעה באזור, או לחלופין, לבלום את התרחבות ההשפעה של המדינות היריבות. לקטר אומנם אין נוכחות צבאית או תשתיתית כלשהי באגן הים האדום, אבל היא משפיעה מאוד על מהלך האירועים בו. היא סייעה לתווך בשנת 2009 בין סודאן לבין צ'אד, וכן בין ממשלת סודאן לבין חלק מקבוצות המורדים בדארפור שחתמו על הסכמי שלום; היא משקיעה רבות בסודאן ובאתיופיה, בעיקר בתחומי החקלאות והפיתוח, וחוכרת בהן קרקעות לשם גידול מזון; בשנת 2017 היא העניקה כספים לקמפיין הבחירות של נשיא סומליה הנוכחי, מוחמד עבדולאהי מוחמד פרמאג'ו, ומספקת מאות מיליוני דולרים לממשל המרכזי בסומליה לצורכי תשתיות, חינוך וסיוע הומניטרי.

גם בעלת בריתה, טורקיה, מבססת את נוכחותה בסומליה, בסודאן ובג'יבוטי (בנוסף לנוכחות צבאית בקטר) כחלק מרצונה להרחיב את השפעתה מחוץ לאזורי ההשפעה המסורתיים שלה. וחשוב מכך, להבטיח לעצמה נגישות למקורות ולאספקת אנרגיה על רקע המצב הכלכלי הגרוע השורר בה. באוקטובר 2013 חתמה ממשלת סומליה על הסכם עם חברת ביראק הטורקית לפיתוח ולניהול נמל מוגדישו למשך 20 שנה, וזיכיון חדש ל-14 שנה נחתם בשנת 2020, הכולל מסוף ושירותים ימיים בלעדיים בנמל מוגדישו. בספטמבר 2017 פתחה טורקיה את הבסיס הצבאי הגדול ביותר שלה מחוץ לגבולותיה במוגדישו. בינואר 2020 הזמינה סומליה את טורקיה לחפש נפט במימיה הכלכליים.

לאחר שביססה את נוכחותה בסומליה פנתה טורקיה לבסס את נוכחותה גם בסודאן. ב-24 בדצמבר 2017 הגיע נשיא טורקיה, ארדואן, לביקור רשמי ראשון אי פעם של נשיא טורקי בסודאן. במהלך הביקור נחתם הסכם בין שתי המדינות המעניק לטורקיה באופן זמני את המשימה לבנות מחדש את סואכן, עיר הנמל העתיקה הממוקמת לחופי הים האדום, כאתר תיירות, וכנקודת מעבר עבור העולים לרגל למכה ולא אל-מדינה וכן, לבנות בה גם מספנה שתטפל בכלי שיט אזרחיים. ב-26 במרץ 2018 חתמו קטר וטורקיה על הסכם עם סודאן בשווי ארבעה מיליארד דולר לפיתוח סואכן. חשוב לציין, כי משמעות הדבר היא נוכחות טורקית-קטרית משותפת במרכז הים האדום, התוקעת טריז בין מצרים לבין בסיסי איחוד האמירויות באריתריאה.

מעבר לזה, טורקיה מרחיבה את השפעתה באגן הים האדום, ומבססת את נוכחותה גם בג'יבוטי. בעקבות הסכם לשיתוף פעולה ימי שנחתם בין טורקיה לבין ג'יבוטי בינואר 2015,

ושאושר על ידי הוועדה ליחסי חוץ בפרלמנט הטורקי בפברואר 2019, תקים טורקיה אזור סחר חופשי בג'יבוטי, שימוקם בקרבת נמל דוראלה הרב־תכליתי. מנגד, גם סעודיה מבססת את נוכחותה בג'יבוטי. בפברואר 2020 חתמו סעודיה וג'יבוטי על תוכנית לשיתוף פעולה מסחרי שבמסגרתה הסכימו שתי המדינות שסעודיה תקים אזור סחר חופשי בג'יבוטי.

איור 12: המשולש הגאואסטרטגי של טורקיה²¹

עם זאת, המעצמה האזורית שבתחילה הצליחה להרחיב את השפעתה על כל מדינות דרום הים האדום ומפרץ עדן, אך בסופו של דבר נותרו בידיה רק מספר מאחזים אסטרטגיים, היא איחוד האמירויות – UAE.

איחוד האמירויות חדרה לאגן הים האדום עוד טרם פרוץ מלחמת האזרחים בתימן. בשנת 2008 חתמה חברת DP World על חוזה עם תימן לפיתוח ולניהול נמל עדן, ובאותה שנה חתמה החברה על הסכם עם ממשלת ג'יבוטי לניהול ופיתוח נמל המכולות בדוראלה, נמל המכולות הגדול ביותר באפריקה, למשך 20 שנה. לאחר פרוץ מלחמת האזרחים בתימן התמקדה איחוד האמירויות בסיוע לממשלת תימן להשתלט על חוף הים האדום ומפרץ עדן, ולנטרל את האיום של החות'ים לשיט הבין־לאומי בים האדום. כחלק מכך, איחוד האמירויות כבשה את האי פרים שבמצרי באב אל־מנדב מידי החות'ים, ועל פי דיווחים, בשנת 2014, החכיר נשיא תימן לאיחוד האמירויות את האיים סוקוטרה ועבד אל־קורי למשך 99 שנה. עם פרוץ מלחמת האזרחים בתימן, העניקה ג'יבוטי לסעודיה ולאיחוד האמירויות מתקן צבאי לטובת פעילותן הצבאית בתימן. אך בסוף אפריל 2015 ניתקה איחוד האמירויות את יחסיה עם ג'יבוטי, ולפיכך סעודיה ואיחוד האמירויות העבירו את מרכז פעילותן לאריתריאה. בסוף אפריל 2015 חתמה איחוד האמירויות על הסכם חכירה למשך 30 שנה לשימוש

²¹ <http://turknews.ca/turkey-to-restore-suakin-island-and-build-naval-dock>

צבאי בנמל המים העמוקים אסאב ובשדה התעופה הסמוך. מאז בסיס זה משמש כאחד מבסיסי הקואליציה הצבאיים העיקריים לצורך המלחמה בתימן. בה בעת ביססה איחוד האמירויות את נוכחותה הצבאית בסומליה. במאי 2015 פתחה איחוד האמירויות בסיס אימונים צבאי במוגדישו שאותו מימנה והפעילה לאימון חיילי צבא סומליה כדי להילחם בלוחמי ארגון הטרור חרכת אל-שבאב אל-מג'אהדין הכפוף לאל-קאעדה. בפברואר 2017 חתמה סומלילנד עם חברת DP World על הסכם, לפיו תשדרג החברה את נמל ברברה (Berbera) ותנהל אותו במשך 50 שנה. כמו כן אפשרה לאיחוד האמירויות להשתמש בשדה התעופה ובנמל שבברברה, הנמצאת כ־250 ק"מ דרומית לתימן, כמתקן צבאי לשם תמיכה בפעילויותיה הצבאיות בתימן. באפריל 2017 חתם המחוז האוטונומי של פונטלנד עם חברת DP World על הסכם לפיתוח ולניהול נמל בוסאסו (Bossasso) למשך 30 שנה.

אולם במהלך השנתיים האחרונות איחוד האמירויות נמצאת בניסיה משמעותית מנוכחותה בקרן אפריקה. ב־22 בפברואר 2018 סיימה ג'יבוטי באופן חד־צדדי את ההסכם עם חברת DP World לניהול נמל המכליות בדוראלה מאחר שהעבירה חלק מהשליטה עליו לסין. אומנם איחוד האמירויות אינה מוותרת, והגישה תביעה נגד ג'יבוטי ואף נגד סין בגין הפרת ההסכם, ובהקשר של ג'יבוטי אף זכתה שש פעמים במשפט שהתקיים בבין הדין הביך לאומי לבוררות בלונדון, ובבית הדין הגבוה של אנגליה וויילס, אולם ג'יבוטי התעלמה מפסקי הדין ומיישומם. היחסים בין סומליה לבין איחוד האמירויות התדרדרו בגלל קריאתו של נשיא סומליה, פרמאג'ו, לבטל את ההסכם שחתמה סומלילנד עם חברת DP World, המעניק לה את ניהול נמל ברברה. לפיכך, איחוד האמירויות סגרה במאי 2018 את בסיס האימונים שלה במוגדישו, וכן את בסיס האימונים שלה בפונטלנד להכשרת כוח השיטור הימי. שנה לאחר מכן הונחתה על איחוד האמירויות מכה נוספת, כאשר נשיא סומלילנד הכריז בספטמבר 2019 ששדה התעופה שאיחוד האמירויות בנתה בברברה עתיד להיות אזרחי, ולא צבאי כפי שהוחלט מלכתחילה.

לפיכך, כיום, איחוד האמירויות מבססת את נוכחותה בדרום תימן, שבה היא תומכת במועצת המעבר הדרומית. בסומלילנד, שבה חברת DP World מנהלת את נמל ברברה, וכן במימון בניית הפרוזדור המוביל ממנה אל גבול אתיופיה, וכן באריתריאה, שממשלתה חתמה בפברואר 2020 על הסכם עם חברת DP World לשדרוג נמליה.

מצרים, בעלת בריתן של איחוד האמירויות וסעודיה, מפגינה את עוצמתה הצבאית וכוונותיה באגן הים האדום באמצעות הקמת כוח משימה לאבטחת השיט בצפון הים האדום, ופתיחת הבסיס הצבאי באראנס (Berenice Military Base)²² הממוקם בקרבת

22 דן ארקין, ים, יבשה ואוויר: צבא מצרים חנך בסיס חדש, ישראל דיפנס (23 ינואר 2020).

<https://www.israeldefense.co.il/he/node/41665>

גבולה עם סודאן, שנערכה בינואר 2020. זהו הבסיס המצרי הצבאי הגדול ביותר במרחב, שמטרתו להגן על חופיה הדרומיים של מצרים ועל משאבי הטבע שבהם, ולהבטיח את השיט הבינ־לאומי מהים האדום לתעלת סואץ ולמסוף הנפט של *Ain-Sumed pipeline* בי־הצ'י המצרי במפרץ סואץ. הבסיס כולל בסיס ימי, בסיס אווירי, שדות אימונים ועוד. הצי המצרי מתעצם בכוחו באזור, ובשנת 2017 הקים את "הצי הדרומי" שזירתו הים האדום. צי זה כולל נושאת מסוקים, קורבטות וכלים רב־תכליתיים המאפשרים התערבות צבאית מהירה.²³

נוסף על כך, מצרים מעוניינת לבסס את נוכחותה בדרום הים האדום על רקע המכשולים במשא ומתן המתנהל בינה לבין סודאן ואתיופיה בנוגע לסכר התחייה (*Grand Ethiopian Renaissance Dam*) שאותו בונה אתיופיה על הנילוס הכחול. לפיכך, מצרים מנהלת משא ומתן עם ג'יבוטי לגבי הקמת אזור סחר חופשי מצרי ענק בג'יבוטי. כמו כן, מצרים נשאה ונתנה ביוני וביולי 2020 עם דרום סודאן ועם סומלילנד בנוגע להקמת בסיס צבאי מצרי בשטחן, אך אתיופיה התנגדה לכך, ולכן נכשל המשא ומתן.

למרות שאין לה מוצא ישיר לים גם אתיופיה הופכת את עצמה למעצמה אזורית ימית בים האדום. מאז בחירתו של אב"י אחמד לראש ממשלת אתיופיה ב־2 באפריל 2018, הוא פועל על מנת להבטיח לאתיופיה מוצא אל הים, שאותו איבדה עם קבלת אריתריאה את עצמאותה בשנת 1993. אומנם עד שנת 1997 עשתה אתיופיה שימוש בנמל אסאב (*Assab*) שבאריתריאה, אך מאז כל הייצוא כמעט מאתיופיה, וכל הייבוא שנכנס אליה הגיעו דרך נמל ג'יבוטי. במרץ 2018 חתמו אתיופיה, סומלילנד וחברת *DP World* על הסכם, לפיו אתיופיה תחזיק בחלק מהמניות של נמל ברברה. כמו כן, שלושת הצדדים הסכימו שממשלת אתיופיה תשקיע בתשתיות כדי לפתח את פרוזדור ברברה כשער המסחרי לפנים הארץ. מיד לאחר היבחרו לתפקיד ראש ממשלת אתיופיה, יצא אב"י אחמד לשלושה ביקורים ממלכתיים – הראשון בג'יבוטי, השני בסודאן והשלישי בקניה – והבטיח לאתיופיה דריסת רגל בנמל ג'יבוטי, בנמל פורט סודאן, הנמל הגדול ביותר במדינה, ובנמל לאמו שבקניה. בה בעת אב"י אחמד עסוק בבנייה מחדש של הצי האתיופי בסיוע צרפת ונורבגיה, וב־19 בינואר 2020 הכריז שר ההגנה האתיופי למה מגרסה (*Lema Magera*), שאתיופיה הקימה צי שבסיסו יהיה בג'יבוטי, ומשרד הפיקוד הימי ימוקם בבאהיר דאר שעל גדות אגם טאנה. מטרת הצי היא לפקח על כל מה שנעשה באזור לאור העובדה שנמל הייצוא והייבוא היחיד המשמש את אתיופיה כיום נמצא בג'יבוטי.

23 לפירוט על התעצמות הצי המצרי ר' שלמה גואטה, "הצי המצרי בעת החדשה, מאין בא ולאן הוא הולך?", **הערכה אסטרטגית ימית לישראל 2019–2020** שאול חורב ואהוד גובן (עורכים), (2020) עמ' 190–211, אוניברסיטת חיפה.

בסיכומו של דבר, התמונה המתקבלת מסקירת מאבקי הכוחות האלה היא שטורקיה ביססה את נוכחותה בים האדום בסודאן ובסומליה, בעת שאיחוד האמירויות ביססה את נוכחותה באריתריאה, בסומלילנד ובדרום תימן, ולמצרים וסעודיה כמו גם לטורקיה תהיה נוכחות בג'יבוטי.

בריתות ביטחוניות בים האדום

בו זמנית עם מאבקי הכוח בין מעצמות העל והמעצמות האזוריות יזמה סעודיה במהלך השנתיים האחרונות ברית אזורית שבה חברות רוב המדינות הממוקמות לחופי הים האדום, במטרה לאבטח את נתיב השיט הבינלאומי בים האדום, ולבלום את החדירה האיראנית לאזור. ב־12 בדצמבר 2018 התכנסו נציגים ממצרים, ג'יבוטי, סומליה, סודאן, תימן וירדן בריאד על מנת לדון בהקמת הברית. ב־6 בינואר 2020 חתמו שרי החוץ של ירדן, סעודיה, מצרים, תימן, סודאן, ג'יבוטי, סומליה ואריתריאה בריאד על אמנת הייסוד של המועצה של המדינות הערביות והאפריקניות הגובלות בים האדום ובמפרץ עדן. מטרת האמנה הן לעודד שיתוף פעולה באבטחת השיט הבינלאומי בים האדום ושיתוף פעולה כלכלי בין המדינות החברות. נכון לעכשיו, המועצה טרם התחילה לפעול כיוון שההצהרה הועברה לאשרור הפרלמנטים של המדינות החברות בה. אולם כבר ברור שלא יוקם כוח צבאי שימש את המועצה מאחר שלכל אחת מהמדינות החברות יש כוח צבאי משלה, ולכן פעילותה הביטחונית תתבצע באמצעות תיאום בילטרלי או קולקטיבי. במרכז הברית הזאת נמצאות סעודיה ומצרים, המקיימות במהלך השנתיים האחרונות אימונים ותמרונים צבאיים משותפים בים האדום בהשתתפות נציגים מחלק או מכל המדינות החברות במועצה. חשוב לציין, כי מבין כל המדינות הנמצאות באגן הים האדום שלוש מדינות אינן חברות במועצה הנ"ל. המדינות שאינן חברות הן אתיופיה, ככל הנראה בגלל המתחות בינה לבין מצרים בנוגע לסכר התחיה, סומלילנד, בגלל שהכללתה בברית משמעותה הכרה בעצמאותה, וישראל.

גם הרשות הבינ־ממשלתית לפיתוח (IGAD), גוש של שמונה מדינות במזרח ובקרב אפריקה, נחלצה להגן על חופש השיט בים האדום ובמפרץ עדן, וב־4 באפריל 2019 הקימה כוח משימה מיוחד של מומחים במטרה להתוות תוכנית פעולה אזורית משותפת עם לוח זמנים ברור כדי להגן על האינטרסים הביטחוניים והכלכליים של האזור.

ייתכן כי בעתיד שני הגופים הללו יתחברו ויפעלו יחד בשיתוף פעולה, במיוחד לאור העובדה שחלק מהמדינות הממוקמות בחוף האפריקני של ים סוף ומפרץ עדן חברות בשני הגופים, ונעשים ניסיונות לחבר ביניהם.

המדיניות הישראלית בנוגע לאגן הים האדום

במשך כל שנות קיומה האינטרס האסטרטגי הראשון במעלה של מדינת ישראל בים האדום הוא שמירה על חופש השיט וסיכול הניסיונות להפרתו. בהקשר זה, בצפון הים האדום, נועד תפקיד חשוב למצרי טיראן המשמשים כנתיב הגישה הימי היחיד של מדינת ישראל לים האדום ולאפריקה. לפיכך, סגירת המצרים בפני כלי שיט ישראליים על ידי מצרים בשנים 1956 ו-1967 היוותה 'קאזוס בלי' – עילה למלחמה. בסופו של דבר, הסכמי השלום בין ישראל למצרים ובין ישראל לירדן עיגנו בתוכם את חופש השיט (והטיס) הישראלי בתעלת סואץ, במצרי טיראן ובמפרץ אילת. לכן גם ישראל הייתה מעורבת והסכימה להעברת האיים טיראן וסנפיר ממצרים לשליטת סעודיה כחלק מפיתוח עיר העתיד 'ניום' בצפון מזרח סעודיה, שתשתרע על פני שטח הנמצא בסעודיה, בירדן ובחצי האי סיני. בדרום הים האדום פעלה ישראל לבצר את חופש השיט באמצעות פעילות מדינית מול אתיופיה, והחל ממאי 1993, עת אריתריאה זכתה בעצמאותה ואתיופיה איבדה את המוצא אל הים, פעלה ישראל גם מול אריתריאה כמו גם מול ג'יבוטי וסומליה, באמצעות ביסוס נוכחות צבאית באריתריאה.²⁴ בנוסף על פי פרסומים זרים, גילתה ישראל מעורבות במלחמה בתימן, ועד לינואר 2016, עת ניתקה סודאן את יחסיה עם איראן, עסקה ישראל גם בסיכול הברחות נשק שהתבצעו דרך סודאן לחמאס ברצועת עזה. החל מינואר 2016 האינטרס הישראלי הוא למנוע הברחות נשק מאיראן דרך הים אל עבר רצועת עזה המיועד לעשות שימוש נגד ישראל.

בהתפתחויות הגאופוליטיות המתוארות לעיל טמונות מספר הזדמנויות עבור ישראל. מהבחינה הביטחונית, החתימה עם איחוד האמירויות על הסכמי אברהם ב-15 בספטמבר 2020 טומנת בחובה גם אפשרות לשיתוף פעולה ביטחוני וצבאי עם איחוד האמירויות לאבטחת חופש השיט, ולסיכול הברחות הנשק האיראניות לחות'ים בתימן, וגם אפשרות לביסוס נוכחות בדרום הים האדום ובמפרץ עדן. כזכור, לאיחוד האמירויות יש נוכחות בדרום תימן, בסומלילנד ובאריתריאה. ביולי 2020 מונה אסמאעיל חאלדי (Ishmael Khaldi) לשגריר ישראל באריתריאה, שבה לא הייתה נוכחות דיפלומטית ישראלית קבועה כבר מספר שנים. מינוי זה יוצר הזדמנות יוצאת דופן לשיתוף פעולה עם איחוד האמירויות בפן הצבאי-ביטחוני, ולביסוס נוכחות ישראלית במדינה חשובה זו. נוסף על כך, כבר באוגוסט 2020 התפרסמו דיווחים לא מאומתים על נוכחות ישראלית באי סוקוטרה, ועל בניית בסיסי מודיעין (כך נכתב בדיווח) משותפים לישראל ולאיחוד האמירויות באי.

24 חברה אמריקנית: "לישראל בסיסי צבא באריתריאה", גלובס (12 דצמבר 2012).
<https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000805648>

מהבחינה הפוליטית, רצונה של סעודיה ליצור ברית אזורית לבלימת ההתפשטות האיראנית, ומקומה החשוב של ישראל בברית זו מהווים את הבסיס להתחממות היחסים בין ישראל לסעודיה, ואת החתימה על הסכמי אברהם עם איחוד האמירויות ובחריין. עקב כך וגם עקב ההבנה הסודאנית שהדרך לארצות הברית ולהסרה מרשימת המדינות תומכות הטרור עוברת דרך ישראל, הכריזו ישראל וסודאן ב־23 באוקטובר 2020 בעקבות שיחת טלפון של נשיא ארצות הברית, דונלד טראמפ, ראש ממשלת ישראל, בנימין נתניהו, ראש ממשלת סודאן, עבדאללה חמדוכ, ויו"ר המועצה הצבאית העליונה, עבד אל־פתאח אל־בורהאן, על הפסקת מצב הלוחמה ביניהן, ועל הסכם נורמליזציה בין המדינות, ובשלב הראשון ייפתחו יחסים בנושאי הכלכלה והסחר בדגש על חקלאות.²⁵ אולם למרות שמצבה של ישראל באגן הים האדום אף פעם לא היה טוב יותר מאחר שהיא מקיימת יחסים עם כל מדינות האזור, עדיין, ללא קיום יחסים דיפלומטיים מלאים עם סעודיה, ובעקבותיה עם יתר מדינות האזור שעתידות, ככל הנראה, לפעול כמו סעודיה, ולנרמל את היחסים עם ישראל, היא לא תוכל להשתתף במועצה של המדינות הערביות והאפריקניות הגובלות בים האדום ובמפרץ עדן, ולא תוכל לקחת חלק פעיל בשיתופי פעולה כלכליים באזור.

מעבר לכך, הקמתו של פורום הגז של מזרח הים התיכון לו שותפות גם שלוש מדינות הממוקמות באגן הים האדום – ירדן, ישראל ומצרים – תוכל להוות בסיס להקמת פורום גז משותף של מזרח הים התיכון ושל הים האדום. זאת במיוחד אם גם יימצאו מרבצי גז טבעי או נפט במים הכלכליים של מצרים בים האדום. ובכך תוכל ישראל להשתלב גם באזור זה מהבחינה הכלכלית.

סיכום

מטרותיה האסטרטגיות של ישראל קשורות ישירות ובאופן הדוק למטרות כלכליות. מטרתה העיקרית של ישראל היא למנוע חסימת מצר באב אל־מנדב (נקודת משנק עיקרית) לתנועה ימית בין אילת, תעלת סואץ והאוקיינוס ההודי, מארצות אסיה ואפריקה ואליהן.

נשקפת בשנים הקרובות סכנה מוחשית לתנועת הספנות בים סוף. המורדים החות'ים הנתמכים על ידי איראן הטמינו מאות מוקשים ימיים בקווי הספנות העוברים בים סוף. נטרול המוקשים הללו יצריך תקופה של חמש עד שש שנים. מדינות שונות בעולם נקראו להצטרף למאמץ להסיר את איום המוקשים בים סוף.

ההתפתחויות הביטחוניות, המדיניות והכלכליות באגן הים האדום הופכות אותו בשנים האחרונות לאזור דינמי ומשתנה, אך בעל דרגת נפיצות גבוהה. לפיכך, על ישראל לנצל

²⁵ ישראל וסודאן הכריזו על הסכם נורמליזציה בין המדינות, בתיווך ארצות הברית, הארץ ורויטרס (23 אוקטובר 2020). <https://bit.ly/382iECe>

את ההזדמנויות האזוריות שנפתחו בפניה לאחרונה, ולפעול להגביר את ההשתלבות שלה במרחב זה.

אך, ראשית, על מנת שישראל תוכל להשתלב באזור זה עליה לקבוע את מדיניותה כלפיו, תוך מעקב רציף אחר ההתפתחויות במרחב זה. ההתפתחויות הן מהירות, והאינטרסים הקובעים את הפעילות של מעצמות־העל, המעצמות האזוריות ומדינות האזור הם סבוכים מאוד. אם ישראל מעוניינת להשתלב במרחב זה, או לפחות להגן על האינטרסים החיוניים לה, עליה להבין לעומק את מפת האינטרסים של כל השחקנים, ואת ההזדמנויות והאתגרים הנובעים ממנה.

הצי הרוסי – מגמות עיקריות ב-2020 והשלכותיהן במזרח התיכון

עידו גלעד

רקע

שנת 2020 התאפיינה בהתפשטות מגפת נגיף הקורונה, בהאטה בפעילות הכלכלית וירידה בסחר הבין לאומי. המשבר הכלכלי עולמי לא פסח על רוסיה, הסובלת מהיקפי תחלואה גדלים מהנגיף (למרות דיווח רוסי על פיתוח חיסון "Sputnik-V"). ההאטה הכללית השליכה על מגוון הפעילויות הימיות העולמיות לרבות ברוסיה, גם בקרב הצי ביחס למגוון זירות פעילותו לרבות במרחב המזרח התיכון. עם זאת מבחינה גיאואסטרטגית ובזירה הימית נמשכו המאמצים לפיתוח, ביסוס והעמקת הנוכחות הרוסית במיוחד בזירה המזרח תיכונית ובים הצפוני הארקטי. במזרח התיכון המאמץ הרוסי להתמקד בעיבוי האחיזה בחוף הסורי, בעיקר בנמלי טרטוס הימי וחמימים האווירי. אחיזה זו והידוק השיתוף עם מצרים והצי המצרי קידמו את המעורבות הרוסית בצפון אפריקה בחזית הלובית. בים האדום רוסיה גיבשה הסכם לאחיזת קבע ימית בנמל פורט סודאן לתקופה של 25 שנה עם אפשרות להארכתו לתקופה ארוכה יותר. המאחז הוגדר 'כמתקן לוגיסטי' שתותר בו עגינה של 4 כלי שיט צבאיים מהם בעלי הנעה גרעינית. לאחיזה הרוסית בסודאן ולשיפור בשליטה הרוסית על נתיבי השיט המרכזיים בים האדום חשיבות רבה, גם לנוכח 'הסכם אברהם' שנתקם השנה בין ישראל ומדינות המפרץ, כמנוף להשפעה רוסית בעד השותפות עם מצרים וסעודיה, לצד השלכה אפשרית על היחסים עם איראן ואולי אף סין. המהלך בים האדום מקנה לרוסיה הזדמנות נוספת לשמר מעמדה כמעצמה ימית אזורית ואף גלובלית. מבחינה כלכלית רוסיה השואפת להגמוניה אנרגטית בתחומי אספקה וייצוא של מוצרים פוסיליים (נפט וגז), במיוחד גז, פועלת לקידום מעמדה זה גם במזרח הים התיכון. המשבר העולמי בסקטור האנרגיה בשנה הנוכחית הצריך התמודדות עם צניחה בביקוש, במחירים ובתפוקות מוצרי אנרגיה אלו, שלהם השפעה על הכנסות המשק הרוסי, בהיותם ענף משמעותי ביצוא של רוסיה. ההשלכות כתוצאה מהמשבר על מזרח הים התיכון עלולה להעיב על המעורבות הרוסית במיזמים הכרוכים בהפקת אנרגיה בים ובתובלת התפוקות בדרכי הים, כמו בלבנון, בלוב ועוד. מאידך פעילות הצי במהלך שנת ה'קורונה' האחרונה שאפה לעמוד ביעדי התכנון, אותם ריענן מפקד חיל הים הרוסי אדמירל ניקולאי אבמנוב (Admiral Nikolai Evmenov) במעמד סיכום החציון הראשון ב-1 ביוני 2020 (איור 1).¹

1 אתר משרד ההגנה הרוסי – חיל הים מה-6 יוני 2020 ראו: http://xn--d1acaykgvdf0he1a.xn--90anlfbebar6i.xn--p1ai/news_page/country/more.htm?id=12295177@egNews

איור 1: מפקד הצי הרוסי אדמירל אבמנוב מתוך משרד ההגנה הרוסי / הצי הרוסי

רוסיה מציינת את השנה ה-237 להקמת צי הים השחור. באירוע יום השנה (13 מאי) הדגיש מפקד הצי הרוסי האדמירל Nikolai Evmenov את תפקידו החשוב של צי הים השחור בשמירת היכולת המבצעית הקבועה של הצי הרוסי בים התיכון. "Permanent Operational Formation of the Russian Navy in the Mediterranean Sea"². עוד התייחס (שם) לפיתוח יכולות צי הים השחור ורכישת ניסיונו המבצעי המצטבר לאור השתלבותו בלחימה כנגד מטרות טרור בסוריה.

אירוע בולט שצוין השנה ניכר ביום הניצחון ה-75 על גרמניה הנאצית במסגרת "המלחמה הפטריוטית הגדולה" ב-24 יוני 2020 (המפגן נדחה מה-9 במאי בשל מגפת הקורונה). באירוע השתלבו כלל ציי רוסיה, לרבות צי הים השחור. בעיתוי מקביל התבצעה הפלגתה של צוללת "קילו" (בשיט על פני המים, כמתבקש) בכיוון דרומה במצרים הטורקיים מהים השחור לים התיכון. תיתכן האפשרות ל'ניצול הצלחה' בהפלגה זו לאור היום, כביטוי סמלי נוסף של 'הצגת הדגל' בידי כלי שיט אסטרטגי רוסי, כחלק ממפגני הראווה לציון הניצחון ביום חג לאומי זה (איור 2).

מפגנים נוספים שהתקיימו השנה כללו את "יום הצי" שהתקיים בבסיסים השונים ב-26 ביולי לרבות במרחב החוף הסורי.³ התמרון השנתי "קווקז 2020" בפיקוד הרמטכ"ל הרוסי

2 מתוך אתר משהב"ט הרוסי מה-13 במאי 2020 שבו דברי הברכה של מפקד הצי הרוסי - אדמירל ניקוליי אבמנוב (Admiral Nikolai Evmenov) לרגל יום השנה לצי אשר נוסד בשנת 1783.
http://xn--d1acaykgvdf0he1a.xn--90anlfbebar6i.xn--p1ai/news_page/country/more.htm?id=12291947@egNews

3 מתוך: סוכנות הידיעות טאסס, 20 במאי 2020 <https://tass.com/defense/1158531>. ההכנות ניכרו כיומיים קודם בהשתתפות מגוון כלי שיט וכלי טיס. ראו אתר ספוטניק בערבית מה-24 ביולי 2020: <https://arabic.sputniknews.com/military/202007241046090817>

גרסימוב (Valery Gerasimov) התקיים השנה (21–26 בספטמבר 2020) בחזית הדרום. במסגרתו נטלו חלק גורמים מצי הים השחור, משיטת הים הכספי, לרבות 20 כלי שיט. כמו כן, התבצע שיגור ירי טילים ואמל"ח בחלקם נכח הנשיא פוטין.⁴ בשלהי ספטמבר ערך הצי הרוסי תמרון משותף עם הצי ההודי, זו השנה השנייה ברציפות. למהלך הימי של שיתוף הפעולה בין ציי שתי המדינות יש השלכות גאואסטרטגיות המופנות בעיקר כלפי סין (ראו בהמשך).

איור 2: צוללת "קילו" רוסית בעת המעבר במצרים הטורקיים ב-24 ביוני 2020⁵

יתר הפעילויות השוטפות במסגרת 'מדיניות הקורונה' שהחיל הצי הרוסי הקיפו את כלל פעילויות הציים השונים. במזרח הים התיכון נוסף לפעילות השגרתית התקיים (21 באוגוסט 2020) אימון מקיף משותף עם חיל הים הסורי.⁶ התנהלות הצי בצל הקורונה נעשתה בכללה תוך הקפדה על בידוד צוותי כלי שיט לוחמים, בין היתר גם בעקבות הפקת לקחים ממקרי ההדבקה שאירעו בכלי שיט אחרים במהלך אפריל 2020: מהם – בנושאות המטוסים 'תיאודור רוזוולט' האמריקנית ו-'שארל דה גול' הצרפתית.

פעילות בניין הכוח ופיתוח אמל"ח בצי הרוסי נמשכו השנה חרף השפעת הקורונה. בהקשר דווח על ביצוע ניסויי אמל"ח ושיגורי טילים במסגרתם שוגרו טילי "זירקון" (Tsirkon hypersonic missile) במהירות על-קולית של 8 מאך, מכלי שיט שטח באוקטובר

4 מתוך: סוכנות הידיעות טאסס 24 בספטמבר 2020 <https://tass.com/defense/1204499>

5 מתוך אתר Forbes מה-24 ביוני 2020 ראו:

<https://www.forbes.com/sites/hisutton/2020/06/23/image-shows-russian-submarine-appearing-to-break-international-treaty/?sh=74aee2157b82>

6 מתוך איזבסטיה מה-21 באוגוסט 2020 <https://iz.ru/1050910/2020-08-21/voennye-rf-i-flot-sirii-proveli-sovmestnye-uchenii-v-tartuse>

2020 (איור 3).⁷ כמו כן ב-3 בנובמבר 2020 דווח על שיגור של טיל בליסטי 'Bulava' R-30 (intercontinental ballistic missile) (איור 4), מצוללת מדגם BUREI, פרויקט 995.⁸ כן דווח לאורך השנה על מספר מקרים של מסירת כלי שיט חדשים לידי הצי, בעוד הנשיא פוטין עצמו נכח (ראשית נובמבר) בטכס הנפת 'אות שירות מבצעי' לשוברת קרח שנבנתה במספנות "סן פטרסבורג". שם כלי השיט: "Viktor Chernomyrdin"⁹ מפרויקט 22600 (אין מדובר בדגם השוברות בהנעה גרעינית 22220 המצויות עדיין בשלבי בנייה). נוכחות פוטין באירוע מדגישה את החשיבות הרבה שהוא מייחס לפיתוח משמעותי של האזור הצפוני הארקטי עבור רוסיה.

איור 4: ניסוי שיגור טיל בליסטי מצוללת, Burei R-30 'Bulava' intercontinental ballistic, 3 בנובמבר 2020

איור 3: ניסוי שיגור טילי ים Tsirkon hypersonic missile, 7 באוקטובר 2020

ביקורים ותמרונים משותפים להצגת הדגל

כוח המורכב מסיירות וינגרדוב (Admiral Vinogradov) וטריבוץ (Admiral Tributs) מדגם אודלוי (Udaloy) בליווי מכלית, יצא מנמל הבית ולדיווסטוק (Vladivostok) של צי הים הפסיפי, והשתתף בתמרון משותף עם הצי ההודי "Indra" (4–5 בספטמבר 2020). בתמרון שהתקיים במצרי "מאלקה" פעלו שני הציים במשותף והוא נועד להעביר מסר מדיני לסין אודות כינון משוואה אפשרית כנגד ההגמוניה שאותה סין מפתחת בים סין הדרומי ובמרחב המזרח האסיאתי ככלל. לתמרון קדם ביקור שר ההגנה ההודי במוסקבה, שם פגש בעמיתו הרוסי שויגו. האירוע מדגיש את הידוק יחסי שתי המדינות.¹⁰

7 סוכנות טאסס, 7 באוקטובר 2020 <https://tass.com/defense/1209579> ראו איור 3

8 סוכנות טאסס, טאסס 3 בנובמבר 2020 <https://tass.com/defense/1219491> ראו איור 4

9 סוכנות טאסס, מה-3 בנובמבר 2020 <https://tass.com/society/1219653>

10 The Economic Times, 4 September 2020, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/quad-in-action-india-us-japan-australia-navies-begin-first-phase-of-malabar-naval-exercises/videoshow/79047994.cm>

כוח נוסף של צי הים הצפוני בפיקוד משחתת נגד צוללות קולאקוב (Admiral Kulakov) מדגם אודלוי (Udaloy) ובליווי מכלית וגוררת פעל (ספטמבר-אוקטובר 2020) בים התיכון, ובמסגרת זו ערך ביקורים בנמלי אלג'יר, קפריסין, סוריה ופיראוס ביוון.¹¹

במחצית השנייה של נובמבר 2020 (17-24) התקיים זו לראשונה בים השחור תמרון "גשר הידידות 3" המשותף לצי הרוסי עם כוח של הצי המצרי. הפעילות המשותפת כללה סודרי אימון שונים ושיגורי אמל"ח. הכוח המצרי חצה (15 נובמבר) את המצרים הטורקיים בדרכו צפונה לנמל נובורסיסק (Novorossiysk) בים השחור, ובכך ניתן לראות גם מסר מדיני משותף המופנה מצד שתיים כלפי טורקיה.¹² כאן המקום להתייחס ליריבות שבין מצרים לטורקיה כפי שניכרה בשנים האחרונות שלאחר שלטון נשיא מצרים מורסי (Mohamed Morsi). עידן מורסי ושלטון האחים המוסלמים במצרים בשנים 2012/13 התאפיין בהתקרבות ניכרת בין שתי המדינות ובתיאום פעילותן. זאת חרף משקעים היסטוריים ביניהן מהעבר, בנוגע לבכירות שכל אחת מהן ייחסה לעצמה לגבי הובלת העולם המוסלמי הסוני, וביחס להובלת מעגל האחים המוסלמים. סילוק מורסי ושלטון האחים המוסלמים במצרים חוללו מהפך ביחסי שתי המדינות. התקופה שמאז מתאפיינת במהלכים מצד כל אחת מהן, אשר מקיפים פיתוח מואץ של יכולותיהן הימיות, בדגש להתעצמות הציים שברשותן. פיתוח הממד הימי בטורקיה זכה אף להגדרתה של המדינה בתור ה"מולדת (הימית) הכחולה" (Mavi Vatan – בטורקית).¹³ ליריבות עם מצרים על ההגמוניה האידאולוגית-דתית בעולם המוסלמי-סוני הצטרפו ממדים נוספים: גאו-כלכליים וגאו-אנרגטיים, תוך דגש להפקת אנרגייה פוסילית במזרח הים התיכון. פורום הגז במזרח הים התיכון (East Mediterranean Gas Forum (EMGF) שמקום כינוסו בקהיר (מאז ינואר 2020) נועד לקדם את הטיפול המתואם במשאבים אלו, ובאפשרות לשימוש בקו גז תת-ימי (Eastmed gas pipeline) שיוותקן ויחובר לאיטליה. בפורום זה חברות המדינות השכנות בהן, ישראל, יוון, קפריסין, ירדן, הרשות הפלסטינית ואיטליה. צרפת ביקשה להתקבל כחברה בעוד ארצות הברית משמשת משקיפה. ראוי להדגיש כי טורקיה לא נכללת בפורום זה. חיזוק ציי מצרים וטורקיה והאצת הפיתוח הימי במדינות אלה נועד למלא את שאיפתן לזכות במעמד של מעצמות אזוריות. הדבר מלבה כמובן את המתיחות ביניהן, וזו אומנם ניכרת זה מכבר במוקדי חיכוך

11 סוכנות טאסס, 22 באוקטובר 2020 <https://tass.com/defense/1215151> (דיווח על הביקור ביוון).

12 סוכנות טאסס, 11 באוקטובר 2020, טאסס 11 באוקטובר 2020 <https://tass.com/defense/1210889> וכן מיום ה-8 באוקטובר 2020: <https://tass.com/defense/1210037>, סוכנות טאסס 17 נובמבר 2020, https://www.youtube.com/watch?v=F649m_Lg32Y&t=58s. מתוך יוטיוב מה-14 נובמבר 2020. פריגטה FREM מתוצרת צרפת 6000 טון בשם TAHYA MISR מ"ד 1001, קורבטה GOWIND גמתוצרת צרפת 2500 טון El Fateh Port Said מ"ד 971, פריגטה OHP מתוצרת ארה"ב 4200 טון - בשם ALEXANDRIA מ"ד 911, סט"ל אמבסדור AMBASSADOR מתוצרת ארה"ב 600 טון בשם A.GAD מ"ד 686.

13 לסקירה מלאה של מדיניות המולדת הכחולה נא ראו הפרק של עומרי אילת ואיל חיות מן.

נוספים בזירה הימית כמו בחזית הלובית, שם הגיעו הדברים באחרונה עד לכדי יריבות גלויה ביניהן, ולסכנה מפני התלקחות המאבק בכוח. זאת לנוכח תמיכת טורקיה בכוחות ממשלת טריפולי (GNA) בראשות פאיז סרג' (Fayez al-Sarraj), שענימם גובש בשלהי השנה שעברה מרחב מים כלכליים משותף לשתי המדינות טורקיה ולוב, מבלי שהמהלך יתחשב בזכויות של מדינות נוספות במרחב. מצרים ניצבת מנגד בתמיכתה בפלג המזרחי (LNA) ברשות חליפה הפתר (Khalifa Haftar) כשלצידה רוסיה, צרפת, סעודיה, ירדן ואמירויות המפרץ. מצרים דאגה בתגובה לגבש מצידה הסכם הנוגע למרחב מים כלכליים עם יוון. ביטוי נוסף להידוק יחסיהן גם כמשוואה נגד טורקיה נמצא בתנועת הכוח המצרי ששב מהתמרון עם רוסיה בים בשחור (28 נובמבר 2020) אשר נוצל לתמרון משותף לשני הצדדים.¹⁴

רוסיה משתדלת אפוא לעמוד מנגד ומחוץ למשוואת היריבות הטורקית מצרית. זאת חרף העמידה הרוסית לצד מצרים בחזית הלובית ומורכבות היחסים עם טורקיה שהדבר מגלם, הרי שמערכת היחסים עם מצרים מורכבת ומקיפה לא רק את הלחימה האמורה בלוב, כי אם גם אספקת נשק וספינות למצרים, בניית תשתיות במדינה כמו כורי אנרגייה בהנעה גרעינית באדבעה (El-Dabaa) על החוף ממערב לאלכסנדריה, בסמוך למתקני התפלת מים, הקמת אזור תעשייה מסחרי מזרחית לפורט סעיד, תמרונים ימיים משותפים ("גשר הידידות" מאז 2015) ועוד.

צפי להשפעת הפעילות הרוסית ביחס לארצות הברית

ראוי להזכיר כי בשנים האחרונות עוד בימי כהונתו של הנשיא אובמה נקטה ארצות הברית מדיניות של הפחתת נוכחותה במזרח התיכון, ונתנה תיעודף למוקדים גלובליים אחרים בראשם העימות עם סין, בדגש למזרח אסיה תחת הכותרת Pivot to Asia. חרף זאת, רוסיה ממשיכה להוות מוקד עניין מוביל עבור ארצות הברית, ולתפוס "מקום גבוה" (Russia's agenda will be high on Americas foreign policy) ביחסי החוץ בין שתי המדינות, לרבות ההתייחסות לאגן הים התיכון.¹⁵ תשומת הלב מצד ארצות הברית ממשיכה להיות מופנית לעבר הנוכחות הרוסית בסוריה, לתפקיד המתפתח של רוסיה בלוב בשנה האחרונה, בצפון ובקרב אפריקה בכלל. כל ממשל אמריקני יוסיף לגלות עניין בנושא (Lasser 2020). מעריך כי ארצות הברית תעדיף כנראה להשתלב במהלכים שאותם יוביל האיחוד האירופי על פני הובלה אמריקנית ישירה במוקדי פעילות ים תיכונית אלה.¹⁶

14 Greece and Egypt conduct joint military exercises days before MEDUSA 2020 (VIDEO), *Greek City Times*, <https://greekcitytimes.com/2020/11/29/greece-egypt-joint-military-exercises>

15 Lesser, I. O. (2020). "The United States and the Mediterranean in an Age of Shocks". In: Euro-Mediterranean policy observatory (IEMed.) Year Book 2020. Pp.248–250
www.iemed.org/observatori/arees-danalisi/arxiu-adjunts/anuari/med.2020/US_policy_Mediterranean_Ian_Lesser_IEMed_YearBook2020.pdf

המשך ביסוס והרחבת האחיזה בחוף הסורי

בשלהי מאי 2020 הנחה הנשיא פוטין לפעול להרחבת הנוכחות הרוסית בחוף הסורי. מקץ חודשיים (30 ביולי) נכנס לתוקף צו (שפורסם בדיעבד) מטעם הקרמלין לגבי עיבוי האחיזה הרוסית במרכז הימי הלוגיסטי בנמל טרטוס, והגדרת מרחב ימי ממערב לשדה התעופה בחמימים (מרכז החוף הסורי), המשמש מפקדה ראשית לכוחות הרוסיים בסוריה. צו זה מרחיב גם ביחס לאחיזה בחופי מחוז לד'אקיה (Latakia), באזור קו הגבול הצפוני עם טורקיה באזור קסאב (Kesab).¹⁷

פרסום הצו נעשה מקץ חמש שנות התערבות ולחימה רוסית בסוריה. הנוכחות סוכמה בידי שר ההגנה Shoigu (30 בספטמבר 2020), שציין כי במהלך התקופה "הושמדו באמצעות תקיפות אוויר וטילי שיוט (יש להניח כי יש לכלול בהם גם טילי ים מסוג "קליבר") בסך הכול 133,542 מטרות טרו, מהן 400 בתי זיקוק פירטיים וכארבעת אלפים מתקני תדלוק. מספר גדול מאוד של לוחמי אופוזיציה נהרגו, מהם 865 מפקדים ו-4,500 אנשי מליציות מוסלמים ממדינות בחבר העמים".¹⁸

חמש שנות הפעילות בסוריה הובילו להותרת משטר אסד על כנו, בעוד הנשיא אסד עצמו גמל למיטיביו הרוסים במתן היתר לאחיזת קבע בסוריה. המהלך סוכם רשמית בקיץ 2017, והורחב כאמור בקיץ האחרון (2020). מדובר בחכירת נמלי הים בטרטוס (Tartus), והאוויר בחמימים (Khmeimim Air Base), לרבות ברצועות החוף והים המשיקים להם. משך תקופת החכירה הרוסית נקבע ל-49 שנה – עד לשנת 2066, עם אפשרות להרחבת משכו של ההסכם ל-25 שנים נוספות (קרי – עד לשנת 2091 וכמעט עד לתום המאה הנוכחית). נראה אפוא שרוסיה לא מתכוונת לוותר על נוכחותה בזירה. זאת ועוד, הצו מקיץ 2020 מאפשר לרוסיה להצביע גם על איתנות מעמדה בסוריה, כמסר כלפי ארצות הברית, אך גם כלפי מעצמות האזור בדגש על איראן, טורקיה ושחקנים נוספים שפועלים בזירה כמו ישראל, וכן גורמי חוץ ומשקיעים פוטנציאליים כדוגמת סין, מדינות המפרץ הפרסי ואחרות. רוסיה דואגת לפי שעה להותרת שלטון אסד על כנו חרף היעדר כולל של פתרונות פוליטיים וכלכליים הנוגעים ליישוב נזקי המלחמה, ולפגיעה האנושה באוכלוסייה ובדמוגרפיה לנוכח ההגירה המסיבית הפנימית במדינה וממנה החוצה של מיליוני בני אדם. זאת בנוסף לנזקים

17 מתוך אתר פרסומי החקיקה הרשמי באינטרנט של הפדרציה הרוסית, מה-19 באוגוסט 2020 <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202008190057?index=3&rangeSize=1> מסמך זה הוא הרחבה לצו מה-26 באוגוסט 2015. כמו כן: סוכנות הידיעות הרוסית טאסס מה-29 במאי 2020 <https://tass.com/defense/1161849>; רשת אלארביה, מה-21 באוגוסט 2020 <https://www.alarabiya.net/ar/arab-aworld/syria/2020/08/20>

18 מתוך טאסס 30 בספטמבר 2020 (היום הקלנדרי ה-5 לתחילת הלחימה הרוסית). <https://tass.com/world/1206679>

הניכרים לתשתיות. לכל אלה נוספו השנה גם משתני איזודאות לנוכח משבר הקורונה. מאפיינים מקומיים בגזרת החוף הסורי כללו גם ניסיונות נשנים לתקיפות הבסיסים הרוסיים מצד גורמי אופוזיציה וטרור מקומיים באמצעות רחפנים ושיטות אחרות. נוסף על כך, שריפות מקיפות פקדו באוקטובר 2020 את אזור השליטה 'העלאווי' המדובר שבחוף הסורי. בין יתר המענים הרוסיים להגנה על בסיסיהם בסוריה אשר משלבים אמצעים שונים, ניתן להצביע על פריסה בנמל טרטוס (לפחות לפני שנתיים) כנראה של כלובי יונקים ימיים למטרות הגנה תת־ימית (ראו איור 5).

איור 5: כלובים כנראה של יונקים ימיים ברציף בנמל טרטוס.¹⁹

הניסיונות לפתרון המשבר המקומי בסוריה והאזורים שסביבה יצריבו גיבוש של מהלכים רב ממדיים, הן בתחום הצבאי והן בממד הכלכלי-חברתי, מדיני, דיפלומטי וכדומה. אשר להתבססות הרוסית הימית בסוריה, הרי שזו מתלכדת עם עקרונות המדיניות הימית הרוסית עד לשנת 2030, כפי שנוסחו (יולי 2017) במסגרת מסמך יסוד.²⁰ מסמך יסוד זה מצביע על היות הצי הרוסי כ"אחד מאמצעי ההרתעה האפקטיביים לשמירה על האסטרטגיה הרוסית", ומתוקף מעמדו נדרש להבטיח את נוכחות הקבע של הצי בים התיכון ובצומתי

19 מתוך: אתר <http://www.hisutton.com/Russian-Navy-In-Tartus-Syria.html>, מה־24 ביוני 2020: Russian Navy deployed Marine Mammals to Defend Base in Syria. האיתור מיוחס (לפחות לחודשי ספטמבר-דצמבר 2018).

20 אתר הקרמלין מה־20 ביולי 2017: מסמך 55127 בחתימת הנשיא פוטין: Fundamentals of the State Policy of the Russian Federation in the field of Naval Operations Period Until 2030. המסמך מרחיב מסמכים קודמים מהשנים 2001, 2015.

שיט חיוניים.²¹ ראוי להדגיש כי המלחמה בסוריה צוינה במסמך הנ"ל, כראשונה מבין המוקדים הבין-לאומיים שהם בעלי פוטנציאל לסיכון האינטרסים האסטרטגיים הרוסיים.²²

חשיבות נמל טרטוס לרוסים

נמל טרטוס הסורי שימש נקודת אחיזה משמעותית לצי הרוסי בים התיכון מאז שנת 1971, כאשר גובשה הסכמה לשימוש ימי סובייטי בנמל מול הנשיא ח'אפז אסד האב. ההסכמה לכך התרחבה בשנת 1974 לאחר מלחמת יום הכיפורים. הנוכחות הרוסית בנמל נשמרה אפוא כחמישים שנה מאז ועד היום, והתרחבה בשנים האחרונות, כפי שצוין לעיל. רוסיה הכריזה (בשלהי 2019 עוד טרם התפרצות מגפת הקורונה) על כוונתה להשקיע כחצי מיליארד דולר בנמל לשם הרחבת התשתיות במקום.²³ אפשר שהרחבה תבוצע בהיקף שונה (ונמוך) יחסית לזה שננקב. מקרב המניעים התומכים בביצוע ההרחבה, לרוסיה יש עניין בהקרנת התחזקות עוצמתה במקום, ולו כלפי מעצמות אירופה, וכן כלפי שחקנים אחרים במזרח התיכון. האחרונים חוששים מכך שפיתוח רוסי זה יוכל לאפשר איום עליהם, לנוכח האפשרות "להתאימו לפעילות הצבאית".²⁴ האחיזה בנמל טרטוס מומחשת באיורים 6-7.

איור 6: פריסת כלי שיט קו ראשון בנמל טרטוס, 2 צוללות קילו והפריגטה מדגם אדמירל גריגורוביץ (Admiral Grigorovich) (11 באוקטובר, 2020)²⁵

21 שם, מסמך יסודות האסטרטגיה הימית הרוסית עד 2030, פרק רביעי, סעיפים 32, 38 g.

22 שם, פרק שני, סעיף 27

23 Foy בתוך כתבת Financial Times מה־30 בדצמבר 2019.

<https://www.ft.com/content/f52bdde6-20cc-11ea-b8a1-584213ee7b2b>

24 סבטלובה, ק' (24.9.2020). "רוסיה מציינת חמש שנים לנוכחותה בסוריה: אתגרים מול הישגים". הרצליה, המרכז הבינתחומי, המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS), זרקור על רוסיה במזרח התיכון,

<https://www.idc.ac.il/he/research/ips/pages/russia-middleeast/russia-24-9-20.aspx>

25 בתוך אתר: <http://www.hisutton.com/Russian-Navy-Base-in-Tartus-Syria.html> מה־11 באוקטובר 2020

איור 7: פריסת כלי שיט רוסיים בבסיס בטרטוס (2 ביולי 2020)²⁶

נראה כי ביסוס אחיזת החלוץ הקדמית בסוריה ובנמל הימי בטרטוס הקנו לרוסיה יציבות, המשכיות והזדמנות לניצול יתרונות גאוגרפיים–מרחביים כדי להתפרס לעבר מחוזות נוספים במרחב הים תיכוני, גם הם בריחוק יחסי מהמולדת הרוסית. המוקד הנוסף שבו נאחזה רוסיה השנה הוא לוב. רוסיה פועלת כאמור בלוב במרוצת השנה האחרונה לסייע לכוחות 'הצבא הלאומי המזרחי הלובי' (Libyan National Army – LNA) בפיקודו של הגנרל חליפה הפתר כנגד כוחות הממשלה הלאומית בטריפולי (GNA – Government National Accord). רוסיה משלבת פעילותה זו במסגרת קואליציה עם מצרים, מדינות מאיחוד נסיכויות המפרץ הפרסי, צרפת ואחרות. מחוזות פעילות נוספים בצפון אפריקה כוללים את מצרים ואלג'יריה. במזרח אפריקה ובים האדום מדובר בהיאחזות שתתבסס כנראה על סודאן. ניצול המרחב מלווה ביתרונות פוליטיים–מדיניים לרוסיה, גם אם חשיבותם אינה שקולה ל"שכפול הפעילות הרוסית במרחב הימי שמול חופי סוריה".²⁷

מוקדי הביקורים של כלי השיט הרוסיים במרחבי הים התיכון משקפים עניין ואינטרס שונים. בולט העניין האסטרטגי שמגלם הביקור של כלי שיט רוסיים בקפריסין וביוון (בספטמבר–אוקטובר 2020) אשר צוינו לעיל. שהיית כלי השיט הרוסים ביוון עשויה להתקשר גם לכוונות אפשריות של רוסיה להיאחז בעתיד בנמל אלכסנדרופוליס (Alexandroupolis) אשר ממוקם בצפון הים האגאי, ובקרבת מצרי הדרדנלים בטורקיה. דה פאלו (DePalo)

26 בתוך: <http://www.hisutton.com/Russian-Navy-Base-in-Tartus-Syria.html> מה־7 באוקטובר 2020, הצילום עצמו מתאריך 2 ביולי 2020.

27 Krasik, T. (2018) "Implications and policy Recommendations" in: Krasik, T., & Blank, S. (eds.), 27 *Russia in the Middle East*. THE Jamestown Foundation, Wa DC. Pp. 414–440. see page 431

מצביע על קיום תחרות בין המעצמות – רוסיה, ארצות הברית וסין על קבלת זיכיון לשהייה בנמל זה, לאור מיקומו האסטרטגי: בצומת תנועה ימית שמובילה מהים השחור ואלין, בצומת של התפצלות צינורות הגז היבשתיים: הטרנס אנאטולי (TANAP) והטרנס אדריאטי (TAP), בצומת ימי-יבשתי לעבר הבלקנים, ובקרבה למוקדי המעבר בין אסיה לאירופה, לרבות מוקדי ההגירה לאירופה.²⁸

רוסיה – סין

זירת התחרות האפשרית שהוזכרה לעיל בין רוסיה לסין, המתייחסת לזיכיון בשליטה בנמל אלכסנדרופוליס היווני אינה המחלוקת היחידה בין שתי המעצמות, שכן גם אם זו תמומש בסוף, הרי שתהווה אך ייצוג אזורי לתחומי מחלוקת ימית מקיפים בהרבה. בראשם ראוי להתייחס לשליטה בים הצפוני הארקטי ולבעלות על אוצרות הטבע הנמצאים שם מתחת למעבה הקרח המפשיר בשנים האחרונות ובעתיד הצפוי לבוא. תחום ימי אחר שהוזכר ומשמש כר למתיחות הוא הקשר הרוסי המתפתח עם הודו. בין היתר קשר זה הקיף השנה תמרן ימי רוסי-הודי משותף במצרי מאלקה (Malacca Strait). זה התרחש בראשית ספטמבר 2020, ומהווה מסר במיוחד כלפי סין (איור 8). כמו כן, הקשרים עם הודו מקיפים גם רכש של אמל"ח רוסי לא רק ימי, ופיתוחו במשותף בין שני הצדדים. אספקת הנשק להודו מוכרת מאז העידן הקומוניסטי.

איור 8: מפקדי התמרן הימי המשותף לצי רוסיה והודו "Indra" (ספטמבר 2020) על סיפון אוניית הפיקוד²⁹

במהלך התמרן הימי יצאו כלי השיט הרוסיים מנמל הבית שלהם באוקיינוס השקט – נמל ולדיווסטוק (Vladivostok). סין הביעה התייחסות לתמרן והתריסה כנגד רוסיה³⁰ כי שיוך

28 De Palo, Francesco (28.10.2020) "The three-way derby between China, Russia and the USA for the Greek port of Alexandropolis." In : Formiche.net

<https://formiche.net/2020/10/gas-geopolitica-alexandroupolis>

29 מתוך – כתבה ביוטיוב מה-6 בספטמבר 2029 <https://www.youtube.com/watch?v=aUrpdTJjuk>

30 מתוך – כתבה ביוטיוב מה-19 בספטמבר 2020 <https://www.youtube.com/watch?v=iy4b6fmzags>

נמל ולדיווסטוק לרוסיה (מאז 1860) אינו לפי דיון, שכן הוא נלקח מסין המובסת על ידי בריטניה וצרפת שהעבירו את הנמל לידי רוסיה. לתמרון הרוסי-הודי קדמו מפגשי תיאום ברמת שרי ההגנה, וכן צוותים מקצועיים בין שני הצידים. ראוי לציין כי לתמרון זה קדם תמרון ימי נוסף שבו השתתף הצי הרוסי עם ציי סין ופקיסטן.³¹ מסתמן שהמהלך הימי מול הודו, שזכה להדהוד באופן מיוחד (מגמתו!?) מצידה, אפשר שמצביע גם על מידה של מתיחות במערכת היחסים שבין רוסיה לסין. בין יתר ביטויי המחלוקת בתחום הימי אפשר לזהות מוקדי תחרות אחרים ביניהן כאמור, כמו בים הארקטי הצפוני. מכלול היחסים בין סין ורוסיה עבר מפנה ביחס לאשתקד, אז ניתן לצפות ליצירת שותפות אסטרטגית ביניהן. ביטוי לכך ניכר בדברי הנשיא פוטין שהודיע (22 באוקטובר)³² כי "אין (עוד) צורך בברית צבאית עם סין, רק אם ארצות הברית תתקוף את שתיהן בו־זמנית".

איור 9: הנשיא פוטין הרוסי וראש ממשלת הודו מודרי, ומנגד נשיא סין שי³³

עוד הוסיף פוטין כי "עיקר שיתוף הפעולה צריך לראות אור בדמות תמרונים משותפים ביבשה ובים, והחלפת טכנולוגיות לפיתוח הצבאות ועוד". יוזכר כי בדצמבר 2019, בתום האימון המשותף שערכו ציי רוסיה והודו, המשיך הצי הרוסי וקיים גם תמרון ימי משולש שהתקיים באיראן, וכלל את הצי הרוסי, הצי הסיני והצי המארח האיראני, בשיתוף הכוחות הימיים של משמרות המהפכה האיראניים. השנה טרם דווח על קיום תמרון משולש כזה, ולא ברור אם הרקע לכך כרוך בסטטוס ההתקרבות הרוסית להודו, ומאיך לנוכח העמקת ההשקעות הסיניות החד־צדדיות שצפויות באיראן.

31 ראו ה"ש 28.

32 מתוך סוכנות הידיעות טאסס: <https://tass.com/defense/1218485> מה־30 באוקטובר 2020.

33 ראו ה"ש 28

המשך התבססות בסודאן ובים אדום

המהלך לגיבוש אחיזה רוסית ימית בסודאן צוין עוד בשנה שעברה (9 מאי 2019) אז ההסכם בין שתי המדינות התייחס לאחיזה שתאפשר שהות שתימשך שבע שנים ובכפוף להזמנה מצד הסודאנים. לאחרונה (11 נובמבר 2020)³⁴ נמסר על הארכת משך תקופת האחיזה הרוסית במקום אשר הוגדר בתור 'מתקן לוגיסטי' "Russian Navy's logistics base" והועמדה על 25 שנים עם אפשרות להארכה נוספת של כעשור. ההסכם הינו לאחיזה ימית בסודאן (ולא אווירית – בשלב זה) אשר יאפשר עגינה ב־זמנית של 4 כלי שיט צבאיים מהם בהנעה גרעינית וזאת בכפוף לניטור סביבתי של קרינה. אופן ההיאחזות מזכיר את המודל הרוסי שיושם בנמל טרטוס, שבו נוסף על הזכיה ביכולת עגינה, תחזוקה ואספקה לכלי השיט, הרוסים הם שדואגים לאבטחת המתחם ולהגנתו החופית, האווירית תוך שילוב המערכים האלקטרוניים והתקשורתיים שלרשותם. כלי השיט בעלי הנעה גרעינית שהינם בעלי פוטנציאל לעגינה במקום עשויים לכלול: ספינות מדגם קירוב (Kirov) שנמצאות כיום בתהליך שיפוצים, צוללות בהנעה גרעינית, שימוש בכלי שיט שטח שיפוחו בעתיד, ומנגד, אולי אף בתור אפשרות פוטנציאלית עתידית, גם אם דחוקה, לשילוב כור גרעיני (צפף?) לשם הפקת אנרגייה בעל הנעה זו. לדעת פאבל פלגנהאור (Felgenhauer) סעיף גרעין זה בהסכם הרוסי-סודאני נועד "להעניק כיסוי לרוסיה להציב אמצעי נשק גרעיני במקום".³⁵ יוזכר כי פקידת נמל זה התבצעה כבר בעת המלחמה הקרה ונראה כי שחזור הנוכחות בקרן אפריקה ובים האדום נועדה להשפיע על נתיבי השיט החיוניים במרחב זה. ראוי לציין את סמיכות המקרים המקבילה שלפיה מהלכי האחיזה הרוסית הללו הינם מקבילים לכינון הסכמי הנורמליזציה בין סודאן לישראל בהמשך ל'הסכמי אברהם' מול מדינות המפרץ הפרסי. הנוכחות במקום תקנה לרוסיה יכולת השפעה על תנועת כלל כלי השיט בים האדום מבעד לנקודות המשנק אשר בו, למצרים ולתעלת סואץ, שאת התנועה בה תוכל רוסיה לחבוק משני כיווניה: מדרום בסודאן, ומצפון באמצעות האחיזה וההשקעה הרוסית במרחב פורט סעיד הצפוני. האחיזה בסודאן תוכל לאפשר השפעה רוסית גם על נושא מימי אחר ובעל משמעות ניכרת לגבי מדינות האזור: הכוונה למהלכי התאום שבין סודאן עם אתיופיה וכן מצרים, בנוגע לבניית סכר ה'תחיה' על הנילוס בשטח האתיופי.

34 מתוך סוכנות הידיעות טאסס: <https://tass.com/defense/1222673> מה-11 נובמבר 2020

35 Felgenhauer, P.E. (19 November 2020). "Russia to Build Naval Base in Sudan". In : *Jamestown Foundation, Publication: Eurasia Daily Monitor*, 17(165). <https://jamestown.org/program/russia-to-build-naval-base-in-sudan>

סיכום

חרף התפרצות מגפת הקורונה בשנת 2020, הצי הרוסי שאף לעמוד במשימותיו המתוכננות. מבין הביטויים לכך דווח על גידול בהצטיידות הצי בכלי שיט חדשים שנבנו עבורו, בהתאם לדגש שהעניק הנשיא פוטין עצמו לנושא. לצי נמסרו 35 כלי שיט בהם צוללות וכלי שיט שטח. המדובר בגידול סטטיסטי של 11% ביחס לשנה קודמת³⁶ אשר מומש חרף התפרצות הקורונה. הממשקים עם הצי הסיני שלובים במכלול הקשרים הנרחבים יותר בין שתי המדינות, וניתן כנראה לזהות הפחתת מה בהם. זו מותאמת לדברי הנשיא פוטין שהתייחס בגלוי כנגד כינון ברית צבאית משותפת בין שתי המדינות. מאידך ניתן לזהות הידוק הקשר הימי עם הודו, אשר גם בו יש מסר כלפי סין. רוסיה שואפת למצות יכולותיה הימיות ובכך לחזק מעמדה הגלובלי והימי כשחקן בזירת הדיפלומטיה העולמית, וככלי בפיתוח כלכלי אשר מוסיף להעניק דגש לאזור הארקטי הצפוני. שם רוסיה מוסיפה לקדם פרויקטים משלה: המשך השקת שוברות קרח, קידום יכולות שליטה ימית במרחב, ריכוז אמצעים צבאיים שונים, פעילות לתכנון ותיאום מעמדה המשפטי והביך לאומי במרחב. לכל אלה מצטרפת גם פעילותה במרחב הים תיכוני. מכלול הפעילויות מוסיף להיות נדבך בעל השלכות פנים-רוסיות לגבי מעמדו של הנשיא פוטין העומד מאחורי מהלכים אלו ברוסיה עצמה.

במזרח התיכון בלטה העמקת האחיזה בחוף הסורי, הן במאחז הימי בטרטוס ובצפון החוף, ממערב לשדה התעופה והמפקדה שבחמימים, והן באזור נקודת הגבול הצפונית עם טורקיה. הועלו כוונות רוסיות לפיתוח של הנמלים המסחריים, בעיקר טרטוס. לצד זאת, הודגשה הפעילות הרוסית בלוב במסגרת המעורבות של רוסיה במלחמת האזרחים במקום. עיקר הנוכחות הלך והתרחב במהלך השנה האחרונה מהגבול המזרחי של לוב עם מצרים, בכיוון מערב, לעבר הבירה טריפולי. הנמלים הבולטים כללו את טוברוק (Tobruk) ובנע'אזי (Benghazi). מהלך משמעותי נוסף מבחינת רוסיה ניכר בים האדום, בהסכם להחלת אחיזה ימית רוסית בנמל פורט סודאן, אודותיו הכריז ראש הממשלה הרוסי ב-11 נובמבר 2020.

רוסיה הוסיפה להעמיק קשריה הימיים עם מצרים, כפי שהדבר ניכר בתמרון "גשר ידידות 3" המשותף עם הצי המצרי מנובמבר 2020. זהו התמרון השלישי המשותף להן מאז 2015, אולם זו לראשונה שהביצוע התרחש בזירת הים השחור (איור 10).³⁷ עצם הפעילות

36 סוכנות הידיעות טאסס, 20 נובמבר 2020, <https://tass.com/defense/1225893>

37 מתוך הטלוויזיה המצרית, 14 נובמבר 2020, ראו יוטיוב: https://www.youtube.com/watch?v=F649m_Lg32Y&t=58s

במרחב זה, ומעברם של כלי השיט המצריים במצרים הטורקיים מהווה גם הוא מסר מדיני מצרי (אולי אף משולב עם רוסיה) כלפי טורקיה.

איור 10: תמרן "גשר ידידות 3" של ציי רוסיה ומצרים בים השחור, 17–24 נובמבר 2020.

רוסיה ממשיכה אפוא לדאוג לחיזוק מעמדה האזורי במזרח הים התיכון, תוך כדי שמירה על ריבוי קשרים שהיא מטפחת מטעמה גם עם יריבים בעת ובעונה אחת, וזאת מתוך כוונה להעצים השפעתה. שאיפתה ניכרת באימוץ מאפיינים של עמידה מנגד מבלי להתערב באופן ישיר ביריבויות שבין הצדדים השונים. כך מתאפשר לרוסיה לשמור על יציבות יחסיה עם מגוון גורמים לרבות אותם יריבים הניצבים משני עבריהם של הסכסוכים השונים גם באזור זה, בהם: הסכסוך בין יוון וקפריסין לטורקיה, בין מצרים לטורקיה, בין ישראל לסוריה, בין איראן ושלוחותיה (למשל חיזבאללה) ושחקנים שונים. סכסוכים שהתלקחו בפועל באזור זה, כמו בין ארמניה לאזרבייג'ן, אוקראינה ובלארוס משקפים את הגישה הרוסית לתמרן בין השחקנים השונים, לרבות חברות נאט"ו והאיחוד האירופי. המרכיב הכלכלי שנוגע לניצול האזור ולהפקת האנרגיה שבו, אומנם נמצאים השנה ברידה, ברם לא הפחיתו ממידת התמשכות העניין הרוסי בקידום האינטרסים שלה, ועל המשך פיתוח נוכחותה הימית במזרח התיכון, ואף ההיפך מכך אם לוקחים בחשבון את ההתרחבות המתוכננת שעליה הוסכם, לעבר הים האדום.

במרחב המפרץ הפרסי לא התקיים בשנה הנוכחית תמרן ימי רוסי עם איראן, בשילוב משותף עם סין. זאת חרף העובדה לפיה בשלהי התמרן הקודם (בדצמבר 2019) הכריז המפקד האיראני כי בכוונת ארצו לקיים אימונים משותפים נוספים לשלושת הצידים. טיב פיתוח האחיזה הרוסית במפרץ בשנה האחרונה אינו ברור, ואפשר כי משבר הקורונה השפיע גם בכך.

לצד פיתוח אמל"ח ימי, רוסיה ממשיכה לפתח ממדי איום א־סימטריים והיברידיים מטעמה. כך גם לגבי השאיפה להרחיב את פיתוח התשתיות האזרחיות והכלכליות באזור הים התיכון, כמו למשל בנמלי סוריה, לוב וסודאן. אלה ימשכו גם אם משבר הקורונה יביא להפחתה בהיקף ההשקעה. עם זאת משאבי פיתוח אפשריים מצד גורמי חברות רוסיות פרטיות עשויים לחפות על מהלכי הפיתוח שידרשו.

המלצות

על ישראל לנצל את החוזה הרוסית של שמירה בזמנית על מגוון קשרים עם הצדדים היריבים באזור. עובדה זו יכולה להיות מנוצלת לתועלתה של ישראל ביישוב מחלוקות גם בתווך הימי, ובמרחבי המים הכלכליים מול שכנותיה. ניצול הפוטנציאל לפיתוח הזדמנויות לישראל צריך להילקח בחשבון לאור הנוכחות הימית הרוסית בזירה. מהלך רוסי מתפתח זה גם בזירת הים האדום – בואכה ים ערבי ומפרץ פרסי מקבל דגש מיוחד לאור האחיזה הימית הצפויה בנמל פורט סודאן. זאת גם לאור התקרבותה המקבילה של ישראל לסודאן, לאמירויות ולמדינות נוספות באזור במסגרת 'הסכם אברהם' שנחתם השנה.

מגמת העזיבה של ארצות הברית את האזור תימשך, כנראה, למרות חילופי השלטון בארה"ב. המעמד האזורי של רוסיה הודות לאחיזתה באזור בתור מעצמה, ובמיוחד על שום העיבוי המתמשך של אחיזתה, מדגיש ביתר שאת את העניין הישראלי ביצירת דיאלוג ותיאום עם רוסיה כשחקנית מובילה באזור, וכגורם מתווך ואף מוביל בו (כאמור לעיל).

פוטנציאל לשיח הדדי בין מדינת ישראל ובין רוסיה וצדדים נוספים באזור עשוי לכלול עיסוק משותף במישור המחקרי־אקדמי בנושאי תשתיות בים, אנרגייה כחולה, התפלה, תובלה, השלכות עקב שינויי אקלים, פיתוח מזון בים, מתן פתרונות למניעת הצפות בעקבות עלייה צפויה בגובה פני הים מהים, אחסון והתיישבות בים וכדומה.

ממד נוסף עשוי להכיל מחקר אודות מידת ההשפעה של שינוי האקלים הגלובלי, בדגש לפיתוח השימוש בנתיבים באזור הצפוני (ואולי אף הדרומי?), לנוכח הגידול בתעבורה הימית דרכו והשלכות הנובעות מכך ביחס לתנועה המסורתית בערוצי השיט והתובלה הימית הקיימים דרך הים האדום ותעלת סואץ.

רוסיה באוקיינוס השקט: פרספקטיבה היסטורית ומצב נוכחי

צבי מירקין

התנאים הגאוגרפיים

צי האוקיינוס השקט הרוסי, הנחשב לאחד משני "הציים האסטרטגיים"¹ של רוסיה, אחראי על הפעילות באוקיינוס השקט ובאוקיינוס ההודי. שני הבסיסים העיקריים של הצי הם ולדיבוסטוק (Vladivostok), שבו נמצאת מפקדת הצי ומוצבים כוחותיו העיקריים, ופטרופבלובסק-קמצ'טסקי (Petropavlovsk-Kamchatsky), הנמל בחצי האי קמצ'טקה (Kamchatka Peninsula), שהוא הבסיס של שיטת הצוללות הגרעיניות.

נוסף לכך שצי זה הוא החלק המרוחק ביותר של הכוחות הימיים הרוסיים, הוא סובל במידה משמעותית מאוד גם מהניתוק הגאוגרפי מאזוריה המרכזיים של רוסיה (כמו גם ממרכזי התעשייה והספנות שלה), וגם ממחסור בתשתיות באזורי פעילותו.

בראש ובראשונה, המזרח הרחוק הרוסי הוא האזור המרוחק ביותר של רוסיה (הטיסה בין מוסקווה לוולדיבוסטוק אורכת יותר מ-8 שעות, והנסיעה ברכבת 6–7 ימים בקירוב). יתירה מזו, הקשר היבשתי בין המזרח הרחוק לבין שאר המדינה מתבסס בעיקר על הרכבת הטרנס־סיבירית, שהקיבולת שלה מוגבלת מאוד. אשר למזרח הרחוק עצמו, חלק ניכר ממנו אינו קשור לשאר חלקי המדינה ואף למרכזים האזוריים דרך היבשה, כך שאין שום דרך יבשתית הקושרת את חצי האי קמצ'טקה אף לאזורים הסמוכים לו, ולכן הקשר מתקיים או באוויר, או בנתיבים הימיים.

קיימות בעיות גם בכל הקשור ליציאה מבסיסי הצי לים הפתוח – בין ולדיבוסטוק ובסיסים הנמצאים בקרבתה. בין האוקיינוס השקט והיבשת מפרידים האיים היפניים וצפונה מהם האיים הקוריליים. אף אם האחרונים נמצאים בשליטה הרוסית, המצרים בין חלק מהם קופאים בחורף, מה שמגביל עוד יותר את יכולת התמרון של כוחות הצי. זאת בעצם הסיבה שבסיס הצוללות הגרעיניות מוקם בקמצ'טקה, שעל אף קשיים רציניים מאוד באספקה, מיקומו מאפשר לצוללות יציאה ישירה לאוקיינוס הפתוח.

1 משמעות מושג זה, אשר נטבע עוד בתקופה הסובייטית, היא צי שברשותו יש אמצעי לחימה אסטרטגיים – כלומר, צוללות (בעיקר גרעיניות), המצוידות בטילים בליסטיים. הצי האסטרטגי השני של רוסיה (והעיקרי) הוא הצי הצפוני.

איור 1: מפה של האזור + הבסיסים שהוזכרו

הופעת הכוחות הימיים הרוסיים במזרח הרחוק

"השייטת הסיבירית" נוסדה רשמית בשנת 1799 בהחלטתו של הקיסר הרוסי פבל ה-1. בשנת 1849 היא הוצבה בפורטופלובסק-קמצ'טסקי, אשר נוסדה כמאה שנה קודם לכן בידי מלחים רוסיים, אשר עסקו במיפוי הגבול המזרחי של המדינה. ב-1871 הועבר הבסיס המרכזי של השייטת לוולדיבוסטוק בעקבות המאמצים לפיתוח דרום סיביר. ב-1898, לאחר החכרת פורט-ארתור מסין (כיום Lüshunkou District), הועברה המפקדה הראשית של הכוחות הימיים באוקיינוס השקט לשם, ומעתה מורכבים כוחות אלו משני חלקים עיקריים:

1. "השייטת הראשונה של האוקיינוס השקט" אשר הוצבה בפורט-ארתור;

2. "הפלגה הסיבירית" שבסיסה היה ולדיבוסטוק.

הכוחות הימיים הרוסיים בזירה היו חלשים יחסית. מצב זה נבע גם מהשקעות לא מספיקות בבניין הכוח במזרח הרחוק עקב מקומה הזניח של הזירה בתפיסת האיום של רוסיה, וגם מסיבות שאפשר לכנותן "אובייקטיביות": במזרח הרחוק לא היו מספנות (ובכלל, כמעט שלא הייתה באזור תעשייה ממשית כלשהי), והאוניות עברו נבנו בים הבלטי והפליגו משם לאוקיינוס השקט. יתירה מזו, הקיבלת הנמוכה של התשתיות היבשתיות, אשר קישרו בין אזורים המרכזיים של רוסיה לבין המזרח הרחוק, הגבילה את יכולת האספקה של הכוחות במזרח הרחוק הרוסי.

לניתוק של הזירה מהאזורים המרכזיים של רוסיה ומכוחותיה העיקריים היה תפקיד גורלי במלחמה בין רוסיה ליפן שפרצה ב-1904. כאשר התבררה התמונה בתחילת המלחמה שלפיה כוחות הצי הרוסי במזרח הרחוק אינם מסוגלים להתמודד עם הצי היפני, התקבלה החלטה לתגבר אותם באמצעות שיגור שייטת מהצי הבלטי. הפלגת השייטת נמשכה כ-8 חודשים, ובמהלך הזמן הזה נפלה פורט־ארטור, וכוחות התגבור מצאו את עצמם, בהגיעם לזירת הלחימה, מנותקים מהבסיסים וממקורות האספקה. תבוסה טוטאלית של הצי הרוסי בקרב צושימה (Battle of Tsushima) ותבוסת כוחות היבשה הרוסיים במערכה היבשתית נגד יפן גרמו לאיבוד חלק מנקודות האחיזה במזרח הרחוק. אלה יחד עם ההחלטה לרכז את המאמצים והמשאבים בבניין הכוח במערב לנוכח האיום העולה מצד גרמניה הביאו, למעשה, להאטה משמעותית בפיתוח המזרח הרחוק ובבניין הכוח שבו.

התקופה הסובייטית

המזרח הרחוק היה האזור האחרון של רוסיה שעליו השתלט המשטר הבולשביקי – מלחמת האזרחים שם נמשכה עד שנת 1921. כמעט מיד עם סיומה ועם התייצבות השלטון החדש, החל בניין הכוח הצבאי באזור, אשר כלל גם את ההקמה מחדש של הכוחות הימיים. בשנת 1922 נוסדו "הכוחות הימיים של המזרח הרחוק" אשר המשיכו להתקיים (עם הפסקות קצרות) עד שנת 1935, כאשר הפכו ל"צי האוקיינוס השקט". משמעות השינוי הזה הייתה "שדרוג" מעמדם של הכוחות הימיים במרחב, והשוואתם מבחינה פורמלית לפיקוד מרחבי. ככל הנראה, הסיבה לכך הייתה שינוי דפוס האיום בזירה. עד תחילת שנות ה־30 נתפסה סין כאיום עיקרי (עד כדי סכסוך גלוי ורחב ממדים בשנת 1929), ועיקר תשומת הלב של ההנהגה הסובייטית התרכז ביבשה. בתחילת שנות ה־30 התחילה יפן לתפוס את המקום הזה לאחר פלישתה למנצ'וריה והתבססות כוחותיה שם. אומנם החיכוך העיקרי עם יפן היה ביבשה, ובשני סכסוכים בין ברית המועצות ליפן (ב־1938 וב־1939) לא השתתפו הכוחות הימיים כלל, אך ההנהגה הסובייטית לא יכלה להתעלם מקיומו של הצי היפני שהלך והתחזק, ומחשיבותו של הנתיב הימי המקשר בין יפן לכוחותיה במנצ'וריה.

חתימת "הסכם הניטרליות ההדדית" בין ברית המועצות ליפן ב־13 באפריל 1941 החלישה את רמת המתיחות בזירת המזרח הרחוק משמעותית. כך שבסתיו 1941, בעת התקרבות הצבא הגרמני למוסקווה, יכלו הסובייטים להעביר כוחות משמעותיים מהמזרח הרחוק על מנת להגן על הבירה. במלחמה בין רוסיה ליפן, אשר התחילה באמצע אוגוסט 1945 וארכה שבועות ספורים, היה תפקידם של הכוחות הימיים די מוגבל: הלחימה התנהלה בעיקר ביבשה, והצי הועסק בעיקר במספר הנחתות טקטיות של כוחות מהים בסין ובקוריאה. בימים האחרונים של המלחמה הוא ערך מבצע שמטרתו הייתה השתלטות על האיים הקוריליים.

השינויים שהתרחשו בעולם בכלל ובמזרח הרחוק בפרט לאחר מלחמת העולם השנייה, גרמו לשינוי יחסה של ההנהגה הסובייטית כלפי האזור. לפני מלחמת העולם השנייה נתפס האיום במזרח הרחוק כמשני, אף אם חשוב. תחילת המלחמה הקרה והפיכתה של ארצות הברית ליריבה העיקרית העניקה למזרח הרחוק חשיבות מיוחדת – במיוחד לאור שליטתו של צי ארצות הברית באוקיינוס השקט, ונוכחות הצבא האמריקני ביפן.² הניסיון שצברו האמריקנים במלחמת העולם השנייה בעריכת מבצעי הנחתה ועצם ההנחתה של כוחותיהם בקוריאה ב־1950 יצרו, בעיני הסובייטים, איום חדש – ניסיון אמריקני להנחית כוחות בחוף הסובייטי, והמזרח הרחוק נתפס למטרה זאת בעיני הסובייטים כזירה אידיאלית.

אי לכך, בסוף שנות ה־50 ותחילת שנות ה־60 הותנעה תוכנית שמטרתה הייתה להפוך את צי האוקיינוס השקט לצי אסטרטגי. ב־1961 קיבל הצי צוללת ראשונה עם הנעה גרעינית. העשור שלאחר מכן התאפיין בהגדלת סדר הכוחות של הצי. לאחר תחילת הבנייה של ספינות שטח המצוידות בטיילים, התחיל צי האוקיינוס השקט להצטייד בהן, וב־1978 קיבל את נושאת המטוסים "מינסק" – אחת משתי נושאות המטוסים הראשונות של ברית המועצות. בה בעת נשלחה ספינה שניה מאותו דגם, "קייב", לצי הצפוני.

הספינות החדשות סופקו לצי האוקיינוס השקט בעיקר מהצי הצפוני. בניית ספינות במקום הייתה בעייתית מאוד עקב יכולותיהן המוגבלות של המספנות במזרח הרחוק. ספינות חדשות, שביניהן גם צוללות וגם ספינות שטח, עברו לאוקיינוס השקט ב"נתיב הימי הצפוני". לאחר המעבר בנתיב קשה זה נזקקו הספינות לשיפוע, ולפעמים אף לא הספיקו לעבור את כל המסלול בעונת שיט אחת. במקרים כאלו נוצר הצורך באספקתן בעת תחנת החורף בקרבת מצר ברינג, ועקב היעדר תשתיות תחבורה יבשתיות בוצעה כל האספקה באמצעות מטוסים.³

Захаров, С.Е. (Zakharov, S.) *Краснознамённый Тихоокеанский флот (The Red Banner Pacific Fleet)* (Moscow, 1973), p. 252

Амелько, Н. Н. (Amelko, N.) *В интересах флота и государства (In the Interests of the Navy and the State)* (Moscow, 2003), p. 78

באמצע שנות ה־60 התווסף לרשימת האימונים שאיתם היו אמורים להתמודד הכוחות הסובייטיים במזרח הרחוק בכלל והצי בפרט, עוד איום מצד סין. הידרדרות היחסים עם סין הקומוניסטית, אשר התחילה כעשור קודם לכן, הגיעה רחוק עד כדי כך, ששתי המדינות מצאו את עצמן על סף מלחמה.⁴ משימות חדשות גרמו להרחבת סדר הכוחות של צי האוקיינוס השקט – בעיקר בכל הקשור ליחידות יבשתיות, השייכות למערך הגנת החופים.⁵

עוד נדבר נוסף לפעילות צי האוקיינוס השקט בתחילת שנות ה־70. גם קודם לכן הופיעו ספינות סובייטיות באוקיינוס ההודי, אך בשנת 1971 נוצרה לכך מסגרת מיוחדת – "השייטת המבצעית ה־8", הכפופה לצי האוקיינוס השקט, שבאחריותה היו האוקיינוס ההודי והמפרץ הפרסי.

לאחר התפרקותה של ברית המועצות

כמו שאר החלקים של הכוחות המזויינים הסובייטיים, צי האוקיינוס השקט ספג נזק רציני מאוד מהמשבר הכלכלי שפרץ בשנותיה האחרונות של ברית המועצות, והגיע לשיא זמן קצר לאחר התפרקותה. ספינות רבות, כולל נושאת המטוסים "מינסק" וסירות טילים, אשר היו המרכיב המרכזי ליכולת הלחימה של הצי, הוצאו משימוש ונמכרו. במהלך שנות ה־90 הייתה זירה זו במקום נמוך בסדר העדיפויות של ההנהגה הרוסית, עד כדי כך שצי זה לא הצליח לשמור על הפוטנציאל האסטרטגי שלו, ובסדר הכוחות הפעיל נשארה בזירה רק צוללת אסטרטגית אחת.⁶ זאת, כאשר הכוחות האסטרטגיים הגרעיניים היו, למעשה, המרכיב היחיד של הצבא שההנהגה השקיעה בשימורו מאמצים אמיתיים. הפעילות המכוונת לשיקום הכוחות המזויינים, שאותה התניע הנשיא פוטין לקראת סוף העשור הראשון לשלטונו, נגעה בצי האוקיינוס השקט פחות מאשר בציים אחרים.

כיום כוללים כוחותיו הפעילים של צי האוקיינוס השקט: סיירת טילים אחת (אחת משלוש הסיירות מדגם "סלאווה", אשר נבנתה עוד בשנות ה־80 של המאה ה־20 ומשמשת כעת בתור ספינת הדגל של הצי); משחתת אחת (ועוד אחת נמצאת בשיפוץ); ארבע פריגטות (עוד שלוש נמצאות בבנייה שתסתיים לא לפני שנת 2025); שתי קורבטות (ועוד ארבע נמצאות, לפי מידע רשמי, בשלבי סיום של בנייה או בשלב הניסויים לאחר הבנייה) המיועדות, בעיקר, לפעילות ב"מים הירוקים"; כ־14 ספינות טילים קטנות המיועדות

4 בשנת 1969 אכן הידרדרו היחסים עד כדי סדרת היתקלויות חמושות בגבול שבין שתי המדינות. הכוחות השייכים לצי האוקיינוס השקט לא הופעלו במהלך הסכסוך.

5 Манойлин, В.И. (Manoylin, V.) *Базирование Военно-Морского Флота СССР (Deployment of the Navy of the USSR)* (Petersburg, 2004), p. 171.

6 Иванов, В. "Тихоокеанский флот вооружится подводными стратегическими крейсерами", *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*, 2020, Mar. 23

רק לפעילות במים הירוקים; ארבע צוללות גרעיניות אסטרטגיות; ארבע צוללות תקיפה גרעיניות; שש צוללות בהנעה לא־גרעינית, ומספר ספינות הנחתה וספינות סיוע מסוגים שונים. בתקשורת מוזכרות מדי פעם תוכניות שונות של חיזוק צי האוקיינוס השקט, כולל שיקום המרכיב האסטרטגי שלו,⁷ אך בינתיים התוכנית היחידה שנראית בתיישום בעתיד הנראה לעין, היא חיזוק הכוחות התתי־מימיים של צי זה במספר צוללות מסוג "קילו".⁸

בכלל, השוואת היקף ההשקעות בצי הצפוני לזה של ההשקעות בצי האוקיינוס השקט מראה כי הכוחות בארקטיקה נמצאים במקום גבוה בהרבה בסדר העדיפויות של ההנהגה.⁹ רושם דומה נוצר מבחינת "הנראות" של הציים בתקשורת – ידיעות על פעילות הקשורה לצי הצפוני מופיעות לעיתים הרבה יותר קרובות מאשר על פעילות צי האוקיינוס השקט. יתירה מזו, יש סימנים לכך שאף זירת הפעילות של הצי הצפוני מתרחבת על חשבון זו של צי האוקיינוס השקט. כך, ב־20 בספטמבר 2020 ערך הצי הצפוני תרגיל הנחתה בים ברינג. קבוצת ספינות של הצי עברה מהאוקיינוס הצפוני לשקט דרך מצר ברינג, והנחיתה כוח בחוף חצי האי צ'וקוטקה (Chukotka).¹⁰ יצוין, כי מצר ברינג שימש עד לאחרונה גבול גזרה בין שני הציים. כדאי גם להזכיר בהקשר זה, כי כוחות הנחתים של הצי הצפוני מוצבים באופן קבוע בחלק המערבי של זירת הפעילות שלו, ולא בקרבת מצר ברינג.

מגמה זו אינה ייחודית רק לזרוע הים של רוסיה. מאמצי בניין הכוח של רוסיה בעשור האחרון מתרכזים בעיקר במערב ובצפון מערב המדינה, מקומות שהאיום הצבאי האמיתי שם נראה די מדומה. לעיתים קרובות נעשה הדבר על חשבון הכוחות הנמצאים במזרח המדינה – כלומר, מול סין, וחלק מהפרשנים הצבאיים העצמאיים ברוסיה טוענים זה זמן רב, כי דווקא סין היא גורם האיום העיקרי עבור רוסיה.¹¹

7 Иванов, В. "Тихоокеанский флот вооружится подводными стратегическими крейсерами", *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*, 2020, Mar. 23

8 Завершены государственные испытания подлодки "Петропавловск-Камчатский", *Kommersant*, 2019, Oct. 11.

9 Mirkin, T. "Russia's "Arctic Strategy" As a Result of the Inter-Systemic Power Struggles", at: *Maritime Strategic Evaluation for Israel*, 2019/20, (Haifa, 2020).

10 "Северный флот провёл учение по высадке десанта недалеко от Аляски" (The Northern Fleet Conducted Landing Exercise Not Far from Alaska) *Interfax*, 2020, Sep. 21, <https://www.interfax.ru/russia/727906>

11 Храпчихин, А. "Почему необходимо обезопасить восточные границы России" *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*, 2018, Sep. 02; Гольц, А. "Военно-дипломатические маневры", *Ezhednevny Zhurnal*, 2019, Spt. 24

סיכום

ככל הנראה, הסיבות למצב שבו נמצא צי האוקיינוס השקט, מצויות הן במישור המדיני והן במישור הפנים־צבאי. בהיבט המדיני, נפלו הכוחות במזרח הרחוק (וצי האוקיינוס השקט כחלק מהם) קורבן למאמצים להימנע בכל מחיר מכל בעיה ביחסים עם סין, מאחר שהיא נתפסת על ידי רבים בצמרת הרוסית כשותפה אל מול "המערב העוין". ראייה זו משתלבת עם דעותיהם של לא מעטים מבכירי הצבא הרוסי, אשר עדיין ממשיכים לראות במערב את "היריב הראשי", ומתייחסים לסיום "המלחמה הקרה" ולעזיבת הכוחות הסובייטיים את מרכז אירופה כ"כניעה למערב".

בהיבט הפנים־צבאי, המצב מושפע, כנראה, מיחסי הכוחות בתוך צמרת הצי. רוב בכירי הצי בשני העשורים האחרונים הגיעו למטה הזרוע אחרי שמילאו תפקידים בכירים בצי הצפוני, וקביעת סדר העדיפויות וחלוקת המשאבים מושפעות, במידה רבה, מהאינטרסים שלהם כקבוצה בתוך פיקוד הצי. הדבר התבטא אף בהבדל שנוצר במעמד הציים: בעוד הצי הצפוני הפך למסגרת עצמאית השווה במעמדה לפיקודים המרחביים של הצבא, הרי צי האוקיינוס השקט נשאר חלק מ"הפיקוד המרחבי המזרחי", בראשו עומדים נציגי כוחות היבשה.

נכון לעכשיו אינם מסתמנים סיכויים לשינוי במצב, ולכן ייתכן כי רוסיה תישאר ללא עוצמה ימית בעלת משמעות במרחב האוקיינוס השקט. מסתמן כי חלקים נרחבים מהאוקיינוס השקט יהיו בשליטה של צי ארצות הברית, ובחלקיו הסמוכים למזרח אסיה, כולל לאזוריה המזרחיים של רוסיה עצמה, לא יישאר לרוסיה כי אם לצפות מהצד בתחרות שבין סין לבין ארצות הברית ובעלות בריתה על השליטה בים.

אסטרטגיות ותרבות בסכסוך ים סין הדרומי

בני בן ארי

מה שהיה ומה שקורה

מאמר זה מתאר את המצב הגאואסטרטגי והגאופוליטי בים סין הדרומי בו נמשך סכסוך ריבונות מזה שנים רבות בין סין ומדינות האזור. כן סוקר המאמר מספר אסטרטגיות ופעילויות הננקטות על ידי סין והמבוססות בחלקן על התרבות וההיסטוריה הסינית שהקנו לסין את היתרון הנוכחי בסכסוך.

בחודש אפריל 2020, בעיצומו של משבר מגפת הקורונה, פרסמה סין רשימת שמות לשמונים איים ושרטונות בים סין הדרומי. מדובר בשמות סיניים שהוענקו במהלך ההיסטוריה לאיים הנמצאים בלב הסכסוך המתמשך על ריבונות בים ועל האיים והשרטונות שבו. במהלך בלתי שגרתי נקבעו 25 מהשמות לאיים שבהם 10 רכסי חול-דיונות (סינית: Sha), שני שרטונות קטנים ועוד 13 שרטונות ושוניות באזור הנשלט על ידי וייטנאם. 55 שמות נוספים ניתנו להרים ורכסים תת-מימיים הנגלים רק בזמני שפל. על פי החוק הבין-לאומי, כפי שמופיע באמנת הים (UNCLOS 1982) אין לסין זכויות ריבוניות באיים אלו.

הענקת השמות המחודשת (בפעם האחרונה נקבעו שמות בשנת 1983 ל-287 גופים גאוגרפיים יבשתיים) נערכה יום אחד לאחר שסין הודיעה על הקמת שני אזורי מינהל חדשים בים סין הדרומי שיהיו כפופים לאזור Sansha. שני אלה הם: Nansha ו-Xisha שהם השמות הסיניים לקבוצות האיים Spratly ו-Paracel וזו קביעת עובדה נוספת ל"חיזוק" תביעותיה לריבונות. בה בעת שלחה סין בהתגרות גלויה אוניית מחקר לתוך תחום המים שווייטנאם ומלזיה טוענות עליו לריבונות.

בו בזמן, בהיתקלות בין ספינת דיג וייטנאמית לספינת משמר חופים סינית, הוטבעה הספינה הווייטנאמית בנגיחה, וכלי שיט סיניים חדרו למימי מלזיה מספר רב של פעמים. אוניות הצי של ארצות הברית מפטרלות באזור (מאז שנת 2010) במסגרת מבצעי שמירה על חופש השיט (Freedom of Navigation Operations – FONOPS). הנוכחות האמריקנית התגברה כאשר הנשיא אובמה הכריז על מדיניות Pivot to Asia, ומאז מתקיימים באזור תרגילים ימיים ואוויריים אמריקניים. לאחרונה, בשנת 2020 מתקיימת פעילות אווירית למסוקים ומטוסי F-35B, ומפציצי B-1 מבצעים סיורי נוכחות בתחומי האזור כדי להוכיח את יכולת חיל האוויר האמריקני לפעול בו. כן מתקיימות טיסות סיור על ידי מטוסי EP-3E ו-RC-135U (מטוסי סיור ימי ומטוסי ביון חדישים). בו זמנית משגרת ארצות הברית שנית מחאות דיפלומטיות ואזהרות מחאה לפעילות הסינית, והמתח בין המדינות עולה. לעומתן

שלטונות מלזיה מודיעים שאוניית המחקר הסינית בתחום המים הכלכליים של מלזיה פועלת כחוק, ונשיא הפיליפינים מפרסם הודעות תמיכה בסין הנוגדות את הצהרות שר החוץ שלו.

ארצות הברית שינתה את מדיניותה הרשמית והחמירה התייחסותה לנושא ב-13 ביולי 2020, בה בשעה שעד תאריך זה נקטה עמדה ניטרלית, ופרסמה מחאות בלבד לגבי הסכסוך. ארצות הברית גם פרסמה הודעות דיפלומטיות חריפות, כולל הכרה פומבית בפסק הדין של בית המשפט בהאג מיולי 2016, ומזכיר המדינה האמריקני הכריז שלסין אין כל בסיס חוקי המצדיק את פעולותיה באזור, כך שהעולם לא יאפשר לה להתייחס לאזור ים סין הדרומי כאל "אימפריה ימית" של סין ולפעול בו. נוסף לכך, באה הגברת הפעילות הצבאית האמריקנית בים ובאוויר, שלא בוצעה כלל בשנים 2012–2015, אשר בכוונתה להראות יכולת ונוכחות לפי החוק הבינלאומי, המגבירות עוד את המתח באזור, (אם זאת יש לציין כי ארצות הברית אינה חתומה על אמנת הים משנת 1982).

איור 1: נושאת מטוסים (USS Ronald Reagan), אוניית תקיפה אמפיבית (USS Boxer) ואוניות ליווי בתרגיל ימי בים סין הדרומי 6, אוקטובר 2019.¹

לארצות הברית אין כל תביעות של ריבונות באזור, כך שכל הפעילות המוגברת שלה היא בגדר תמיכה בבעלות בריתה, וכביכול הצגת התנגדות לפעולות האגרסיביות של סין, וזאת במסגרת השמירה על הסדר העולמי הקיים. סביר גם שפעילות זו נובעת מהכישלון לפתרון בעיות וניגודים בין סין וארצות הברית בדרכים דיפלומטיות, ומהתגברות המתח בין המדינות בהמשך למלחמת הסחר ביניהן. למרות סיורי הנוכחות והמחאות הדיפלומטיות נראה שארצות הברית הבינה מאוחר מדי את משמעות הפעילות הסינית, כולל ההתעצמות

Richard Javad (22 November 2019), US, China sea tensions hit new boiling point, AsiaTime 1
<https://asiatimes.com/2019/11/us-china-sea-tensions-hit-new-boiling-point>

המרשימה של הצי הסיני בשנים האחרונות. כבר בסוף שנת 2019 היו לצי הסיני, לפי הדוח של שירות המחקר בקונגרס האמריקני, 335 כלי שיט מלחמתיים לעומת 285 כלי שיט בצי ארצות הברית.² לפי מחקר של US Naval War College, בשנת 2035 יהיו בצי הסיני 430 כלי שיט ו-100 צוללות, כנראה מספר כפול ממספר כלי השיט של ארצות הברית באותה שנה (ב-30 ספטמבר 2020 פורסם שנשקלת תוכנית חדשה להגדלת הצי האמריקני, ויהיו בו 581 כלי שיט בעקבות האיום הגדל והולך מצד הצי הסיני).³ ההערכה השגויה, לכאורה (כנראה גם עקב חולשתו ואי-מוכנותו של המודיעין האמריקני בנוגע לכוונות המפלגה הקומוניסטית הסינית, וחוסר מידע והבנה לגבי תהליך קבלת ההחלטות של המשטר בסין),⁴ שהאיים המלאכותיים ואמצעי הלחימה המוצבים בהם אינם גורם רציני או משמעותי גרמה רק להמשך השאננות בתגובות להערכות המצב בארצות הברית. כך למעשה הסינים שולטים בים סין הדרומי, וכוונתם להכריז, כנראה בעתיד הלא רחוק, על אזור ים סין הדרומי גם כאזור הנתון לבקרה וזיהוי אווירי ADIZ – Air Defense Identification zone (אזור כזה הוכרז על ידי סין בים סין המזרחי בשנת 2013).

ההתגברות המשמעותית של פעילות הכוחות האמריקניים: חיל הים, המרינס, הצבא וחיל האוויר, מכוונת לאתגר את ההתנהגות הסינית. פעילויות אלו ניתנות לסיווג בשש קבוצות שונות, וביניהן חפיפה מסוימת הנובעת מעצם סוג הפעילות: פעולות הצהרתיות (בעיקר סיורי חופש שיט וטיסות); מבצעי נוכחות (הפגנת כוח של כלי שיט, צוללות ומטוסים המבצעים סיורים); פעילות מודיעינית לאיסוף מידע (על ידי מטוסי ביון וסיור, צוללות ומחקרים אוקיינוגרפיים); תרגילים צבאיים ואימונים (של חילות היבשה, הים והאוויר, כולל שיתוף פעולה עם מדינות בודדות, או תרגילים עם מספר מדינות, חלקם במסגרת הסכמי הגנה); פיתוח ובדיקת תורות לחימה ומבצעים (של מערכות עימותים אפשריות עם סין, והתייחסות לים סין הדרומי כאל זירת לחימה אפשרית); פעילויות הרתעה (על ידי כוחות משימה אמפיביים, קבוצות קרב של נושאות מטוסים, נוכחות צוללות תקיפה גרעיניות ובעלות טילים בליסטיים, וטיסות של מפציצים אסטרטגיים).

2 Steven Lee Myers (26 June 2020), China's Military Provokes Its Neighbors, but the Message Is for the United States, New York Times. <https://www.nytimes.com/2020/06/26/international-home/china-military-india-taiwan.html>

3 Paul Mcleary (30 September 2020), DoD Ponders 581-Ship Fleet, As Navy Shipyard Problems Persist, Breaking Defense. <https://breakingdefense.com/2020/09/dod-ponders-581-ship-fleet-as-navy-shipyard-problems-persis>

4 Adam Schiff (30 September 2020), The U.S. Intelligence Community Is Not Prepared for the China Threat, foreign affairs. <https://www.foreignaffairs.com/articles/usa/2020-09-30/us-intelligence-community-not-prepared-china-threat>

המהלך הסיני של הענקת השמות לאיים ושרטונות מתבצע גם בזמן שמדינות ארגון מדינות דרום מזרח אסיה (ASEAN) עוסקות, יחד עם סין, בניסוח קוד התנהגות בים סין הדרומי (Code of Conduct). תהליך זה החל כדרישה בשנת 1995 בעקבות השתלטות סין על שרטון בתחום הפיליפינים. סין הסכימה בשנת 1999 להתחיל בדיונים, שלמעשה החלו רק בשנת 2002, ואז פורסם המסמך Declaration on the Conduct of the Parties in the South China Sea.⁵ מטרת מסמך זה הייתה לאשרר הבנות בין כל מדינות האזור לגבי התנהלות בנוגע לנושאים ימיים, מעשיים וסביבתיים בים סין הדרומי ופתרונם, עם כוונות להתנהלות ידידותית ובשיתוף הפעולה הקיים לפתרון סכסוכים. המסמך היה מבוסס על הצהרה משותפת משנת 1992 של מדינות ASEAN, שגם היא הייתה מבוססת על המסמך משנת 1976, Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia.⁶ בשנת 2018 הסכימו הצדדים שיש לסיים את הדיונים ולפרסם את הקוד בשנת 2021. במשך השנים הארוכות עדיין לא נחשפו לציבור עקרונות הקוד וסעיפיו. העיכובים והדחיות הם תוצאה של מדיניות משא ומתן סינית שלא להגיע להסכם, שבו עלולה סין למצוא עצמה בנחיתות, הן לאור ההסכם עצמו, והן לאור החוק הבינלאומי. סביר שסיום ואישור המסמך יידחו בעקבות מגפת הקורונה.

בד בבד עם הפעילות האגרסיבית של סין ועמדתה לגבי זכותה לריבונות, ולמרות בעיות פנים קשות הנובעות ממגפת הקורונה, נקטה סין פעילויות סיוע ותמיכה למדינות ASEAN, ביניהן למדינות שעמן היא בסכסוך המתמשך בים סין הדרומי. פעולות אלו כללו אספקת 100 מיליון מסכות ו-19 מיליון חליפות מגן. כמו כן מענק סיוע בסך חמישה מיליארד דולר שהוצעו על ידי בנק אסיה להשקעות בתשתית (AIIB – Asian Infrastructure Investment Bank – BRI), שהוא בנק השקעות בין-לאומי בהובלת סין כחלק מיוזמת החגורה והדרך (One Belt One Road Initiative). תופעה זאת של הפרדה בין פעילות מדינית וצבאית אגרסיבית לבין פעילויות כלכליות ומדיניות היא חלק מהיסטוריית יחסי החוץ באסיה עוד מתקופת סין הקיסרית.

בכנס השנתי של ASEAN ביוני 2020 התייחסו המדינות לפעילות סין, והעלו חשש מפני המשך פעילותה האגרסיבית. בפעם הראשונה הציגו בצורה נחרצת חזית דיפלומטית אחידה נגד הפעילות הסינית ודרישותיה לריבונות כמעט מלאה על ים סין הדרומי. ראש

5 DECLARATION ON THE CONDUCT OF PARTIES IN THE SOUTH CHINA SEA, Association of South Asian Nations (ASEAN). https://asean.org/?static_post=declaration-on-the-conduct-of-parties-in-the-south-china-sea-2

6 Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia Indonesia, Association of South Asian Nations (ASEAN), (24 February 1976) <https://asean.org/treaty-amity-cooperation-southeast-asia-indonesia-24-february-1976>

ממשלת וייטנאם וזהיר שהמשך הסכסוך מאיים על השלום האזורי כולו בתחומי המדיניות והכלכלה, והוסיף שאי-הוודאות מזיקה לשלום וליציבות.⁷ החלטה שפורסמה על ידי וייטנאם (הנשיאה התורנית של הארגון) אמרה בין היתר: "אנחנו מאשרים מחדש שחוק הים 1982 UNCLOS הוא הבסיס להגדרת הזכאות הימית, זכויות ריבונות, סמכות השיפוט ועניין החוקיות לגבי שטחים ימיים". בספטמבר 2020 פרסמו שרי החוץ של ASEAN סיכום הקורא להפסקת כל הפעילויות הבלתי חוקיות בים סין הדרומי, כולל בניית איים מלאכותיים, חימושם, הפרעות לדיג, וקראו לפתרון כל הבעיות לפי חוק הים 1982, וכל זאת שוב ללא אזכור שמה של סין.

אבל למרות עמדתה החדשה של ארצות הברית, תמיכתה הגלויה והמפורשת בפסק הדין הבין-לאומי והגברת פעילותה באזור, לא שינו מדינות ASEAN את מדיניותן המעשית, ונשארו ברמת הצהרות בלבד.

יש גם איים בריבונות וייטנאם, מלזיה ופיליפינים...

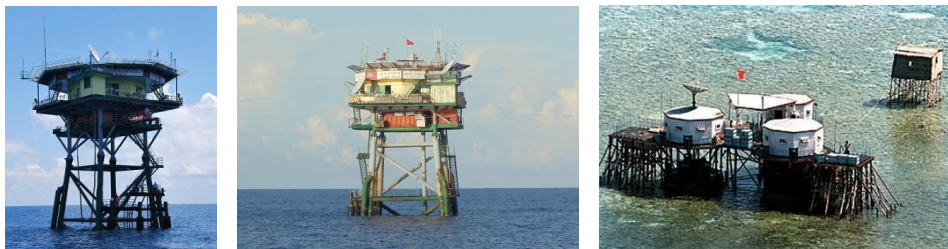
כזכור, הפעילות הסינית, שכללה בניית שבעה איים מלאכותיים בקבוצת איי Spratly והסבתם למעוזים צבאיים הכוללים מסלולי נחיתה, מעגנים, מערכות נשק וגילוי שהחלה בשנת 2013, וזכתה לכינוי "החומה הגדולה הבנויה מחול" (Great Wall of Sand) לא פסקה, וזאת למרות פסיקת בית הדין הבין-לאומי בהאג ביולי 2016. הפעילות הדיפלומטית ממשיכה בשיטה הסינית – "שיטת הסלמי". לאחר קביעת עובדות בשטח מתנהל משא ומתן בנפרד מול כל מדינה, והתוצאות במרבית המקרים הן הענקת תמיכה כלכלית וצבאית למדינות המתלוננות, המנסות לנקוט אמצעים שונים כדי לפתור אירוע כזה או אחר, אולם מבחינה מעשית אין שינוי במצב. מדינות ASEAN לא הצליחו להגיע במשך שנים ארוכות להחלטה מוסכמת פה אחד (קונצנזוס מלא), שהיא דרך קבלת ההחלטות המחויבת לפי חוקת ASEAN, זאת מאחר שקמבודיה, לאוס ומיאנמר, בעלות קשרים כלכליים, פוליטיים וצבאיים הדוקים עם סין, הטילו וטו על כל החלטה שאינה נוחה לסין.

למרות התמונה המצטיירת כאילו סין היא היחידה הקובעת עובדות בשטח, הרי שאר המדינות המעורבות בסכסוך גם הן שולטות בפועל זה שנים ארוכות על מספר איים. בחלק מאיים אלה בוצעו עבודות ופעילויות להפיכתם ל"מוצבים צבאיים" וגם לאתרי נופש וצלילה במטרה לקבוע נוכחות וריבונות. פעילויות אלו מתקיימות בעיקר על ידי וייטנאם ומלזיה.

7 Bickerton, J. (11.09.2020), South China Sea: Beijing joins new negotiations in bid to prevent all-out war, Express, <https://www.express.co.uk/news/world/1333650/south-china-sea-news-Beijing-world-war-3-ASEAN-Vietnam-Philippines-conflict>

בעוד רוב איי קבוצת Paracel נשלטו על ידי סין מאז אמצע שנות ה-50, ושליטה מלאה הושגה בשנת 1974 לאחר עימות צבאי עם דרום וייטנאם, הרי בקבוצת איי Spratly המצב מורכב יותר. מלבד הקושי בהגדרת הגופים היבשתיים הטבעיים, השרטונות, הסלעים ודיונות החול, שחלקם הגדול מצוי מעל פני הים רק בתקופות שפל, נקטו המדינות המעורבות מהלכים שונים כדי לבסס נוכחותם. הם עשו כן על ידי בניית מתקנים לאכלוס זמני או קבוע של כוחות צבא קטנים, הקמת מגדלי תצפית ומגדלורים העומדים מעל פני הים גם בתקופות גאות, ועריכת סיורים ימיים של חילות הים ומשמר החופים, בייחוד פעילות דיג ענפה. למעשה, עקב תביעתן של מספר מדינות לריבונות המצב החוקי אינו ברור, אין ודאות איזו מדינה היא בעלת הריבונות, ולא ידוע אם שרטונות ושוכניות אלו עונים להגדרה "אי בר יישוב" שנקבעה באמנת הים והמאפשרת קביעת מים ריבוניים.

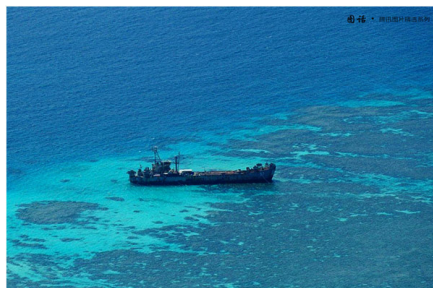
וייטנאם שולטת מאז 1988 על 21 גופים יבשתיים הכוללים, שרטונות, סלעים ודיונות חול, שעליהם מוצבים 34 מבנים מלאכותיים. על חלק מהם מוקמים משטחים בגודל של 100 או 250 מ"ר העשויים מעץ או מתכת הבנויים על כלונסאות. וייטנאם מחשיבה את מקצתם כחלק מאיי Spratly בתחום המים הכלכליים הבלעדיים שלה לפי הגדרות אמנת הים 1982.

איור 2: "מוצבים" וייטנאמיים על שרטונות בתחום איי Spratly⁸

הפיליפינים שולטים על תשעה איים בתחום איי Spratly ומפגינים בהם נוכחות, מהם שמונה המצויים מעל פני הים גם בשעות גאות. מאז שנת 1978 הם גם מאיישים חמישה איים ושרטונות בכוחות צבא קטנים (ארבעה חיילים). באי אחר, Second Thomas Shoal (הגלוי רק בשעות שפל), העלה הצי הפיליפיני אוניית נחיתה ישנה על השרטון, והיא משמשת מוצב לחיילים השומרים על האי ומפגינים בו נוכחות.

Spratly Islands – a zone of possible military conflict in South-East Asia, (2 August 2013), 8 Survincity, <https://survincity.com/2013/08/spratly-islands-a-zone-of-possible-military>; Lighthouses of the Spratly Islands, <https://www.ibiblio.org/lighthouse/spr.htm>

איור 3: מוצב צבאי ומגדל תצפית על האי Flat בריבונות הפיליפינים והנחתת ה"מקורקעת" על השרטון Second Thomas Shoal

מאז שנת 1970 מלזיה מפגינה ריבונות על חמישה איים, ובנתה בהם מתקנים המאוישים בחיילי קומנדו של חיל הים. באי Swallow Reef בנתה מלזיה מסלול נחיתה, והפכה את האי לאתר נופש וצלילה.

איור 4: האי המלזי Swallow Reef⁹

ברונאי תובעת ריבונות על אטול אלמוגים אחד בלבד בתחום המים הכלכליים שלה, ובהסכם עם מלזיה משנת 2009, שגם היא תובעת ריבונות על אותו אזור העשיר בנפט, קיבלה את השליטה על Louisa Reef, הכולל שני אזורי של חיפושי נפט.

9 Adrian David (4 march 2019), How Malaysia's five naval stations at Spratlys were built, New Straits Time. <https://www.nst.com.my/news/nation/2019/03/465854/how-malysias-five-naval-stations-spratlys-were-built>

המדינה הנחושה ביותר להתמודד עם הפעילות הסינית באזור היא וייטנאם. וייטנאם היא מדינה קומוניסטית זה עשרות שנים בעלת קרבה רעיונית ופוליטית לסין (לכאורה), ועם זאת מובילה בתגובותיה מול האגרסיביות הסינית. וייטנאם מפרידה בין התגובות לפעילות הסינית לבין קשריה הכלליים עם סין במישורים המדיני, הכלכלי ואפילו הצבאי. הפרדה זו משפיעה על אופי התגובות, שהן בעיקר מחאות דיפלומטיות. עם זאת, לאחרונה נוקטת וייטנאם תגובות אגרסיביות, בעיקר בהיתקלות של דייגים עם ספינות משמר החופים הסיני, ובכל האירועים ידה על התחתונה.

OCCUPANTS* ● China ● Malaysia ● Philippines ● Taiwan ● Vietnam ○ Reported reclamation/construction

איור 5: איים ושרטונות בריבונות חמש מדינות בקבוצת איי Spratly¹⁰

מדיניות והתנהגות סין במשבר

במשך עשרות שנים שבהן קיים הסכסוך בים סין הדרומי, נהגה סין לממש, לפי הצורך ולפי המצב הגאופוליטי, אסטרטגיות שונות, מדיניות חוץ משתנה ופעילות צבאית בהתאם. בחלק מהמקרים פעלה סין בנחישות ואגרסיביות, ובחלק אחר נקטה פעילות פחותה מזו שיכלה לנקוט בפועל. אבל אין ספק שכל הפעילויות היו קשורות לתהליך ההתעצמות של סין הן במישור הכלכלי, הן במישור הבין-לאומי, והן במישור הצבאי, והכול בכוונה לאתגר את מעמדה של ארצות הברית בכלל, ולהשיג שליטה מלאה בים סין הדרומי בפרט.

אחד המרכיבים העיקריים בהתנהגותה של סין בנושא העימות בים סין הדרומי היה הפגנת נוכחות צבאית מרשימה. זו התבטאה הן בפעולות "שיטור" של משמר החופים והצי

Greg Torode and Manuel Mogato, (29 May 2015), One thing people don't realize about the disputed islands on the South China Sea, Reuters. <https://www.businessinsider.com/r-civilians-emerge-as-pawns-in-south-china-sea-legal-chess-game-2015-5>

כנגד מדינות האזור, הן בנוכחות עשרות אלפי ספינות דיג, הן בבניית האיים המלאכותיים וחיתום, ובעיקר בביצוע תרגילים ימיים בהשתתפות כלי שיט מודרניים מכל הסוגים, כולל צוללות גרעיניות ונושאת מטוסים.

איור 6: אימוני הצי הסיני בים סין הדרומי, ספטמבר 2020¹¹

מטרותיה של המפלגה הקומוניסטית בסין הן לשמור על מדיניות פנים יציבה, ולמנוע זעזועים בחברה האזרחית, וזאת כדי לשמר את מעמדה ושלטונה. לאלה מכוונת גם מדיניות החוץ בשנים האחרונות, הפועלת לשקם ולרומם את מעמדה של סין בעולם, ולהחזיר את התרבות הסינית העתיקה למקומה ההיסטורי. התנהגות סין בסכסוך בים סין הדרומי היא חלק מאסטרטגיית סין למחיקת "מאה שנות ההשפלה". בנוסף לחשיבות האסטרטגית של האזור, כנתיב מים עיקרי להובלת סחורות ואנרגיה, וגם נקו הגנה של דרום ומערב סין (AD/A2) יש לאזור חשיבות כלכלית משמעותית עבור סין בעיקר בתחומי דיג ומרצני נפט, גז ומחצבים.¹²

התבטאויות סין בפורומים שונים, ובעיקר התנהגותה האסרטיבית על בסיס ההכרזה כי הריבונות הסינית על מרבית השטח בים סין הדרומי אינה ניתנת לערעור (indisputable sovereignty), באות לידי ביטוי בדברי שר החוץ הסיני עוד בשנת 2010 במפגש ASEAN.

11 Aw Cheng Wei (18 September 2020), China can safely drop nine-dash line in South China Sea and win friends in Asean: China expert, The Straits Time (Photo AFP). <https://www.straitstimes.com/asia/se-asia/china-could-safely-drop-nine-dash-line-in-south-china-sea-and-win-friends-in-asean-china>

12 לרחבה לגבי האינטרסים הסינים באזור ר' בני בן ארי (2018), 'תרבות המזרח והתפתחויות בים סין הדרומי' הערכה אסטרטגית ימית רבתי לישראל 2017/18, שאול חורב ואהוד גונן (עורכים), עמ' 61–77, אוניברסיטת חיפה.

בהם נאמר "סין היא מדינה גדולה, וכל יתר המדינות הן מדינות קטנות, וזאת עובדה". לאור אמירה זו והתנהגותה נראה כי סין מאמצת את עמדת "הבריון השכונתי". אבל מדיניות החוץ שלה מבוססת למעשה, בין השאר, על אסטרטגיה שהונהגה מאות שנים לפני פרוץ הסכסוך בים סין הדרומי, עודכנה והשתכללה עם השנים. במרכז האסטרטגיה הסינית עומדת הגדרת "עניין הליבה הלאומי" (National Core Interest) שכוללת את הנושאים שעליהם סין לא תוותר או תתפשר לעולם. הנושא הראשון במעלה הוא יציבות המפלגה הקומוניסטית הסינית והשיטה הסוציאליסטית; השני הגנת הריבונות, שלמות טריטוריאלית ואחדות האומה; הנושא השלישי הוא התפתחות חברתית וכלכלית. במידת הצורך תשתמש סין בכוח, כאפשרות אחרונה, על מנת להגן על נושאים אלו.

האסטרטגיה "להקשות את הקשה ולרכך את הרך"

הגישה האסטרטגית בנויה משני מרכיבי מדיניות בו זמנית: האחד הוא הגישה הקשוחה הבלתי מתפשרת בנושאים שהם בליבת העניין הלאומי הסיני, והשני גישה גמישה וסבלנית יותר הכוללת שיתופי פעולה ותהליכי משא ומתן בנוגע לנושאים בעלי חשיבות משנית. אסטרטגיה כפולה זו נקראת בסינית "להקשות את הקשה ולרכך את הרך" (HHSS – Hardening the Hard, Softening the Soft). סין משתמשת באסטרטגיה זאת זה שנים בסכסוך עם טייוואן, מצד אחד פעילות מתמשכת ונוקשה נגד עצמאות טייוואן, בעיקר במישור הפוליטי ובאיום צבאי, ומצד שני עידוד פעילות כלכלית ותרבותית בין טייוואן לסין. בצורה דומה מתנהלת סין מול הפיליפינים, מלזיה, ובעיקר מול וייטנאם בסכסוכי הריבונות. במדיניותה מזמינה סין את המדינות, שגם הן טוענות לריבונות, לשיתופי פעולה וניסיון לפתור את הסכסוך במשא ומתן, אך בפועל מכשילה כל ניסיון שאינו תואם את מדיניותה. בד בבד, רומזת סין שלא תהסס להשתמש בכוח על מנת לשמור על ריבונותה, ומשגרת מסרים ברורים שכל ניסיון התנגדות יוביל למבוי סתום, ואילו שיתוף פעולה יביא תועלות למדינות המעורבות. גם כאן משתמשת המדיניות הסינית בדוגמאות מתורות מלחמה קדומות, ומאמצת בהשאלה אפשרויות לפעילות התקפית.

נשיא סין שי ג'ינפינג (Xi Jinping) ביסס את מעמדה של סין בזירה הבין־לאומית, והביא להגדלת ה"ביטחון העצמי" של מדיניות החוץ שנהייתה פסיבית פחות ונמרצת יותר. כך התווסף לאסטרטגיית מדיניות החוץ גם הביטוי "Forging ahead actively", שהתאים למשנת Xi. זהו סוג חדש של מדיניות חוץ, תפיסת ביטחון אסימטרית ומדיניות דיפלומטית של מעצמה עם מאפיינים סיניים. הסכסוך בים סין הדרומי (כמו זה בים סין המזרחי) מוגדר כנושא ליבה לאומי, ובעקבות כך הוגברו הפעילויות בנושאי בניית האיים, וכמובן ישנה דחייה מוחלטת של פסיקת בית הדין הבין־לאומי בהאג. בה בעת העצימה סין את הפעילויות לשיתופי פעולה כלכליים, ובראשן יוזמת החגורה והדרך, והקמת בנק אסיה

להשקעות בתשתיות. כמו כן הושם דגש חזק על יחסי סין עם ארגון מדינות דרום מזרח אסיה, בעיקר מתוך כוונות להגיע להבנות והסכמי התנהגות בנושאים שעליהם חלוקות הדעות לגבי הריבונות והתנהגות כלי שיט בים סין הדרומי. באלה סין מתעקשת שגורמים זרים לא יהיו מעורבים. דוגמה הקשורה להתעצמות הימית על בסיס אסטרטגיית HHSS של סין היא ההסכם הסודי שחתמה סין עם קמבודיה, שהיא מדינה חברה בארגון מדינות דרום מזרח אסיה, להקמת נמל ובסיס ימי ב־Ream ליד נמל Sihanoukville שבמפרץ סיאם, לא הרחק מנמל תעופה חדש וגדול שבונה חברה סינית.¹³

מדיניות "הזאב הלוחם" – "Wolf Warrior" Diplomacy

איור 7: מדיניות "הזאב הלוחם"¹⁴

בחודש מרץ 2020 התכנסה בבייג'ינג העילית הכלכלית, הפוליטית והחברתית של סין לכינוס השנתי הפוליטי העיקרי, שהוא שני מושבים של ועדות המפלגה NPC – National People's Congress ו־CPPCC – The Chinese People's Political Consultative Conference. אחת מתוצאות הדיונים הייתה מדיניות חוץ חדשה שנוקטה בעקבות הביקורת בעולם, ובעיקר בארצות הברית, על מדיניות סין בנושאים שונים, בעיקר בין

13 (2 October 2020) CHANGES UNDERWAY AT CAMBODIA'S REAM NAVAL BASE, CSIS, <https://anti.csis.org/changes-underway-at-cambodias-ream-naval-base>

14 Cartoon by Rebel Pepper (1 June 2020), China's Wolf Warrior Diplomats: Is Life Imitating Art?, Radio Free Asia <https://www.rfa.org/english/cartoons/china-wolf-warrior-cartoon-06012020163820.html>

לאומיים, אך לא רק (ים סין הדרומי, ים סין המזרחי, המשבר בהונג קונג, משבר הקורונה ומשבר המיעוט המוסלמי ב־Xinjiang). האסטרטגיה זכתה לכינוי "הזאב הלוחם" (Wolf Warrior) – מתקפה דיפלומטית פוליטית שנועדה להיות מענה ותגובה להשמצות ולהכפשות "המרושעות", ולהגן על הכבוד הלאומי הסיני. צורת התבטאות זאת על ידי שגרירים סינים ומשרד החוץ הסיני בארצות הברית, אוסטרליה, גרמניה, קנדה, צרפת, בריטניה ומדינות אחרות, שהתקבלה בהפתעה, הייתה שונה לחלוטין מהלשון הדיפלומטית ה"רגועה" שהייתה מקובלת בדיפלומטיה הסינית זה שנים רבות. התוכן וצורת ההתבטאות של חלק מהדיפלומטים הסינים הביאו למעשה להגברת המתיחות, בעיקר עם ארצות הברית. נראה שמדיניות זו גרמה יותר נזק מתועלת למעמדה של סין בזירה הבין־לאומית, ולכן אפשר להעריך שמטרתה העיקרית היא לתמוך בגישה לאומנית לצורכי מדיניות פנים, זאת כחלק מהמאמץ לשמר את תדמית המפלגה הקומוניסטית הסינית.

תאוריית "הריאליזם ההגנתי" – Defensive realist theory

התנהגות סין בים סין הדרומי (תביעת הריבונות, הקמת האיים המלאכותיים והפעילויות נגד מדינות האזור) והתפתחות הצי הסיני בגודלו ויכולותיו, מצביעות כאילו סין נוקטת מדיניות "ריאליזם התקפי"¹⁵ (Offensive realism). תאוריה זו קובעת שמדינה מפתחת כוח פוליטי וצבאי, ובהמשך שואפת להגמוניה אזורית. אבל ייתכן כי דווקא התאוריה ההפוכה מסבירה טוב יותר את התנהגות סין והאסטרטגיה שהיא נוקטת. לפי ה"ריאליזם ההגנתי" (Defensive realism) מדינה המגבירה את כוחה הצבאי תפגין איומים במרחק גדל והולך מגבולותיה, והמטרה העיקרית של פעילויותיה המדיניות והצבאיות היא ביטחון ולא כוח או הגמוניה. היסטוריית הצי הסיני מאז הקמתו בשנת 1949 מצביעה על התמקדות בפעילות במרחקים גדלים והולכים מחופי סין. תחילה התמקדות הגנתית מפני טייוואן, לאחר מכן מפני רוסיה, ולאחר 1995 (משבר מצרי טייוואן ומשברים אחרים בעולם) עלה הצורך להתגונן מפני ארצות הברית. אז קיבל הצי תקציבים והתפתח לצי מודרני וגדול, וכמו כן גדלה והשתפרה "המיליציה הימית". מאז 2005 הרחיק הצי מערבה, השתתף במבצעים נגד הפירטיות במפרץ עדן, ופינוי אזרחים סינים מלוב בשנת 2012. עיקר פעילות הצי עוסקת בהגנה על תביעות הריבונות בים סין הדרומי, בפעילות הטרדת מדינות האזור בתחום הימי, התגרות והפרעה לדיג וניסיונות לקידוחי נפט. האיומים וההטרדות, וכמובן בניית האיים המלאכותיים הם האסטרטגיות שבאמצעותן מנסה סין ליצור עובדות ריבונות, ולכוון בעתיד את המשא ומתן בתנאי שלה.

15 המונח ריאליזם ביחב"ל מציין תפיסה לפיה טבען של מדינות הוא אנוכי ואינטרסנטי, ושכל מדינה שמה דגש על פיתוח של עוצמה צבאית. לשיטת האסכולה הריאליסטית, פועלן של המדינות מונע על ידי השאיפה להשגת כוח פוליטי או צבאי, ולא על ידי עקרונות מוסריים ואידאליים.

אסטרטגיית "האזור האפור" ("Gray Zone" Strategy)

פעילויות בתחום האפור, "Grey Zone", הן פעילויות של מדינה הפוגעת במדינה אחרת, אך אינן מעשי מלחמה. פיקוד המבצעים המיוחדים של ארצות הברית הגדיר בפרסום "נייר לבן" בנושא זה את האזור האפור שבו ייתכנו: "עימותים בין ועם גורמי מדינות, או שאינן מדינות בתחום שבין מלחמה מסורתית ושלום".¹⁶

בפעילותה האגרסיבית להפגנת נוכחות, ובעיקר לבניית האיים המלאכותיים, השתדלה סין מאז שנת 2015 לא לערב כוחות צבאיים בחזית הפעילות, אלא להפעיל רשויות אזרחיות, "אנשים קטנים בכחול" (Little Blue Men).¹⁷ מאחר שהפעילות הייתה "נגד" גורמים אזרחיים – דייגים וכלי שיט לחיפוש וקידוחי נפט, וגם בניית האיים המלאכותיים, הייתה זו בתחילתה פעילות הנדסה אזרחית ימית.

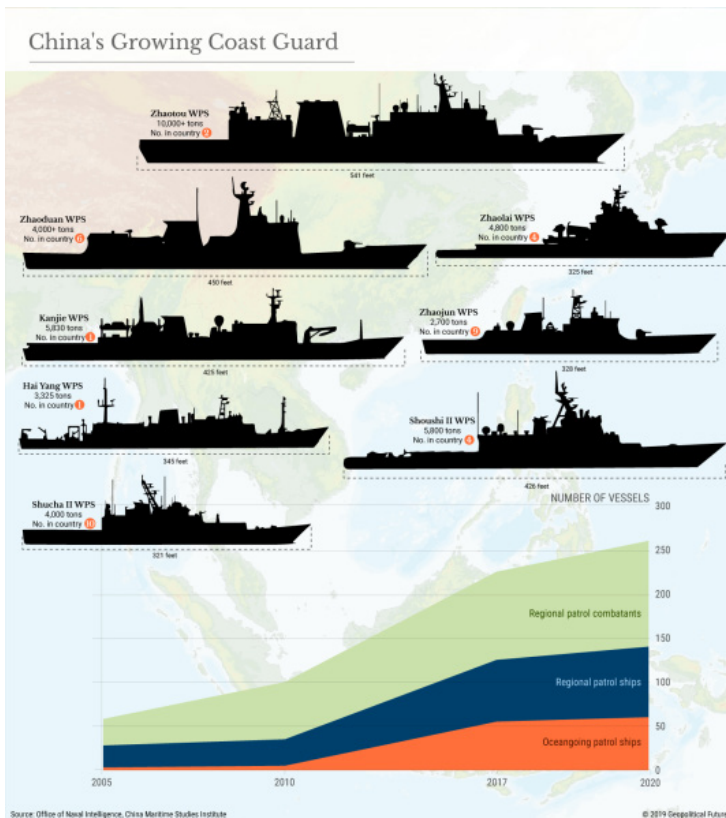
חמש רשויות אזרחיות ימיות סיניות פעלו באזורי ים סין הדרומי עד שנת 2013, זאת הן לצורך הפגנת נוכחות, והן לטיפול באירועי הסכסוך: המשטרה הימית (MARITIME POLICE), ארגון המחקר הימי (MARITIME SURVEILLANCE), מפקדת מימוש שמירה על חוקי הדיג (THE FISHERIES LAW ENFORCEMENT COMMAND), המשרד למלחמה בהברחות ימיות (THE MARITIME ANTI-SMUGGLING BUREAU), והמנהל הימי לבטיחות (THE MARITIME SAFETY ADMINISTRATION). עם התפתחות המצב והגברת הפעילות באזור איי Spratly, ועקב המערכת המסורבלת והכפיפות לחמישה משרדי ממשלה שונים, אוחדו כל הגופים, והוקם משמר החופים הסיני THE CHINESE COAST GUARD, גוף שבעיקרו הוא אזרחי, אבל חלק ניכר מכלי השיט שלו חמושים, והוא "כפוף" למעשה לחיל הים. מספר כלי השיט של משמר החופים הסיני גדול מכל הגופים המקבילים בים סין הדרומי, וגודלו כגודל משמר החופים היפני. אם ימומשו תוכניות ההתעצמות של משמר החופים, הרי בעשור הבא הוא יהיה גדול יותר בנפח ספינותיו מאלו של משמר החופים האמריקני והיפני ביחד.

משמר החופים הסיני הוא משתתף כמעט קבוע בכל האירועים שבהם מעורבים כלי שיט, ספינות מחקר וקידוח וספינות דיג של המדינות המערבות בסכסוך. למעשה סין מפעילה שלושה ציים באזורי ים סין הדרומי באסטרטגיית "אזור אפור", הפועלים בהתאם הצורך לפי "אסטרטגיית הכרוב" (Cabbage Strategy): חיל הים הסיני, PLAN – People Liberation

Philip Kapusta (9 September 2015), White Paper – The Gray Zone, UNITED STATES SPECIAL OPERATIONS COMMAND. <https://info.publicintelligence.net/USSOCOM-GrayZones.pdf>

Franz-Stefan Gady (5 November 2015), 'Little Blue Men: Doing China's Dirty Work in the South China Sea', The Diplomat, <https://thediplomat.com/2015/11/little-blue-men-doing-chinas-dirty-work-in-the-south-china-sea>

משמר החופים המאוחד ו"המיליציה הימית" שהיא צי של מאות אלפי ספינות דיגים, חלקן חמושות ומופעלות בידי דיגים מגויסים וכפופה לחיל הים. באמצעות שלושת הציים האלה מסוגלת סין לכסות את כל טווח הפעילויות הימיות הנדרשות.

איור 8: הגידול במספר הספינות במשמר החופים הסיני¹⁸

"המיליציה הימית" קיימת בסין מאז 1949 בראשיתה של המדינה שהייתה ללא חיל ים משמעותי. המיליציה היא גוף שנועד להגן על חופי סין, והיה חלק מתפיסת המפלגה הקומוניסטית של "צבא העם", והכפפת כל משאבי האומה לטובת המדינה. ארגון ייחודי זה אומן ותורגל על ידי חיל הים, ונקרא PAFMM – People Armed Forces Maritime Militia. גודלו האמיתי לא ידוע, אך הוא מוערך ב־700,000 ספינות וסירות בקירוב. המיליציה

Phillip Orchard (2019), Will the US Coast Guard Enter the South China Sea 'Grey Zone?'. 18 <http://gonzaloraffoainfonews.blogspot.com/2019/04/will-us-coast-guard-enter-south-china.html>

נמצאת בפיקוד ושליטה ישירים של חיל הים, ונהייתה למרכיב משמעותי בפעילות שבים סין הדרומי וים סין המזרחי.

איור 9: חיל הים, משמר החופים והמיליציה הימית של סין בים סין הדרומי¹⁹

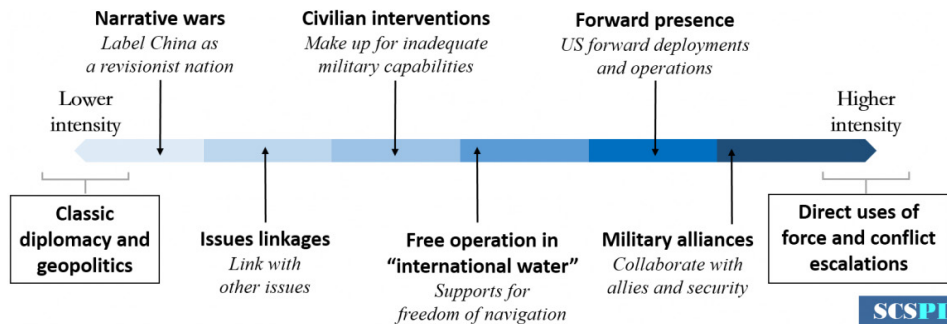
חשוב לציין ש"המיליציה הימית" מהווה אתגר מבצעי משמעותי לצי האמריקני ולצידים אחרים הפועלים או עתידים לפעול באזור, מאחר שלכאורה זהו גוף אזרחי הכולל ספינות דיג בלבד.

אסטרטגיית "האזור האפור" ממומשת על ידי סין באזורי המחלוקת בידי "אנשים קטנים בכחול" – כינוי שנלקח בהשאלה מהפעילות הרוסית בחצי האי קרים, המציין כוחות צבאיים במסווה אזרחי. בניגוד לעימות צבאי קונבנציונלי, אסטרטגיית העימות באזור האפור אינה שואפת להשיג את המטרות כולן בקרב אחד, כי אם במערכה א-סימטרית, במהלכים מעורפלים ובשילובים שמכתיבים את ההתקדמות להשגת היתרונות. עמדת צבא ארצות

19 (18 April 2016), PLA navy stages combat drills in South China Sea, ejinsight. <https://www.ejinsight.com/eji/article/id/1285724/20160418-pla-navy-stages-combat-drills-in-south-china-sea>; Asian Military Review, <https://asianmilitaryreview.com/wp-content/uploads/1-Haijing-3901.jpg>; Tyler Durden, (29 April 2019), "Warning Shot Across The Bow:" US Warns China On Aggressive Acts By Maritime Militia, Zero Hedge. <https://www.zerohedge.com/news/2019-04-29/warning-shot-across-bow-us-warns-china-aggressive-acts-maritime-militia>

הברית בספטמבר 2018 הייתה שסין למעשה שולטת בים סין הדרומי בכל התרחישים האפשריים, למעט מלחמה כוללת עם ארצות הברית.²⁰

על בסיס הכרתה את היכולות הצבאיות של סין אימצה ארצות הברית אסטרטגיה לאזור האפור המורכבת מטקטיקות שבהן יש לה יתרונות, והנותנות מענה לעימותים אפשריים עם התגברות כוחה הצבאי של סין, וזאת ללא עימות ישיר עם אסטרטגיית האזור האפור של סין.

איור 10: מגוון אפשרויות התגובה של ארה"ב כנגד האסטרטגייה הימית 'האזור האפור' של סין²¹

סיכום

באסיה ככלל ובאזורי דרום מזרח אסיה בפרט, ישנן זה זמן רב מחלוקות טריטוריאליות ימיות ללא פתרון מקובל נראה לעין. מצב זה ימשך כנראה מסיבות הכוללות גם את העבר ההיסטורי שבו הושפלו מדינות על ידי מעצמות זרות בתקופת הקולוניאליזם, וכמו כן עימותים בין מדינות אסיה בתקופות שלאחר מכן, שהסתיימו לרוב במצב של קיפאון וללא הכרעה. כך כנראה צפוי בעתיד גם בים סין הדרומי. סכסוך זה, שבו סין דורשת ריבונות על בסיס מפה משנת 1947 קיים יותר משבעים שנה, ורק השנה, 2020, נוקטת ארצות הברית עמדה ברורה ואגרסיבית בטענה שדרישות סין אינן חוקיות.

נראה, ששינוי במאזן הכוחות בין מדינות ומעצמות נוטה לכיוון סין, שאינה חדלה מפעילותה האגרסיבית המתמשכת למימוש דרישותיה לגבי הריבונות בים סין הדרומי. זאת למרות שלאחרונה היא נוקטת תגובות שקולות וחיוביות, אך עדיין תוך הגדרת הנושא כנושא ליבה

Beech, H. (20 September 2020), China's Sea Control Is a Done Deal, 'Short of War With the U.S., The New York Times

<https://www.nytimes.com/2018/09/20/world/asia/south-china-sea-navy.html>

Yong, C. 2019, US Maritime Gray Zone Operations against China 21

<http://www.scspi.org/en/dtfx/1571134316>

לאומי שאינו עומד למשא ומתן או לפשרה. גם מגפת הקורונה העולמית, שתחילתה בסין, ופגיעה חמורה במצבה הכלכלי, אינן משנות את מדיניותה הגאופוליטית. עיתוי הפרסום האחרון, הענקת השמות לשרטונות ושוניות בים, בד בבד עם פעילויות אגרסיביות אחרות, כנראה אינן מקריות, אלא קשורות גם להתנהגות המשטר בסין – המפלגה הקומוניסטית – בעת תחילת מגפת הקורונה. הכוונה להסתרה הראשונית של המידע, והפגיעה החמורה בכלכלה ותוצאותיה. אלו אומנם אינם גורמים מספיקים לאיום מצד הציבור על שלטון המפלגה, אבל הפרסום נראה כניסיון להשתמש ב"נשק הלאומנות והכבוד" על מנת לשפר את תדמית השלטון מול האזרחים. גם ארצות הברית האשימה את סין בניצול מגפת הקורונה העולמית על מנת להמשיך את פעולותיה הבלתי חוקיות בתביעות הריבונות. ואכן, בעוד העולם כולו עסוק בהתמודדות עם מגפת הקורונה, סין פועלת באסרטיביות בעיקר במקומות שבהם היא תובעת ריבונות, ולא רק בים סין הדרומי, אלא גם מול טייוואן, הודו בגבול ההימליה ובהונג קונג. אין ספק שהגברת היכולת הצבאית הימית של סין בשנים האחרונות מהווה גורם חשוב בניהול ומימוש המדיניות התוקפנית בים סין הדרומי.

המאבק המתנהל בים סין הדרומי הוא חלק מהמאבק האמריקני בזירה הבין-לאומית כנגד סין כמעצמה עולה. האסטרטגיה האמריקאית היא להכיל את סין (To contain). ארצות הברית מצידה ממשיכה במימוש נוכחות צבאית, ימית ואווירית באזור. נוכחות זאת נמשכת למעשה מאז שנות ה-40, ויש המטילים ספק אם אכן הוגברה הפעילות על מנת לחדד את המסרים האמריקניים לגבי מעמד האזור. יש לציין שסיורי הנוכחות הם למעשה פעילות של צי ארצות הברית לשמירת חוק הים, אך אין בכוונתם או בכוחם לבטל את הפוטנציאל המבצעי של האיים. מטרת הסיורים (המבוצעים גם באזורים אחרים בעולם) היא להפגין שמירה על חופש השיט העולמי. חופש השיט בים סין הדרומי נשמר, ואינו מאותגר בפועל על ידי הצי הסיני, או כל גורם אחר. פגיעה מצד סין בחופש השיט תפגע בראש ובראשונה בסין עצמה, והנוכחות הימית הסינית ואפילו חימוש האיים המלאכותיים אינם פוגעים מעשית בחופש השיט. לכן הסיורים התכופים והאימונים הראוותניים של ארצות הברית עם התגברות המתח מול סין אכן ידגישו שחופש השיט אמור להישמר, אך עלולים בטעות להביא לעימות צבאי מיותר.

מבחינה גאואסטרטגית, ובעיקר מבחינה צבאית, נראה שארצות הברית "נרדמה בשמירה", ולא העריכה כהלכה ובזמן את הפעילות הסינית, הן בפיתוח הצי ואמל"ח חדיש, והן בבניית האיים המלאכותיים, שהם כיום עובדה מוגמרת, וזאת כנראה בכלל כשל מודיעיני מול סין. ולמרות שלכאורה האיים והתשתית שנבנתה עליהם נראים כ"מטרות נייחות" וקלות לפגיעה, הרי במקרה של הגברת מתיחות, ועוד לפני הידרדרות לעימות צבאי, הם מהווים בעיה אמיתית, ומאפשרים לסין שליטה על האזור במתארים שונים.

סין מיישמת את אסטרטגיית HHSS בפעילותה באזור ים סין הדרומי בעיקר לאור הלקח שנלמד מניהול המשבר עם טיוואן. אבל גם לומדת מניהול משברים בין-לאומיים בהיסטוריה הארוכה של השושלות הקיסריות – לזכות בתמיכת היריבים בעיתות משבר. גם התגברות פעילות ארצות הברית באזור, המתקבלת בסין כאיום ישיר, מחייבת את סין לנקוט מדיניות אזורית ברורה יותר, התומכת בחידוש מעמדה האזורי הבכיר של סין, ובאותו זמן מגינה על דרישותיה הריבוניות בים סין הדרומי, וכל זאת לאור שינוי המאזן האסטרטגי באזור. אין ספק שתוצאות אסטרטגיה זו גם תורמות לשמירה ולעליית תדמית הממשלה, קרי המפלגה הקומוניסטית, בעיני הציבור בסין.

למרות שסין מציגה מציג שלפיו כאילו קיימות הרמוניה והבנה אזורית על בסיס המהלכים האיטיים והנמשכים להסכם קוד התנהגות הדדי, נראה שהסיכויים להתפתחויות שיביאו למצב היתקלות צבאית גוברים, כתלות בפעילות הסינית והתגובות של המדינות הקשורות ישירות לסכסוך. "קוד ההתנהגות" אמור אומנם להביא לקביעת כללים ברורים בנושאי הביטחון הימי וחופש השיט בים סין הדרומי, ולאפשר למדינות דרום מזרח אסיה וסין לבנות אמון, לנהל משברים ואירועים חריגים, להגביר את שיתוף הפעולה ולשמור על יציבות אזורית, אך הנושא עדיין בדיונים. ספק רב אם המדינות יצליחו לסיים את הדיונים בשנת 2021 כפי שהוחלט.

היריבות בין סין וארצות הברית בים סין הדרומי התגברה בוודאות, בייחוד לאחר שינוי דרמטי במדיניות האחרונה בנושא הסכסוך. רק לאחר ארבע שנים מזמן פסיקת בית הדין בהאג הצהיר מזכיר המדינה האמריקני פומפאו ב־13 ביולי 2020, ולאחריו קבע שר ההגנה אספר, שסין מפירה בגלוי את החוק מול מדינות האזור. הקמת קואליציית מדינות האזור שתביא לעימות עד למצב מלחמה אינה סבירה, ומול הפגנת הכוח מצד ארצות הברית עורכת סין אימונים צבאיים וימיים ומשגרת בהפגנתיות טילים בליסטיים המיועדים לפגוע בכלי שיט גדולים (aircraft-carrier killer missiles).²² עם זאת, סביר שהיתקלות אלימה של המיליציה הימית הסינית, בגיבוי משמר החופים או הצי, עם וייטנאם או הפיליפינים, מסיבה כזאת או אחרת, תכלול קרוב לוודאי גם מעורבות אמריקנית, והיא אינה שאלה אם תקרה אלא מתי תקרה.

גם הקריאה להקמת קואליציה נרחבת, לצירופן של המדינות המסוכסכות עם סין באזור אינה זוכה לתגובות חיוביות, למעט אוסטרליה ויפן שמוכנות להשתתף בסיורי נוכחות, אבל ללא כניסה למים טריטוריאליים של האיים. יתר מדינות האזור, בעיקר מדינות דרום מזרח

H I Sutton, (3 September 2020), Chinese Navy May Be First to Get Ballistic Missiles, Forbs. 22
<https://www.forbes.com/sites/hisutton/2020/09/03/chinese-navy-cruisers-may-be-first-to-get-ballistic-missiles/#45a9ed4c372a>

אסיה, "מתלבטות" שמא ייפגעו היחסים החיוניים עם סין. בשנים האחרונות גדלה בצורה ניכרת פעילות הפרסום של מחאות דיפלומטיות, כולל מצד מדינות שאינן צד בסכסוך כמו אוסטרליה, אינדונזיה וארצות הברית. גם סין עצמה שלחה מצידה מחאות. רוב המחאות מצד המדינות השונות מבוססות על הגדרות החוק הימי על פי אמנת הים (UNCLOS 1982). מעורבות אגרסיבית יותר של ארצות הברית אינה ודאית לאורך זמן כאסטרטגיה קבועה.

סין רואה את המצב הנוכחי (אוקטובר 2020) כיציב, ואת שליטתה באיים כעובדה מוגמרת, והיא תמשיך בפעילותה באזור בשיטת "הפרד ומשול" ומדיניות דיפלומטית מסורתית אחרת, כמו גם תמשיך להאשים את ארצות הברית בערעור היציבות למטרותיה הגאופוליטיות. למרות שכבר נשמעות קריאות בסין בתחום האקדמי, לנטוש את דרישת "קו תשעת המקפים"²³, ולחזק את "הכוח הרך" של סין, סביר שלכך תהיה התנגדות מצד הגורמים הביטחוניים, בעיקר הצבא הסיני.

מבחינת מדינת ישראל הסכסוך בים סין הדרומי אינו גורם משפיע לקביעת מדיניות מיידית או שינויה. זאת מאחר שסביר כי חופש השיט באזור ים סין הדרומי לא ייפגע, וכמוהו גם השיט באזור האוקיינוס ההודי, בואכה הים האדום. המצב, אם ידרדר, בין ארצות הברית לסין ברמה הגאופוליטית העולמית, וישראל תחויב לנקוט עמדה, ואולי לצמצם את קשריה עם סין בתחומי כלכלה, תשתיות וקשרים אחרים, גם אז בלתי סביר שהתנועה הימית לישראל וממנה באזור ההינדו־פסיפי תושפע לרעה. המצב עלול להשתנות אם ארצות הברית תהיה בעימות עם סין, שיביא הפעלת כוחות עם או בלי בעלות ברית, ואז ייתכן שתופסק תנועת אוניות אזרחיות באזור ים סין הדרומי לתקופה קצרה או ארוכה. עדיין אפשרות כזאת היא קלושה ביותר.

23 ר' הרחבה בנושא הגבולות הימיים בים סין הדרומי, בני בן ארי, תרבות המזרח והתפתחויות בים סין הדרומי, הערכה אסטרטגית ימית לישראל 2017/18, עמ' 61–77, שאול חורב ואהוד גונן (עורכים).
https://drive.google.com/file/d/1kn_P96qngASj9uPJfW01IS2PslPgiSvJ/view